

TEORIJA IN PRAKSA

REVIIA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

LET. XV, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

IZ OBLASTI

1. **Pravica:** Ob kongresu Zveze sindikatov Slovenije
2. **Pravica:** Antinčič: Usmerjeno izobraževanje ob delu
(in stvarnost)
3. **Pravica:** Antinčič: Osebni dohodki na podlagi minulega dela
4. **Pravica:** Janovnik: Kakšen svet zapuščamo svojim otrokom?
5. **Pravica:** Janič: Odpiranje Kitajske v svet in Jugoslavija
6. **Pravica:** Janič: Pogovor ob knjigi M. Jogan »Sociologija reda«
7. **Pravica:** Pištr: Samoupravljanje na Poljskem
(perspektive)

TEORIJA IN PRAKSA

1978

9

revija za družbena vprašanja, let. 15, št. 9, str. 885—1036, Ljubljana, september 1978
UDK 3, YU ISSN 0040-3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Silva Jereb, Maca Jogan, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Vladimir Klemenčič, Vlado Klemenčič, Peter Klinar, Joco Klopčič, Stane Kranjc, Franc Kržan, Boris Mađer, Boštjan Markič, Oto Norčič, Ernest Petrič, Franci Polak, Rudi Rizman, Janko Rupnik, Slavko Soršak, Gojko Stanič, Franc Šali, Ivo Tavčar, Franc Tetičkovič, Niko Toš, France Vreg

PRESEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Ciril Baškovič, Adolf Bibič, Ivan Hvala, Maca Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Vlado Klemenčič, Joco Klopčič, Boštjan Markič, Albin Mahkovec, Tomo Martelanc, Ciril Ribičič

GLAVNI UREDNIK:

Adolf Bibič

ODGOVORNI UREDNIKI:

Maca Jogan, Joco Klopčič, Boštjan Markič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 60 din, za druge *individualne naročnike* 120 din, za *delovne organizacije* 200 din, za tujino 300 din; v *prosti prodaji* je cena enojne številke 20 din in dvojne številke 40 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-107-72140-000-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

- IVAN GODEC: Ob kongresu Zveze sindikatov Slovenije 887

ČLANKI, RAZPRAVE:

- JOZE VALENTINCIČ: Usmerjeno izobraževanje ob delu 891
MIRAN MIHELČIČ: Osebni dohodki na podlagi minulega dela 906
JANEZ STANOVNIK: Kakšen svet zapuščamo svojim otrokom? 920
DANILO SLIVNIK: Racionalizacija ali reforma obstoječe gospodarske ureditve v svetu? 931

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

- JANEZ STANIČ: Odpiranje Kitajske v svet in Jugoslavija 945
IGOR RAVNIKAR: Zakaj so izgube družbenopolitičen problem 951

ZNANOST IN DRUŽBA:

- JOZE GORICAR: Kriza meščanske sociologije 955
Razgovor ob knjigi M. Jogan »Sociologija reda« 962

MEDNARODNA ZNANSTVENA SREČANJA:

9. svetovni sociološki kongres (Uppsala, 14. VIII.—19. VIII. 1978) 986

DRUŽBA IN IZOBRAŽEVANJE:

- MILAN DIVJAK: Pota in stranpota DMV v osnovni šoli 996

SOCIALISTIČNE DEŽELE:

- JERZY J. Wiatr: Samoupravljanje na Poljskem (stanje in perspektive) 1013

PRIKAZI, RECENZIJE:

- PAVEL GANTAR: Igor Vrišer — Regionalno planiranje 1022
FRANCE VREG: Preobrazba univerze in usmerjanje družbenega razvoja (Univerzitet danas, Dubrovnik, 28. VIII.—2.IX. 1978) 1026
Iz domačih revij 1028
Bibliografija knjig in člankov 1032
Avtorski sinopsisi 1035

TEORIJA IN PRAKSA
revija za družbena vprašanja,
let. 15, št. 9, str. 885—1036,
Ljubljana, september 1978

CONTENTS

EDITORIAL:

IVAN GODEC: The Congress of the Trade Unions of Slovenia 887

ARTICLES, DISCUSSIONS:

JOZE VALENTINČIČ: Specialised Professional Training and Education for Part-time Students 891

MIRAN MIHELČIČ: Personal Income Based on Past Labour 906

JANEZ STANOVNIK: The World we are Leaving to Our Children 920

DANILO SLIVNIK: Rationalization or Reform of the Existing World Economic System 931

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

JANEZ STANIČ: China's Opening up into the World and Yugoslavia 945

IGOR RAVNIKAR: Why are Losses a Socio-political Problem? 951

SCIENCE AND SOCIETY:

JOZE GORIČAR: The Crisis of Bourgeois Society 955

A discussion about the book »Sociology of Orders« by M. Jogan 962

INTERNATIONAL SCIENTIFIC MEETINGS:

The 9th International World's Congress of Sociologists (Uppsala, August 14th—19th 1978) 986

SOCIETY AND EDUCATION:

MILAN DIVJAK: The Paths and By-paths of the Subject Socio-moral Education in Elementary Schools 996

SOCIALIST COUNTRIES:

JERZY J. WYATR: Self-management in Poland (existing situation and perspectives) 1013

REVIEWS, NOTES:

PAVEL GANTAR: Igor Vrišček — Regional Planning 1022

FRANCE VREG: The Transformation of University and the Directing of Social Development (University Today, Dubrovnik, Aug. 28th—Sept. 2nd 1978) 1062

From Domestic Reviews 1028

Bibliography of Books and Articles 1032

Authors Synopses 1035

СОДРЕЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

ИВАН ГОДЕЦ: К съезду Союза Профсоюзов Словении 887

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ИОЖЕ ВАЛЕНТИНЧИЧ: Направленность злочного образования 891

МИРАН МИХЕЛЧИЧ: Личные доходы на основе прошлого труда 906

ЈАНЕЗ СТАНОВНИК: Какой мир оставляем нашим детям? 920

ДАНИЛО СЛИВНИК: Рационализация или реформа существующего экономического порядка в мире? 931

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ЈАНЕЗ СТАНИЧ: Открывающийся перед миром Китай и Югославия 945

ИГОР РАВНИКАР: Почему потери представляют общественно-политическую проблему? 951

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

ИОЖЕ ГОРИЧАР: Кризис буржуазной социологии 955

Беседа по поводу книги М. Јоган: »Социология порядка« 962

МЕЖДУНАРОДНЫЕ НАУЧНЫЕ ВСТРЕЧИ:

9-ый международный съезд социологов (Уппсала, 14 VIII—19 VIII 1978) 986

ОБЩЕСТВО И ОБРАЗОВАНИЕ:

МИЛАН ДИВЈАК: Пути и заблуждения общественно-морального воспитания в начальной школе 996

ПО СТРАНАМ СОЦИАЛИЗМА:

ЕРЖИ Ј. ВИАТР: Самоуправление в Польше (нынешнее положение и перспективы) 1013

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

ПАВЕЛ ГАНТАР: Игор Вришкер — Региональное планирование 1022

ФРАНЦЕ ВРЕГ: Преобразование университета и направленность общественного развития (Университет сегодня, Дубровник, 28 VIII—2 IX 1978) 1026

По страницам отечественных журналов 1028

Библиография книг и статей 1032

Авторские синопсисы 1035

Ob kongresu Zveze sindikatov Slovenije

Leto 1978 je za Zvezo sindikatov Slovenije leto, v katerem njeni člani analizirajo uspehe svojega delovanja in pripravljajo načrte za prihodnje delo. Konec oktobra meseca bo v Mariboru 9. kongres ZSS, na katerem bo organizacija opravila obračun zadnjih štirih let, obenem pa načrtala smerj svojih nadaljnjih akcij. Za realno opredelitev aktualnih nalog Zveze sindikatov Slovenije se je treba vrniti v čas 8. kongresa ZSS.

Neposredno po 29. seji centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije v letu 1972 in v obdobju priprav za sprejem ustave, so se v slovenskih sindikatih začele priprave na reorganizacijo. To še zlasti velja za čas pred 8. kongresom ZSS, ko smo začeli uresničevati temeljito organizacijsko in kadrovsko preobrazbo sindikatov, s katero naj bi omogočili, da bi bila organizacija bolj usposobljena za uresničevanje interesov delavskega razreda — ustrezno ustavnim določilom. Korenite spremembe v novi organizaciji in delovanju sindikatov in zveze sindikatov so bile nujne, saj so bile kljub uspehom, ki smo jih dosegli, preveč očitne različne slabosti. Po kritični analizi razmer, ki je bila opravljena v občinskih in republiških organih sindikatov in zveze sindikatov ter v mnogih osnovnih organizacijah, so bile za preobrazbo sindikatov dogovorjene in na 8. kongresu ZSS novembra 1974 potrjene tele temeljne usmeritve:

— delovanje sindikatov mora biti konkretno in usmerjeno v uresničevanje življenjskih interesov delavcev,

— v vseh temeljnih organizacijah združenega dela je treba organizirati osnovne organizacije sindikata, ki morajo delovati tako, da bo članstvo neposredno in demokratično odločalo o vseh pomembnejših odločitvah,

— opredeliti in uresničiti je treba delegatski sistem in razmerja znotraj sindikata na vseh ravneh organiziranosti, vsa delegatska razmerja pa morajo izhajati iz osnovne organizacije sindikata,

— sindikate dejavnosti je treba organizirati tako, da se bodo pristni interesi delavcev lahko izrazili povsod, kjer se sprejemajo odločitve,

— zveza sindikatov mora postati takšna organizacija, da bodo v njej sindikati posameznih dejavnosti lahko soočali svoje interese, se sporazumevali o skupnih rešitvah in se dogovarjali o skupnih nalogah,

— uresničevati je treba tako kadrovske politike, da bo delegatski sestav vseh sindikalnih organov ustrezal sestavi sindikalnega članstva.

Na 8. kongresu ZSS so bile sprejete tudi druge konkretne naloge sindikatov in Zveze sindikatov. Celotna vsebina aktivnosti je bila sprejeta v obliki sedemnajstih razmeroma konkretnih sklepov, ki so vsebovali vsa področja sindikalne aktivnosti — od uresničevanja samoupravljanja v TOZD do mednarodne dejavnosti.

V letošnjem letu smo v zvezi sindikatov posebej pozorno analizirali uresničevanje sklepov 8. kongresa ZSS. V ta namen so osnovne organizacije zveze sindikatov ocenile svoje delovanje in obenem ugotovile, katere sklepe 8. kongresa ZSS so uresničile oziroma kateri bodo še naprej aktualni. Skupne ocene uresničevanja sklepov so sprejeli na skupščinah občinskih organizacij Zveze sindikatov Slovenije, ki so bile v juniju letošnjega leta v vseh slovenskih občinah. Skupščine so potrdile, da je večina sklepov 8. kongresa ZSS še vedno aktualnih. Ugotovile so, da smo dosegli napredek pri oblikovanju samoupravnih aktov v organizacijah združenega dela, da smo dosegli napredek pri oblikovanju medsebojnih odnosov, da pa je mnogokje še vedno zelo aktualno vprašanje večje udeležbe delavcev pri gospodarjenju z rezultati dela in vpliv nad pogoji dela. Še posebej je problematično vprašanje razumevanja celostnosti delovnih in življenjskih razmer delavcev. Dosežen je napredek pri oblikovanju krajevnih skupnosti, ni pa še dovolj prevladala zavest, da življenja delavcev ni mogoče umetno deliti na del znotraj tovarniške ograje in na drugi del, ki ga delavci preživijo doma v krajevni skupnosti. Tudi na skupščinah občinskih organizacij so ugotovili, da je treba hitreje in konkretnije opredeliti odgovornost sindikata za uresničevanje interesov delavcev — občanov.

Tehten prispevek k oceni uresničevanja kongresnih sklepov pričakujemo tudi na skupščinah strokovnih sindikatov, ki bodo konec septembra in v začetku oktobra.

Pomembno vlogo v predkongresni aktivnosti ZSS je v maju opravila tudi konferenca ZSS. Na tej konferenci so obravnavali dve pomembnejši vprašanji iz dela Zveze sindikatov Slovenije. Sprejeli so nekatere spremembe v organiziranosti in analizirali vlogo zveze sindikatov pri gospodarjenju v OZD. Vsekakor ni naključje, da je konferenca povezala obravnavo družbene vloge in organiziranosti sindikatov z obravnavo njihove aktivnosti na gospodarskem področju. Saj je navsezadnje katerakoli oblika organiziranosti in metod delovanja kateregakoli subjektivnega družbenega dejavnika, torej tudi sindikata, smiselna le, če ima za posledico njegovo večjo učinkovitost pri krepitvi družbenoekonomskega položaja delavcev in pospeševanje gospodarskega in socialnega napredka vse družbe. Prav po tem delavci presojujejo učinkovitost in razredno politično usmerjenost svoje sindikalne organizacije. Zato se bodo morali sindikati v prihodnje še bolj kot do zdaj vključiti v reševanje vseh pomembnih gospodarskih vprašanj, ne da bi pri tem zanemarjali svojo socialno-zaščitno

in politično dejavnost. V tem smislu so tudi pripravljene dokumenti, ki naj bi jih sprejeli delegati na 9. kongresu Zveze sindikatov Slovenije.

Na kongresu ZSS bomo preverili in poglobili tudi že dosežene uspehe pri utrjevanju sodelovanja med sindikati in drugimi družbenopolitičnimi organizacijami. Družbi, ki revolucionarno oblikuje nove družbene odnose, samoupravne socialistične odnose, naprednejše od sedanjih, so potrebne zanesljive organizirane subjektivne sile. Izmed njih je najpomembnejša zveza komunistov — predvsem iz dveh razlogov: prvič zaradi svoje zgodovinske vloge v delavskem gibanju, organiziranja osvobodilnega boja in povojne graditve, in drugič, ker bo delavski razred vedno potreboval organizirane subjektivne sile, ki mu bodo odpirale nova, naprednejša pota.

Zveza komunistov je bila v preteklosti in bo tudi v prihodnosti vedno neke vrste številčna manjšina v delavskem razredu. Ta avantgardni del pa ne bo nikoli vključeval večine delavskega razreda. Takrat, ko bi se to moglo zgoditi, ne bo več delavskega razreda v sedanjem smislu in tudi zveza komunistov ne bi bila več potrebna. Danes je v zvezi komunistov približno 12 % zaposlenih delavcev.

Da bi ZK lahko opravila svojo vlogo v celoti, bomo komunisti delovali v družbenopolitičnih organizacijah, samoupravnih organih in seveda tudi v sindikatu. Tako ZK dosega v delovanju množičnih družbenopolitičnih organizacij, da je večina delavcev in občanov aktivnih pri odločanju o vseh pomembnih vprašanih družbe. Sindikat zato ni manj samostojen in svoboden. Nasprotno! Komunisti z aktivnostjo v sindikatu dosego, da v njem deluje več delavcev. Odnos med ZK in sindikatom ni odnos nadrejenosti in podrejenosti, temveč odnos usklajevanja in aktivnega delovanja na vseh področjih družbenega življenja.

V času predkongresnih razprav potekajo tudi intenzivni pogovori o odnosu sindikata do SZDL. V dokumentih smo opredelili, da je zveza sindikatov sestavni del SZDL. Najbolj konkretno se to sodelovanje vidi v krajnih skupnostih. Naše skupno prizadevanje za izboljšanje sodelovanja je organizirano v smislu misli tovariša Kardelja: »Razumljivo, takšne vloge sindikati ne bi mogli opravljati brez aktivne in vsakodnevne podpore zveze komunistov in socialistične zveze delovnega ljudstva, se pravi vseh v njej združenih družbenopolitičnih in družbenih organizacij, prav tako pa tudi delegatskih teles. Zato se mora ZK zavzemati za krepitev vloge sindikatov — kot razredne politične organizacije delavcev v sistemu samoupravne demokracije — v boju delavskega razreda, da zagospodari nad celoto družbene reprodukcije in da bo njen vpliv odločilen na vseh ravneh upravljanja in odločanja. Zato mora sindikat politično in organizacijsko izvleči delavca in njegove OZD in mu politično in povsem konkretno pomagati, da vidi celoto združenega dela.«

Danes ni nobenega spora o tem, kaj je osnovna funkcija zveze sindikatov. Proces zmanjševanja zgolj zaščitniške funkcije sindikata se naglo nadaljuje. Sicer tu in tam v posameznih okoljih še najdemo kakšnega člana zveze sindikatov, ki meni, da sindikat opravi svojo funkcijo, če štiti

delavca. V veliki večini pa je že prevladalo spoznanje, da odnosi v naši samoupravni socialistični družbi odločno napredujejo in zato delavci vse bolj prevzemajo v svoje roke vso oblast nad delom. V zvezi s tem pa je pomembno, da zveza sindikatov opravi svojo celovito funkcijo še posebej na področju dohodka — od njegovega pridobivanja do delitve. Predsedstvo CK ZKS je na svoji tretji seji to funkcijo oblikovalo takole: »Delavcem so potrebni sindikati, ki bodo sposobni delovati kot njihova razredna družbena sila v našem samoupravnem družbenoekonomskem in političnem sistemu. Pomagati jim morajo uresničevati njihov ustavni družbeni in ekonomski položaj, da bi učinkovito delovali in uveljavljali svoje neposredne pravice in obveznosti v pridobivanju in delitvi dohodka v odnosih medsebojne odgovornosti, pa tudi medsebojne vzajemnosti in solidarnosti.«

Tega cilja pa v celoti še nismo dosegli. Od tod izvira tudi še vedno po malem prisotno podcenjevanje sindikata. Takoj, ko v posameznem okolju sindikat odločno poseže na ta temeljna vprašanja delavcev in z mobilizacijo svojih članov sproži akcijo o bistvenih problemih, odpadejo vsa omahovanja o vlogi in funkciji zveze sindikatov. Vsa druga področja dela, npr. pogoji dela, socialna varnost, usposabljanje itd. so seveda prav tako pomembna in tvorijo celoto politične aktivnosti zveze sindikatov.

Ugotavljamo, da je temeljno vprašanje uspešnosti zveze sindikatov v učinkovitosti osnovne organizacije zveze sindikatov. To vprašanje je prevladalo že na 8. kongresu ZSS in ni danes nič manj aktualno. Prav tako, kot je pomembno za vsako drugo družbenopolitično organizacijo. V Sloveniji imamo več kot 700.000 članov sindikata v več kot 6000 osnovnih organizacijah. Ob dobri aktivnosti osnovne organizacije bi marsikatero nalogo bolje in hitreje opravili, kot nam to uspeva sedaj. Za povečanje uspešnosti osnovne organizacije zveze sindikatov bomo še naprej krepili:

— vlogo sindikalnih skupin, ki naj povečajo množičnost in demokratično možnost izražanja interesov delavcev,

— odgovornost izvršnih odborov osnovnih organizacij zveze sindikatov, ki morajo postati vodstva osnovne organizacije in prvo srečanje posamičnih in skupinskih interesov, njihov usklajevalec in »zaganjač« za akcijo, ki je družbeno potrebna.

Kaj želimo doseči na 9. kongresu ZSS?

Osnovni cilj našega kongresa je, da v pripravah in na kongresu dosežemo, da se bodo izrazili resnični interesi delavcev. Ne le interesi posameznikov ali skupin. Še posebej ne takšni interesi, ki naj bi se uresničili na račun drugih delavcev. Ampak interesi, ki bodo med seboj kar najbolj usklajeni. To bomo dosegli le, če bodo predkongresne in kongresne razprave odprte in demokratične in vseskozi usmerjene v korist delavcev. In končno: vsa ta prizadevanja bodo imela smisel le tedaj, če se bodo na kongresu oblikovala v politična stališča in kasneje uresničevala v konkretnih akcijah.

JOŽE VALENTINČIČ

Usmerjeno izobraževanje ob delu

(zamisel in stvarnost)

Usmerjeno izobraževanje, kateremu sta dala idejno zasnovo X. kongres ZKJ in VII. kongres ZKS, opredeljujejo družbenopolitični dokumenti pogosto kot *izobraževanje za delo in ob delu*. Že v svoji zasnovi je usmerjeno izobraževanje torej zamišljeno kot nepretrgan proces usposabljanja in izpopolnjevanja za delo, ki zajema takó mladino, ki se pripravlja na delo, kot odrasle, že zaposlene, ki si želijo pridobiti potrebno izobrazbo ali si jo izpopolniti. Po zamisli o permanentnosti izobraževanja in vzgoje, na kateri temelji tudi zasnova usmerjenega izobraževanja, je izobraževanje trajen proces, stalna sestavina vsega človekovega življenja. Če bi torej gradili sistemsko in programsko zasnovo usmerjenega izobraževanja samo z vidika obravnavanja mladine, ki se pripravlja na poklic, tako kot pri dosedanjih reformah, bi se oddaljili od kongresnih izhodišč in od samega koncepta permanentnosti izobraževanja in vzgoje.

Usmerjeno izobraževanje ob delu je bistvena značilnost bodočega usmerjenega izobraževanja. Vračanje iz dela k izobraževanju ter nadaljevanje sistematičnega izobraževanja ob delu bo vključevalo vedno več zaposlenih, zlasti mlajših delavcev, ki bodo želeli dograjevati in izpopolnjevati svojo poklicno, družbeno in splošno izobrazbo. V poklicno izobraževanje ob delu se v velikem številu vključujejo že danes zaposleni, saj je med njimi kar polovica brez poklicne izobrazbe. Dopolnilno izobraževanje za delo, samoupravno in družbenopolitično dejavnost ter druge osebne potrebe pa že zajema danes domala vsakega delavca in občana.

Uresničenje nove zasnove usmerjenega izobraževanja bo zahtevalo preusmeritev izobraževanja po osnovni šoli. Vse srednje, višje in visoke šole ter druga središča za usmerjeno izobraževanje bodo morala uveljaviti sodobno zasnovo izobraževanja odraslih, ki bo temeljila na odraslim ustreznih programih, organizaciji, učnih oblikah in metodah ter na samoupravnih družbeno-ekonomskih odnosih. *Izobraževanje ob delu bo postalo redna, stalna in enakovredna dejavnost vseh organizacij za usmerjeno izobraževanje*, ki bo zahtevala drugačno delo ter odnos do učencev. Usmerjeno izobraževanje delavcev bo pospešilo notranjo preobrazbo šol-

stva in njen odmik od tradicionalizma; vsebino izobraževanja pa bo tesneje približalo življenju.

Enotnost in različnost

Usmerjeno izobraževanje delavcev gradimo kot *specifično sestavino enotnega sistema usmerjenega izobraževanja*. Bistvene elemente te posebnosti in različnosti izobraževanja odraslih znotraj enotnega sistema usmerjenega izobraževanja poudarjata že resoluciji X. kongresa ZKJ in VII. kongresa ZKS, ki zahtevata:

— prožen in odprt sistem usmerjenega izobraževanja, ki bo odraslim odpiral široke možnosti za izobraževanje in usposabljanje ter nadaljnje izpopolnjevanje (VII. kongres ZKS, 17),

— drugačno organizacijo in režim študija za zaposlene ob diferenciranih učnih načrtih, upoštevajoč pri tem različno prejšnjo izobrazbo učencev ter dejstvo, da prihajajo iz dela in se izobražujejo ob delu (X. kongres ZKJ, II, 3.3),

— več poti do izobrazbe, pri čemer moramo kombinirati šolske in zunajšolske oblike izobraževanja (X. kongres ZKJ, II, 3.3. ter VII. kongres ZKS, 18),

— da bodo vsebina, organizacija in metode vzgojnoizobraževalnega dela usklajene s potrebami človeka in dela, razvojem socialističnih samoupravnih odnosov in sodobnimi dosežki kulture, znanosti in tehnologije (X. kongres ZKJ, II, 2),

— enako vrednotenje pridobljenega znanja in strokovnosti ne glede na način njihove pridobitve (X. kongres ZKJ, II, 3.3),

— odgovornost združenega dela kot celote za nenehno izobraževanje delovnih ljudi za delo in samoupravljanje (X. kongres ZKJ, I, 3).

Tako zasnovano usmerjeno izobraževanje mora omogočiti vsakemu človeku v njegovi celotni delovni dobi poklicno usposabljanje in izpopolnjevanje v skladu z njegovimi sposobnostmi in nagnjenji ter potrebami združenega dela. Izobraževanje postaja ena izmed osnovnih pravic in obveznosti slehernega delovnega človeka, opredeljenih z ustavo (Ustava SRS, 207. člen) in zakonom o združenem delu (2., 59. in drugi členi).

Nova zasnova usmerjenega izobraževanja odpira nove, širše razsežnosti vzgoje in izobraževanja ter bistveno presega tradicionalne poglede na šolski sistem ter sistem strokovnega izobraževanja. Tako zamišljeno usmerjeno izobraževanje mladine in odraslih zahteva dialektično negacijo dosedanjega sistema strokovnega šolstva, ki je v svojih temeljih nastal za potrebe mladih generacij in njihovo pripravo za življenje. Nove potrebe in razsežnosti poklicnega izobraževanja in izpopolnjevanja so neprimerno večje kot nekoč.

V skladu z marksistično dialektiko moramo pri oblikovanju novega sistema usmerjenega izobraževanja izhajati iz pozitivnih dosežkov in izkušenj dosedanje pedagoške in andragoške prakse, premagati njune slabosti

in napake, hkrati pa smelo graditi na teh temeljih nove zamisli in prvine prihodnosti. Sistem usmerjenega izobraževanja moramo graditi kot *celotnost mnogovrstnih možnosti za poklicno izobraževanje in izpopolnjevanje mladine in odraslih*. Nekatera razmišljanja se odmikajo od te dialektične logike. Nekateri v svojih reformnih konceptih ne morejo premagati tradicionalne ozkosti, ki ostaja pri šolskem sistemu: vse kar ni strogo šolsko, vnaprej zavračajo kot dvomljivo. Etatistično zasnovano in s predpisi podrobno urejeno ter nadzorovano šolstvo jim je optimalni model, od kate-rega se le s težkim srcem korakoma odmikajo. Ti so tudi najbolj ostri nasprotniki različnosti izobraževanja ob delu: v njej vidijo nevarnost za (ozko zamišljeno) enotnost; soodločanje delavcev o vsebini, organizaciji in metodah lastnega izobraževanja pa se jim zdi tvegano.

Kot antitezo takih pogledov je opaziti tudi drugo skrajnost. Pod vplivom zahodnih socioloških tokov nekateri menijo, da je šola kot osrednja institucija usmerjenega izobraževanja tako usodno obremenjena s preživelov miselnostjo in odnosi, da jih ni sposobna premagati in se prilagoditi zahtevam sodobnega časa. Zagovorniki takega pojmovanja bi izobraževanje najraje povsem »deekolizirali« — odpravili šole in vsako formalno izobraževanje ter ga nadomestili z neformalnimi oblikami in nešolskimi organizacijami. Tako razmišljanje izhaja iz nezaupanja v možnosti, ki jih imajo samoupravno organizirani delovni ljudje pri nas, da na novih družbenoekonomskih odnosih spreminjajo in usmerjajo vsa področja družbenega življenja. To nezaupanje podcenjuje pripravljenost delavcev na področju vzgoje in izobraževanja, da bi v ustreznih družbenih razmerah osveščeno in zavzeto sodelovali v preobrazbi izobraževanja; hkrati pa pre- cenjuje neformalne poti ter možnost spontanega učenja ob sami aktivnosti. Temeljito poklicno izobraževanje zahteva dolgotrajno in sistematično učenje; ker vključuje čedalje večji delež doraščajočih generacij in zaposlenih, mora temeljiti na prožni, vendar trdni institucionalno-organi- zacijski podlagi, ki je seveda usklajena z razvojnimi potrebami in druž- benimi odnosi.

V novem sistemu usmerjenega izobraževanja si enotnosti ne moremo zamišljati kot uniformiranost programov, poti in organizacij, kot ozko zu- nanjo enotnost. *Bistvena je notranja enotnost*: enotnost temeljnih ciljev, marksistična zasnovanost, skladnost s potrebami združenega dela in druž- benega razvoja, visoka raven in učinkovitost vzgoje in izobraževanja. Raznovrstnost vsebin, oblik in poti, ki izhaja iz mnogoterosti potreb ter različnih pogojev tistih, ki se izobražujejo, lahko to notranjo enotnost samo bogati. To notranjo enotnost pa lahko — bolje kot nekoč država — zagotavljajo s svojim samoupravnim odločanjem delovni ljudje, ki usmerjajo to področje, tako kot vsa druga pomembna področja druž- benega dela in življenja.

V enotnem, a prožnem in mnogovrstnem sistemu usmerjenega izobra- ževanja naj bi imeli vse potrebne razvojne možnosti tako mladi pred za- poslitvijo kot že zaposleni delavci ter drugi občani. Mladostniku mo-

ramo zagotoviti vzgojo in izobraževanje na temeljih sodobne pedagoške znanosti, odraslim pa na osnovi spoznanj napredne andragoške prakse in teorije, ne da bi nasilno prilagajali izobraževanje odraslih pedagoškemu režimu ali izobraževanju mladostnikov zahtevam andragoškega režima.

Pot, ki smo jo že prehodili

Pri oblikovanju in uresničevanju novega sistema usmerjenega izobraževanja se lahko opremo na dovolj bogate izkušnje, dosežene na tem področju v zadnjih desetletjih. Razvoj izobraževanja ob delu, ki se je v neugodnih pogojih in ob neustreznih ekonomskih odnosih prebijalo preko mnogih zaprek, ki so bile nujnost časa, je sicer v marsičem protisloven: pozitivno se prepleta z negativnim, dosežki s slabostmi, visoka raven in kvaliteta izobraževanja živi včasih v sožitju z improvizacijo, površnostjo in nizko ravnijo. Včasih je andragoška praksa po kvaliteti in rezultatih pred pedagoško oziroma tradicionalno šolsko ravnijo, lahko pa za njo tudi močno zaostaja. Zato so ocene sodobnega izobraževanja odraslih pri nas sila različne, pogojene z individualnimi izkušnjami in poznavanjem prakse, včasih pohvalne ali celo superlativne, drugič zadržane ali celo povsem odklonilne. Čas je, da začnemo tudi na področju izobraževanja ob delu dosledno in pogumno ločiti pleve od zrnja, nizko kvaliteto od visoke, komercializem od normalnega poslovanja, napredno in sodobno od preživelega ter tistega, ki se samó kiti z modernimi parolami.

Kvantitativni pokazatelji nam kažejo naslednje razvojne dosežke:

— Med učenci srednjih šol je v zadnjih letih okrog četrтина ali petina zaposlenih; največ jih je v tehniških šolah, kjer predstavljajo tretjino vseh učencev. S pomočjo izobraževanja ob delu se je doslej usposobilo na desettisoče dobrih tehnikov, delovodij, poslovodij in poklicnih delavcev, ki so se vrnili v sistematično izobraževanje, da bi dosegli za delo potrebno izobrazbo ali pa napredovali v svoji stroki, da bi lahko prevzeli zahtevnejša opravila in naloge. Žal pa je najmanjši dotok zaposlenih v današnje poklicne šole, pa čeprav je potencialnih kandidatov — delavcev brez poklicne izobrazbe — nekaj stotisoč. Med tistimi, ki študirajo ob delu v osrednjih šolah, je žal tudi mnogo takih, ki se preusmerjajo iz proizvodnih dejavnosti v pisarniške poklice, v nasprotju z interesi združenega dela in njihovimi lastnimi dolgoročnimi interesi.

— Med študenti višjih in visokih šol je zadnja leta okrog tretjina zaposlenih. Delež tistih, ki študirajo ob delu, je na mariborski univerzi bistveno večji kot na ljubljanski, kjer je izobraževanje ob delu postalo enakovredna dejavnost le na nekaterih fakultetah in šolah. Visoko šolstvo se je približalo delavcem z dislociranimi središči in centri za šudij ob delu, podobno kot srednje šolstvo; zelo počasi pa uvaja modernejšje oblike vodenega samoizobraževanja, ki terjajo ustrezno prirejena učna gradiva ter sistematično uvajanje in usmerjanje študentov pri samoizobraževanju. Žal prevladuje tudi pri visokem šolstvu poudarjen trend vpisa na neproiz-

vodne smeri — na višjo upravno, visoko ekonomsko-komercialno, visoko šolo za organizacijo dela in sorodne šole, očitno pod vplivom ugodnih okoliščin in tržne vrednosti nekaterih poklicev (ni pa nikakršnega pretoka iz proizvodnje v prosvetne poklice!).

— Po razpoložljivih podatkih o tem, kdo krije šolnino delavcem, ki se izobražujejo, lahko sklepamo, da je komaj polovica odločitev za nadaljnje šolanje sprejeta v dogovoru ali vsaj v soglasju z delovno organizacijo. Usmerjanje v nadaljnje izobraževanje, kot pomembna kadrovska naloga vsake OZD, še zdaleč ne dosega željene ravni, pa čeprav moramo dopustiti potrebne možnosti tudi za svobodno individualno odločanje, ki je v interesu širše skupnosti, pa čeprav ni ravno v interesu delavčeve OZD. Danes še niti ni zgrajen sistem poklicnega svetovanja zaposlenih, ki želijo nadaljevati izobraževanje.

— Medtem ko je izobraževanje ob delu na srednjih, višjih in visokih šolah dostikrat v neskladju s potrebami združenega dela, mnogokrat pa tudi pod vplivom polpreteklega kulta formalne izobrazbe, je dopolnilno izobraževanje, ki se odvija v krajših, občasnih oblikah, veliko bolj približano potrebam delavcev in občanov. Dopolnilno izobraževanje, stalno nadgrajevanje in dopolnjevanje temeljne poklicne, družbene in splošne izobrazbe, postaja doživeta potreba sodobnega človeka. Opira se zlasti na družbenopolitične organizacije, organizacije združenega dela, delavske univerze ter množična komunikacijska sredstva. Na dopolnilno izobraževanje delavcev prenašajo težišče izobraževanja delovne organizacije; za delavske univerze pa sploh predstavlja dopolnilno izobraževanje odraslih osrednjo dejavnost. Dopolnilno izobraževanje in samoizobraževanje poteka v posebnih okoliščinah (ob delu, ob skopo odmerjenem času, najtesneje povezano z zahtevami dela), ima vrsto lastnih značilnosti (funkcionalnost, osredotočenost vsebine na konkretne potrebe, povezanost z izkušnjami udeležencev itd.) ter postaja sestavina človekove poklicne in družbene aktivnosti. Dopolnilno izobraževanje torej odpira nove razsežnosti usmerjenega izobraževanja in vnaša vanj marsikaj novega, svežega, netradicionalnega.

Samoupravni družbenoekonomski odnosi, osnova za preobrazbo

Sedanjega izobraževanja ob delu ni mogoče preobraziti brez temeljitega posega v financiranje tega izobraževanja ter v celotne družbeno-ekonomske odnose, ki vladajo na tem področju.

Delavec, ki se odloča za nadaljnje izobraževanje, se odloča tudi pod vplivom cene izobraževanja, ki je pogosto določena brez njegovega sodelovanja, na osnovi (predračunov) posamezne izobraževalne organizacije. Posebne izobraževalne skupnosti ter republiška izobraževalna skupnost, v okviru katerih poteka svobodna menjava dela in v okviru katerih se oblikujejo merila in cene za financiranje izobraževanja, so se doslej ukvarjale v glavnem samo z izobraževanjem mladine oziroma »rednim«

izobraževanjem. V primerih, ko delovna organizacija ni zainteresirana za delavčevo izobraževanje — bodisi, ker se njihovi interesi razhajajo ali pa zaradi neizoblikovane kadrovske politike —, mora delavec v svojem letnem predračunu predvideti eno-, do dvomesečni osebni dohodek za stroške šolanja (šolnina, učbeniki, izpiti, potni stroški). To ni malo, saj se izobražujejo predvsem delavci s povprečnimi osebnimi dohodki.

Tak način financiranja izobraževanja ob delu bistveno vpliva na materialno-didaktično osnovo učnega procesa, ki je s tehničnega in didaktičnega vidika večinoma skrajno siromašen. Učenje ob tabli s kredo, v zasilno prirejenih in prav nič kulturno opremljenih učnih prostorih, je značilno za današnje izobraževanje odraslih. Ponekod jim šolske učilnice, kabineti, laboratoriji, fonolaboratoriji, delavnice in učni pripomočki niso dostopni, razen za visoko odškodnino, kot bi ne bili družbena last. Negotova materialna osnova izobraževanja odraslih omejuje število stalnih vodij izobraževanja in učiteljev. Zato je honorarno delo sinonim sedanjega izobraževanja odraslih; delavske univerze kot specializirane organizacije za izobraževanje odraslih so v permanentni, včasih bolj, včasih manj zaostreni krizi.

Odnosi v menjavi dela med izobraževalnimi organizacijami in delovnimi ljudmi so večinoma korektni, odvisni od ljudi, ki vodijo posamezne organizacije in njihovega sodelovanja ter stika z udeleženci. Kjer so odnosi neosebni, udeleženci pa nimajo možnosti sodelovanja in vplivanja na cene, so deformacije pogostejše. Večina prosvetnih delavcev, ki jim marsikdo očita zaslužkarstvo z izobraževanjem odraslih, je v resnici do udeležencev dokaj uvidevna: honorarna ura profesorja srednje šole ni višja od »honorarne« ure, ki jo računa priučen zidar za delo v popoldanskem času.

Sedanji tržni odnosi postajajo vse večja ovira za strokovni razvoj izobraževanja ob delu ter njegovo usklajenost s potrebami združenega dela. Bistveno omejujejo rast kvalitete izobraževanja (ker ni naložb v učno osnovo in andragoške kadre), sodelovanje med izobraževalnimi organizacijami (ker zadržujejo konkurenčni odnos namesto samoupravnih dohodkovnih odnosov na osnovi vloženega dela), zlasti pa omejujejo odločanje delavcev in združenega dela pri celotnem razvoju in usmeritvi tega izobraževanja. Izobraževanje ob delu, kot ena izmed temeljnih pravic in obveznosti delavcev, jim bo ostala odtujena dejavnost, dokler ne bodo o njem odločali neposredno v svojih TOZD in preko delegatov v interesnih skupnostih za izobraževanje ter v njihovih enotah. Posebne izobraževalne skupnosti čakajo torej pomembne, neodložljive naloge: uresničenje nove zasnove usmerjenega izobraževanja za delo in ob delu, enakopravno obravnavanje izobraževanja zaposlenih, načrtovanje njegovega razvoja in usklajevanje interesov na osnovi svobodne menjave dela in potreb združenega dela.

Težnje, da bi zagotovili brezplačnost izobraževanja odraslih iz skupnih skladov oziroma združenih sredstev pri izobraževalnih skupnostih,

kaže po dosedanjih izkušnjah obravnavati s pridržkom. Za večji del izobraževanja zaposlenih je najbolj in neposredno zainteresirana njihova delovna organizacija, za nekatere oblike širša družbena skupnost, za mnoge oblike pa so hkrati zainteresirani tudi delavci in občani sami. Doslej je neposredni vpliv delovne organizacije na izobraževanje lastnih delavcev pokazal mnoge prednosti: kadrovanje je skrbno in pretehtano; kandidati so motivirani za izobraževanje in se čutijo odgovorne za uspešnost pred lastno organizacijo, ki sistematično spremlja njihovo napredovanje; delovna organizacija pomaga s sredstvi in strokovnjaki pri uresničenju programov. Izobraževanje postane s tem sestavni del razvojne politike, o kateri odločajo delavci sami, je njihova »lastna« zadeva. Odtujevanje sredstev in odločanja o njihovi uporabi za izobraževalne namene (brez posebnih razlogov) utegne negativno vplivati na interes ter uspešnost izobraževanja delavcev. To še zlasti velja za dopolnilno izobraževanje, ki se odziva neposrednim potrebam delovnih organizacij in delovnih ljudi tembolj, čim bolj je z njimi povezano ter temelji na samoupravnem načrtovanju in programiranju izobraževanja.

Programska in organizacijska zasnova

Usmerjeno izobraževanje ob delu zahteva posebno programsko in organizacijsko zasnovo. Tradicionalno oblikovani predmetniki in učni načrti so praviloma prilagojeni osebnostnemu razvoju, prejšnji izobrazbi ter izkušnjam mladostnikov. Vsak predmet ima natančno določeno število ur pouka: izobraževanje je časovno točno določeno.

Pri izobraževanju ob delu je obseg pouka relativen; relativno je tudi trajanje izobraževanja. Pri izobraževanju iz dela, kjer so udeleženci za dalj časa oproščeni dela, se obseg pouka še najbolj približa mladinskim oddelkom. Pri večernem šolanju, ki zajema 15 do 18 ur pouka tedensko, je težišče še na pouku; pri oblikah s skrčenim poukom (na 8 do 12 ur tedensko) prehaja težišče na vodeno samoizobraževanje oziroma samostojno učenje; pri nekaterih oblikah (dopisno konsultativno ali vodeno samoizobraževanje) pa že izgublja pouk svojo temeljno funkcijo. Časovno razmerje med poukom in samostojnim učenjem oblikuje različne organizacijske modele izobraževanja odraslih, ki jih srečujemo v svetu in pri nas, ter različne prehode med njimi in medsebojne kombinacije (glej tabelo na str. 898).

Navedeni deleži so seveda približni. Poleg njih so možni še drugi modeli (čisto samoizobraževanje, pouk brez dodatnega samostojnega učenja itd.), ki so v določenih pogojih smotrni in tudi uspešni.

Zaposlitev in družinske obveznosti omejujejo čas, ki je odraslim na voljo za učenje, zlasti pa čas pouka. To velja predvsem kadar je pouk organiziran v regionalnih središčih ali samo v enem ali dveh republiških središčih. *Izobraževanje se mora močneje nasloniti na vodeno samoizobraževanje in samostojno učenje*, oprto na ustrezno prilagojene učbenike

Organiz. oblika	Način učenja		Skupno v %
	pouk v %	samostojno učenje v %	
redni študij	80	20	100
večerno šolanje	60	40	100
instruktivni študij	40	60	100
dopisno konsultativni študij	20	80	100

in druge učne pripomočke ter kombinirano z večjim ali manjšim deležem pouka oziroma skupno organiziranega učenja. Po dosedanjih izkušnjah ne kaže idealizirati čistega dopisnega ali kakršnegakoli drugega samoizobraževanja ter mu pripisovati čudežnih lastnosti (»najuspešnejše, najekonomičnejše, najlažje, najhitrejše« ipd. izobraževanja). Izobraževanje, naslonjeno večji del ali v celoti na samostojno učenje, je zelo zahtevna in naporna pot do znanja, ki zahteva prirejene učbenike in učna gradiva ter posebej usposobljene učitelje-mentorje, veliko zavzetost, vztrajnost, delavnost in samodisciplino pri udeležencih, hkrati pa tudi določeno raven, učno podlago in usposobljenost za samoizobraževanje. Prebijati se brez trdne podlage skozi slab učbenik matematike — brez učiteljeve pomoči — je Sizifovo delo. Učiti se po knjigi praktičnega poklicnega znanja zadošča kvečjemu za domačo rabo (po načelu »naredi sam!«). Ni vse tradicionalno zanič, niti vse moderno dobro: smotrno je povezovati različne poti, sredstva in možnosti.

Tradicionalno oblikovani predmetniki ostajajo največkrat pri razredno-predmetni organizaciji pouka (učna snov je deljena na predmete in razrede). Pri izobraževanju ob delu na šolah vseh stopenj pa že dalj časa uspešno uveljavljamo *tečajno ali kombinirano razvrstitev učnih predmetov*: namesto desetih in več predmetov jih imamo na urniku istočasno samo po nekaj; učni predmeti so zgoščeni in smotrno razvrščeni v vzporedne in zaporedne tečaje. Učenci se lažje osredotočijo v študij, zahtevane naloge, kolokvije in izpite opravljajo skozi vse izobraževalno leto, motivacija za učenje je višja, učni napor enakomerno razporejen. Seveda ima tudi tečajna razporeditev učnih predmetov svoje zakonitosti in pravila, ki jih moramo spoštovati; površna in nestrokovna organizacija lahko zavrzi vse prednosti take razporeditve.

Pri odraslih, ki se vključujejo v nadaljnje izobraževanje, je *začetno znanje*, pridobljeno s formalnim ali neformalnim izobraževanjem, z življenjskimi ali delovnimi izkušnjami, lahko zelo različno. Nekateri nimajo nikakršne strokovne podlage, drugi pa imajo za seboj že leta uspešnega dela v določeni stroki ali poklicu. Pri splošnoizobraževalnih predmetih se je pri marsikom nakopičilo veliko znanja, nabranega iz različnih virov; v slovenskem jeziku in matematiki pa so osnove ponavadi skromne, precej izpod pričakovanj.

Usmerjeno izobraževanje ob delu zahteva *diferencialno programiranje*. Ugotovitev začetnega znanja je osnova za operativno programiranje

izobraževanja, ki naj pripelje vsakega udeleženca po najbolj racionalni poti do zahtevane poklicne izobrazbe. Pri nas, vsaj načelno, ni razhajanj o tem, da mora biti izobrazba, pridobljena ob delu, enakovredna poklicni izobrazbi, pridobljeni z »rednim« študijem. Drugačna praksa bi vodila k razvrednotenju izobraževanja ob delu, k formalnemu, simboličnemu izobraževanju, ki bi dalo spričevala in naslove, ne pa resnične usposobljenosti za delo. V praksi pa se vrši še precejšen pritisk na poenostavljanje in krajšanje izobraževanja, na nižanje zahtev, ki v skrajnih primerih vodi do »prodaje« spričeval.

Pogledi na *enotnost ali različnost splošnoizobraževalne vsebine programov* za usmerjeno izobraževanje ob delu (skupne programske osnove) so pri nas različni. Nekateri vztrajajo na uniformnosti, na dosledni enakosti programov za mladino in odrasle. Ta je sprejemljiva, če imamo v izobraževanje ob delu vključene mlade delavce, ki jih komaj pogojno uvrščamo med odrasle. Drugače pa je, če se v izobraževanje vključujejo zrelejši ali celo starejši delavci in občani, če zahtevamo od izkušenega kovinarja, da se ponovno uči abecedo tehnike, od starega vojaka, da začne spet z osnovami ljudske obrambe, od izkušenega samoupravljalca, ki je sredi problemov in družbene aktivnosti, da začne s knjižnimi osnovami STM¹ ipd. Med osebnostno strukturo mladostnika in zrelega odraslega so bistvene razlike: vzgajati odrasle ob mladinskih črticah, deliti jim moralne ali filozofske nauke, vsiljevati svoja stališča in poglede je zelo dvomljivo, saj gre za relativno zrele osebnosti z lastnim prepričanjem, ki ga ni mogoče spreminjati na učiteljevo zapoved. Pedagoško utemeljeni postopki, usmerjeni k mladini, imajo pri delu z odraslimi lahko nasproten učinek.

Problemi pa bodo tudi pri oblikovanju celotne programske vsebine srednjega usmerjenega izobraževanja odraslih. Ta nastaja po tradicionalni poti, vsaj v tem, da imajo avtorji programov pred seboj v mislih mladostnike in ne odrasle (oziroma tudi odrasle). Celotna programska struktura je z vidika mladostnikovega razvoja najboljše zamišljena: skupne programske osnove dajo višjo splošno izobrazbo in vzgojo; na njih gradimo primarne programske usmeritve, ki dajo bodočemu delavcu teoretično in splošno praktično osnovo poklica ter ga vanj postopno uvajajo; na kraju je finalizacija s praktičnim usposabljanjem za poklicno delo. Tako zaporedje pa postane nesmotrno in nestvarno, čim imamo pred seboj skupino delavcev z večletnimi praktičnimi delovnimi izkušnjami, ki jih je potrebno poglobiti, razširiti in dopolniti. Sočasnost splošnega in strokovnega izobraževanja ima v takem primeru prednost: raziskave, opravljene v mednarodnem obsegu, so pokazale, da je pri odraslih mnogo bolj poudarjen interes za poklicno izobraževanje kot za splošno izobrazbeno vsebino in da je zato smotrna funkcionalizacija ali integracija splošnega izobraževanja s poklicnim.

¹ Samoupravljanje s temelji marksizma.

Proti tem pomislekom in rešitvam se slišijo ugovori: zakaj popuščati odraslim, čemu streči njihovim okusom — kdor se ne strinja s takim izobraževanjem, naj pač ostane pri interni kvalifikaciji. Izhodišča takih ugovorov so preživela: izobraževanje ni dobrina, ki jo lahko posamezniki delijo drugim po svoji uvidevnosti. Izobraževanje je interes in potreba delovnih ljudi in združenega dela: oni naj bi odločali o vsebini, smotrih, organizaciji in rezultatih izobraževanja — strokovni organi pa morajo ponuditi smotrne rešitve.

Tudi na višjih in visokih šolah lahko predvidevamo, da bo izobraževanje ob delu znatno vplivalo na vsebino izobraževanja. Ta se bo približala zahtevam in problemom prakse, postala bo vse bolj funkcionalna, usmerjena k aplikativnemu in operativnemu znanju, ne da bi izgubljala na svoji teoretični utemeljenosti in širini. Povezovanje z izkušnjami udeležencev ter njihovo ustvarjalno vključevanje v učni proces bo vneslo vanj drugačen stil dela, predvsem pa bolj demokratične in sproščene medsebojne odnose.

Še bolj izrazite pa bodo razlike med programsko in organizacijsko podobo tradicionalne šole in programsko ter organizacijsko zasnovo stalnega dopolnilnega izobraževanja. To mora biti krajevno približano delavcem in občanom, saj bi bilo množično romanje v večja središča ekonomske in praktično neuresničljivo. Ker je stalno dopolnilno izobraževanje najtesneje povezano s posameznikovo poklicno, samoupravno in drugo aktivnostjo, morajo programi nastajati iz potreb in se nanje prožno odzivati. To izključuje centralno programiranje, namesto njega pa postavlja v ospredje *samoupravno programiranje in načrtovanje dopolnilnega izobraževanja* na temelju autodiagnoze potreb po njem. Delovni ljudje v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih, v osnovnih enotah družbenopolitičnih organizacij in drugih skupnostih prevzemajo skrb za lastno izpopolnjevanje, opirajoč se pri tem na ustrezne strokovne službe in izobraževalne organizacije. Osveščanje o potrebah po nadaljnjem izobraževanju in izpopolnjevanju je sestavni del vzgoje za permanentno izobraževanje, je ena izmed pomembnih nalog usmerjenega izobraževanja delavcev, pa tudi vsake delovne in družbenopolitične organizacije.

Znanstveno zasnovan učni proces

V današnjem izobraževanju smo priča čudnemu paradoksu. Znanstvenotehnični razvoj je sprožil potrebo po permanentnem izobraževanju, ki naj omogoča sodobnemu človeku, da spoznava, osvaja in razvija venomer nove znanstvene in tehnološke dosežke. Samo izobraževanje, ki naj bi imelo ključno vlogo pri prenašanju znanosti v življenje, pa zaostaja za drugimi področji v aplikaciji znanstvenih dosežkov o vzgoji in izobraževanju. Znanstvenotehnična revolucija je v nekaj desetletjih spremenila cela področja človekovega dela in življenja in radikalno menjala tehnolo-

gijo dela. Najpomembnejša znanstvena odkritja doživijo v vedno krajšem obdobju svojo množično uporabo. Za področje vzgoje in izobraževanja so značilne predvsem zunanje spremembe; notranji proces vzgoje in izobraževanja se zelo počasi spreminja in modernizira, pouk ostaja v glavnem pri stari tehnologiji.

O tem se lahko prepričamo v mnogih organizacijah za usmerjeno izobraževanje, zlasti še tam, kjer teče izobraževanje ob delu v središčih za večerni, dopisni, dopolnilni ali drugi študij odraslih. Tabla in kreda predstavljata »vrhunsko tehnologijo« za marsikaterega občasnega ali rednega srednješolskega in visokošolskega učitelja (nekateri pravijo, da je največji tehnološki preobrat v tem, da je črno šolsko tablo zamenjala zelena!). Učitelji predavajo in predavajo (stoletja preizkušena metoda), dokler programa ne »odpredavajo«; učenci pridno pišejo, da si doma po zapiskih naberejo potrebno količino reproduktivnega znanja za pozitivno oceno. Pri izobraževanju odraslih predavatelji pogosto posnemajo v metodah in oblikah dela svoje nekdanje visokošolske učitelje. Ker je predavateljska metoda na mnogih visokih šolah prevladujoča, poznavanje sodobne didaktike pa nekaj povsem neobveznega, moramo znanstveno podlago takega učnega procesa iskati nekje pri Demostenu in Aristotelu, vsekakor pa pred 17. stoletjem, ko je Komenský s svojo Veliko didaktiko skušal znanstveno zasnovati »občo spretnost o tem, kako je treba vsakega o vsem poučevati«.

Mednarodna komisija za razvoj in izobraževanje, ki jo je imenoval UNESCO, vodil pa Edgar Faure, ugotavlja v svojem poročilu (»Learning to be«, UNESCO, 1972), da je preobrazba izobraževanja ne samo potrebna in nujna, ampak tudi možna, zlasti s pomočjo novih znanstvenih in tehnoloških dosežkov na področju vzgoje in izobraževanja ter zunaj njega (v kibernetiki, teoriji informacij, antropologiji, psihologiji, v komunikacijskih sredstvih itd.). Po mnenju komisije se izobraževanju vsepovsod ponujajo nove sile in pripomočki, odpirajo nove poti; če vsega tega ne bo upoštevalo, se bo namenoma postavljalo v nemogoč položaj.

Posodabljanje učnega procesa poteka pri nas v neenakem ritmu, dokaj načrtno in splošno v osnovnem šolstvu, pri posameznih predmetih pa tudi v srednjem in visokem šolstvu. Posamezne izobraževalne organizacije ter napredni posamezniki dosegajo — tudi pri izobraževanju odraslih — visoko raven. Uresničevanje nove zasnove usmerjenega izobraževanja mladine in odraslih pa bo zahtevalo hitrejše spremembe v učnem procesu in njegovo znanstveno zasnovanost v *vseh* središčih za usmerjeno izobraževanje. Katere spremembe so pri usmerjenem izobraževanju odraslih prednostnega pomena, kaj bo potrebno predvsem uresničiti?

Če se je stara šola zadovoljevala s spominskim, reproduktivnim znanjem, kult formalne izobrazbe pa s spričevali brez ustrezne temeljite izobrazbe, mora biti sodobno izobraževanje ob delu usmerjeno k resničnemu *usposabljanju za delo, k operativnemu in ustvarjalnemu znanju*. Spozna-

vanje, razumevanje in operativna uporaba temeljnih zakonitosti, pravil in načel, ustvarjalna uporaba teorije v praksi, povezava izkušenj s teoretičnimi osnovami, ustvarjalno reševanje proizvodnih in družbenih problemov v učnem procesu — taka usmeritev učenja za življenje in delo mora imeti pri izobraževanju odraslih prednost. Kdor se vrača iz dela v izobraževanje, išče v njem usmeritev, osnovo in znanje za zahtevnejše in uspešnejše delo ter odgovor na mnoga odprta vprašanja. Od življenja odtrgana teorija, enciklopedična ekstenzivnost, neproblemsko opisovanje dejstev, pojavov in pojmov, vsiljevanje že zastarele, včasih našim družbenim odnosom tuje učenosti, nabrane iz strokovne literature vzhoda in zahoda — vse to vodi h knjižni učenosti, ki pušča udeležence izobraževanja na kraju praznih rok.

K operativnemu in ustvarjalnemu znanju naravnano izobraževanje daje *prednost višjim miselnim procesom* (kritični analizi, indukciji, dedukciji, višji sintezi ipd.) *in ustvarjalni aplikaciji novih spoznanj*. Poklicne in splošne izkušnje odraslih nudijo v tem mnogo širše možnosti kot pri mladini. To pa je pot do sproščanja neizkoriščene ustvarjalnosti, ki je ni tako malo pri sposobnejšem delu naše delovne generacije, ki se najpogostejše vključuje v nadaljnje in dopolnilno izobraževanje.

Taka usmeritev v osnovah menja tradicionalni učni proces. Enosmerno predavateljsko komunikacijo zamenja *intenzivno delo udeležencev pod učiteljevim vodstvom*. Obseg frontalnega predavanja se skrči v korist vodenega individualnega in skupinskega dela ter plenarnih razprav. Namesto ponavljanja in posnemanja stopa v ospredje inovacijsko iskanje novih možnosti in poti za rešitev problemov; namesto pasivne indoktrinacije kritična analiza in zavestno osvajanje stališč.

Izobraževanje se osvobaja usedlin preteklosti, revalorizira individualno ustvarjalnost in kritično mišljenje. Učenci postanejo *resnični, svobodni subjekt učnega procesa*, dvignjeni na raven učiteljevih sodelavcev. Šele taka pozicija učečih, ki jo zahtevajo sodobna andragoška teorija in samoupravni družbeni odnosi, lahko preseže avtokratizem v vseh njegovih prikritih, a trdoživih oblikah in vnese v učni proces demokratične odnose. Razviti samoupravni odnosi zahtevajo samoupravljalno didaktiko. Izobraževanje za samoupravljanje je sestavni del samoupravljalne aktivnosti, zato mora potekati tudi po njenih načelih. Izobraževanje in izpopolnjevanje za delo je sestavina dela, zato ne more biti zunaj samoupravnih odnosov, značilnih za našo družbo kot svobodno asociacijo proizvajalcev. Izobraževanje ob delu mora biti marksistično zasnovano in usmerjeno; to pa predpostavlja ne samo ustrezno programsko in idejno usmerjenost učnega procesa, ampak tudi tako tako metodično naravnost, ki bo pospeševala razvoj vsestranske, ustvarjalne, kritične in svobodne osebnosti odraslih, delavcev in občanov.

Uveljavljanje v andragoški praksi sodobne in andragoške didaktike, psihologije, sociologije, kibernetike in drugih ved spreminja predavatelj-

sko monotonijo učnega procesa v *dinamično zasnovan ritem smotrno odmerjenih učnih korakov*. Vanj vključuje sodobno izobraževalno tehnologijo, zlasti audiovizualna sredstva, ki olajšujejo delovnemu človeku, utrujenemu od dela, pozornost in mišljenje. Veliko več skrbi bo potrebno posvečati učnim gradivom, prirejenim za samoizobraževanje, saj brez njih samostojno učenje ni mogoče; učitelji so kot že od nekdaj prisiljeni predavati, učenci pa zapisovati snov. Primerno oblikovano in udeležencem prilagojeno gradivo je bistvenega pomena tudi za dopolnilno izobraževanje, kjer je čas skupno organiziranega učenja vedno skopo odmerjen. Pomanjkanje gradiv in njihova neprimernost so danes ena izmed kritičnih točk tudi drugje, npr. v delovanju delegatskega sistema, saj ta zahteva veliko individualnega in skupinskega poglobljanja v posamezna vprašanja, analize in predloge.

V novi zasnovi usmerjenega izobraževanja ob delu mora učni proces smotrno *povezovati prednosti individualnega in kolektivnega učenja*. Ne kaže slepo slediti individualističnim zapadnim konceptom, ki dajejo popolno prednost samoizobraževanju in opevajo njegove dobre strani. Taka usmeritev vodi odraslega v osamitev, v dirigiran paternalistični dialog s knjigo, ki nadomešča učitelja in njegovo superiorno funkcijo. Samo-upravno dobro organizirana, interesno ter motivacijsko homogena izobraževalna skupina ima tudi pri izobraževanju odraslih mnoge prednosti: ustreza človekovim temeljnim socialnim potrebam (potreba po stiku s sočludmi, po pripadnosti skupini, po uveljavljanju, ugledu, priznanju ipd.); kolektivno učenje vnaša več dinamike v učni proces, omogoča primerjavo in izmenjavo izkušenj, boj mnenj, oblikovanje in spreminjanje stališč. Skupina ima pri izobraževanju izredno močan motivacijski vpliv na posameznika. Učenje v skupini ter samostojno učenje, učenje pod učiteljevim neposrednim vodstvom ter vodeno samoizobraževanje, zastopani v različnih deležih ter medsebojno prepleteni nudijo lahko optimalne možnosti za izobraževanje ob delu. Organizacijsko-didaktični projekt vsake izobraževalne oblike pa mora biti vnaprej skrbno pretehtan in strokovno utemeljen.

Za uresničenje sodobne zamisli izobraževanja ob delu in permanentnega izobraževanja je pomembno, da učni proces ne predstavlja »težke in trnove poti do učenosti«, ampak vsebuje in daje *dovolj radosti in pozitivne motivacije*. Da bomo postali stalno učeča se družba, mora biti učenje radost in ne samo breme, učni proces mora ustrezati človekovi potrebi po odkrivanju novega, po uresničevanju še nerazvitih sposobnosti in njihovemu potrjevanju. Učni proces mora biti tako zasnovan, da nudi učečemu sprotno povratno informacijo o lastnem napredovanju in uspešnosti, ga usmerja v težavah in mu svetuje na razpotjih. Odločilno je tudi sproščeno delovno vzdušje, ki ga porajajo demokratični odnosi v učnem procesu, ki zagotavljajo vsakomur občutek varnosti in potrebno spoštovanje.

Usmerjeno izobraževanje za delo in ob delu, katerega idejne zasnove sta potrdila tudi XI. kongres ZKJ in VIII. kongres ZKS, bo postopno dobilo svojo pravno, programsko, družbenoekonomsko in organizacijsko-didaktično operativno osnovo. Najtežja in najbolj dolgoročna naloga pa je verjetno notranja preobrazba vzgojnoizobraževalnega procesa, njegova znanstvena in samoupravna zasnovanost.

Uresničenje sodobne zasnove usmerjenega izobraževanja odraslih bo zahtevalo *veliko razvojno-proučevalnega dela* — iskanja, preverjanja in načrtnega uvajanja novih rešitev. Tu se ne moremo zanašati na uvoženo tehnologijo in tuje izsledke kot marsikdaj v industriji. Zamisel usmerjenega izobraževanja in stalnega izpopolnjevanja delavcev je, kot smo jo pri nas začrtali, novost, kakor je izvirna zamisel naše samoupravne demokracije, s katero je neločljivo povezana.

Raziskovalno delo mora na tem področju izhajati iz prioriternih nalog nadaljnjega razvoja. Le tako bo odgovarjalo na odprta vprašanja andragoške prakse in jo tudi usmerjalo. Hkrati pa mora razvojno delo zagotoviti hitrejši prenos novejših znanstvenih spoznanj, pomembnih za izobraževanje in vzgojo, v andragoško prakso, zmanjšati prepad med relativno visoko ravnijo sodobne znanosti o vzgoji in izobraževanju ter izobraževalno prakso — s tem pa tudi pospešiti uresničenje celotne zasnove usmerjenega izobraževanja ob delu, za delo ter iz dela.

Pri tem bodo imele razvojne službe in središča zelo pomembno vlogo. Objektivno moramo računati s tem, da so organizacije za usmerjeno izobraževanje ter druga središča za usmerjeno izobraževanje ob delu relativno majhna, med seboj malo povezana, zato je njihov notranji delovni nitem ponavadi ustaljen ter se le počasi spreminja. Velike gospodarske organizacije imajo svoje razvojne oddelke in institute. Področje vzgoje in izobraževanja zaposluje v Sloveniji okoli 30.000 delavcev: to je številčno močna, razvejana in razcepljena dejavnost, ki potrebuje *operativno učinkovito razvojno službo*, ki bo usmerjala razvojna žarišča v vzgojnoizobraževalnih organizacijah, spremljala in razvijala prakso. Preobrazba, ki je pred nami, potrebuje mnogo več kot le statično nadzorno službo ali v teoretične probleme zamaknjeno raziskovalno delo: potrebno ji je razvojno gibanje, sistematično načrtovano in dolgoročno zasnovano, ki bo skladno povezovalo vse razvojne dejavnike in možnosti, oprto na ustvarjalno sodelovanje delavcev na področju vzgoje in izobraževanja ter na združeno delo.

Izkušnje pri pospešenem spreminjanju izobraževanja ob delu na področju osnovnega in srednjega izobraževanja ter pri nekaterih drugih dejavnostih nam kažejo, da je za preobrazbo ključnega pomena *pridobivanje in usposabljanje andragoških delavcev*, vodij in organizatorjev izobraževanja ter predavateljev, učiteljev, instruktorjev in mentorjev. Kdor gradi nekaj novega, mora imeti o tem jasno in živo predstavo;

v novem mora videti nekaj vrednega; vedeti pa mora tudi, kako naj nove zamisli uresniči. Nekaj tisoč andragoških delavcev smo zajeli zadnja leta v seminarje: to so družbeni delavci, ki so dovezetni za novo, ki se navdušijo za didaktično-metodične novosti, ki obetajo bolj učinkovito in hvaležno delo; pripravljeni so z zavzetostjo uresničevati vrednote usmerjenega izobraževanja, ki jih sprejmejo in doživijo. Vendar *s tablo in kredo reforme ni mogoče uresničiti*. Brez ustreznih učbenikov in drugih pripomočkov, brez sodobne izobraževalne tehnologije in gradiva zanjo je preobrazba uklenjena v določene meje, preko katerih ne more.

Ko se učitelji vrnejo s seminarjev v svoje vsakdanje delo, motivacija za nove napore in spreminjaje lastne prakse kmalu upade, če sama vzgojnoizobraževalna organizacija ni *organizirano in zavestno razvojno žarišče*. Aktiviranje in usmerjanje teh žarišč je temeljna naloga sodobne razvojne službe in celotnega združenega dela, ki mora zagotavljati za preobrazbo potrebne materialne pogoje ter splošno ugodno ozračje in pobudo.

Usmerjeno izobraževanje ob delu je sestavni del enotnega sistema usmerjenega izobraževanja, ta pa sestavni del sprememb, ki oblikujejo novo podobo razvite samoupravne socialistične družbe. Vsi ti preobrazbeni procesi so med seboj povezani, imajo skupne cilje in nosilce. Ustvarjanje sodobne, demokratične, napredne in stalno učeče se družbe postaja stvar vseh delovnih ljudi in to je tudi najboljši porok, da bodo zamisli o usmerjenem izobraževanju postale stvarnost.

Literatura:

- Faure E.: *Vzgoja in izobraževanje danes in jutri* (Learning to be), UNESCO, 1972 (slovenski prevod).
- Krajnc A.: *Izobraževanje, naša družbena vrednota*, Delavska enotnost, Ljubljana 1977.
- Resolucije VII. in VIII. kongresa ZK Slovenije ter X. in XI. kongresa ZK Jugoslavije.
- Schmidt V.: *Visokošolska didaktika*, DZS, Ljubljana 1972.
- Strmčnik F.: *Sodobna šola v luči programiranja pouka*, DDU Univerzum, Ljubljana 1978.
- Valentinčič J.: »Izhodišča in temeljne značilnosti usmerjenega izobraževanja in vzgoje odraslih«, uvodni referat republiškega posvetovanja v Mariboru, 1977.
- Valentinčič J., Malovrh M., Smerdelj J.: *Skladnost izobraževanja ob delu s potrebami združenega dela*, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana 1977 (interno gradivo).
- Valentinčič J., Malovrh M.: *Uveljavljanje novih družbenoekonomskih odnosov pri izobraževanju odraslih v srednjih šolah*, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana 1977 (interno gradivo).
- »Zasnova usmerjenega izobraževanja in vzgoje odraslih« (kolektivno delo), *Vzgoja in izobraževanje*, 3/1977.

MIRAN MIHELČIČ

Osebni dohodki na podlagi minulega dela

(Ugotavljanje delovnega prispevka delavcev pri gospodarjenju in upravljanju z družbenimi sredstvi)

0. Uvod

Namen tega gradiva ni v opredeljenju družbenoekonomske funkcije minulega dela v sistemu dohodkovnih odnosov, niti teoretska analiza te družbenoekonomske kategorije. Želimo prikazati le enega izmed možnih konkretnih pristopov pri ugotavljanju delovnega prispevka delavcev iz naslova minulega dela.

To pa seveda ne pomeni, da se lahko ob tem našem prikazu izognemo navedbi, pa tudi oceni posameznih teoretskih izhodišč. Le ob dialektičnem pristopu, to je ob stalni primerjavi med ugotovitvami, ki jih ponuja uporaba abstraktne in deduktivne metode na eni strani, ter med rešitvami, kot posledic uporabe konkretne in induktivne metode na drugi strani, bomo lahko prišli do uporabnih rezultatov.

1. Delavec in njegov odnos do družbenih sredstev

1.0. Nekaj teoretskih opredelitev

Vse od prvih ustavnih razmišljanj v zvezi s kategorijo minulega dela se srečujemo z najmanj dvojnimi razmišljanji. Prva smer teh razmišljanj zadeva ustreznost vključevanja te kategorije v naš družbenoekonomski sistem. Druga smer teh razmišljanj, ki na prvo dilemo odgovarja z jasnim odgovorom o ustreznosti te kategorije, pa se ukvarja s problemi pravilnega vključevanja te kategorije v stalno razvijajoči se sistem naših ekonomskih kategorij. Če navedemo v zvezi s prvo smerjo razmišljanj le štiri poglede, dobimo že tisti razpon, v okviru katerega bomo iskali ustrezne konkretne rešitve.

Na prvi strani se tako najprej srečujemo s stališčem, po katerem se je treba pri ustavni koncepciji minulega dela zavedati, (1) da gre za to kako povezati delavca s celotnim skladom družbene akumulacije oziroma

kako zagotoviti delavčev dejanski ekonomski nadzor nad usodo dohodka oziroma opredmetenega dela. Podobno je stališče, po (2) katerem je smisel kategorije minulega dela v tem, da se premosti odtujenost delavca od njegovega minulega dela.*

Druga stran stališč, za katero ne moremo reči, da prvi v celoti nasprotuje, ampak je v njej navzoča bojazen pred zlorabo teh stališč v našem družbenoekonomskem sistemu, pa poudarja, da (3) je dohodek preteklega dela dejansko dohodek na podlagi lastnine, pa zaradi tega delitev dohodka po minulem delu ne moremo obravnavati kot delovno merilo delitve.

Sèm lahko uvrstimo tudi stališče, po (4) katerem se z udeležbo v dohodku na podlagi minulega dela ne morejo doseči cilji, ki so motivirali njegovo uvedbo (stimulacija za akumuliranje, učinkovito investiranje, itd.), ampak bi se na tej podlagi lahko razvil rentniški sistem.

Glede na navedena stališča lahko sklepamo, da moramo v konkretnih rešitvah zagotoviti uveljavitev nakazanih prednosti takšnega gospodarjenja in upravljanja delavcev z družbenimi sredstvi. Gre na eni strani za tesnejšo povezanost delavca z usodo družbenih sredstev, na drugi strani pa za smiselno določenost usode, to je družbenoekonomskega položaja delavca z njegovimi preteklimi odločitvami. Opozorila nas dalje opominjajo, da ta povezava ne sme biti dosledno trajna, saj bi bili v tem primeru soočeni z rentniškimi odnosi, da gre torej za tesen odnos s »preteklim« živim delom in da pravice iz tega naslova ne smejo temeljiti na »od nekoga (npr. države)« dani opremljenosti z družbenimi sredstvi.

1.1. Racionalno gospodarjenje z družbenimi sredstvi

Če smo rekli, da moramo izgraditi takšen sistem dohodkovnih ali ekonomskih kategorij, ki bo delavca tesneje povezal z usodo družbenih sredstev, smo s tem pritrdili misli, po kateri je (5) racionalno gospodarjenje z minulim delom oziroma družbenim kapitalom bistveni pogoj za razvoj produkcijskih sil in naše družbe in ga moramo torej vsestransko stimulirati in podpirati.

To pa pomeni, da mora biti konkretni instrumentarij za ugotavljanje delovnega prispevka delavca iz naslova minulega dela dosledno usmerjen k temu, da delavec v procesu družbene reprodukcije ne opazuje neposredno zgolj svojega današnjega in predvidenega materialnega položaja. Vzpostaviti moramo torej takšen instrumentarij, da bo ta svoj položaj opazoval in ocenjeval posredno in sicer skoz očala razvojnih možnosti proizvodjalnih sil, katerih del je on sam. Gre za to, da ga mora instrumentarij delitve sredstev za osebne dohodke peljati k takšnemu dojemaju tokov družbene reprodukcije, po katerem se bo delavec zavedal, da je odgovoren — prek svojih odločitev o razporejanju čistega dohodka —

* Številke v tekstu se nanašajo na seznam uporabljene literature, ki je na koncu prispevka.

tako za učinkovitost svojega delovnega okolja kot tudi za učinkovitost vseh tistih delovnih okolij, s katerimi je temeljna organizacija, v kateri združuje delo z družbenimi sredstvi, neposredno ali posredno povezana.

1.2. Delavec v združenem delu in minulo delo

Vse, kar smo povedali v prejšnji točki, potrjuje misel, da (5) se nam ni treba izčrpavati v razpravah o tem, da je družbeni kapital sam po sebi vrednost, ki ne proizvaja nove vrednosti, vendar pa ustvarja pogoje za povečanje produktivnosti tekočega dela. Tu moramo upoštevati zgodovinsko zakonitost stalnega kumuliranja minulega dela oziroma produkcijskih sredstev v obliki tehnike, tehnologije, znanja itd.

Zdi se nam potrebno, da v tej misli še posebej poudarimo besede »ustvarja pogoje za povečanje produktivnosti tekočega dela«, saj iz njih veje opozorilo, po katerem je minulo delo tako družbenoekonomska kategorija kot družbenoekonomski odnos. Če govorimo o minulem delu kot o odnosu, to delamo zaradi tega, ker moramo poudariti misel, da je odnos dveh delavcev, od katerih je eden že prispeval k ustvarjanju pogojev za povečanje produktivnosti živega dela, drugi pa ne, vsebinsko nujno drugačen od odnosa, v katerem je bil kakovostni prispevek (tu torej namenoma puščamo odprto vprašanje količinskega prispevka) obeh delavcev enak.

Takšno razmišljanje je po našem jedro družbene teže kategorije minulega dela, pri čemer so podobno razmišljali že tudi drugi. Tako je po enem izmed stališč (6) minulo delo glavno merilo za določanje medsebojnih pravic in obveznosti delavcev in njihove enakopravnosti pri ustvarjanju in delitvi dohodka in osebnih dohodkov. S tem se obenem ustvarjajo pogoji za odpravo monopolov in privilegijev posameznih skupin v okviru združenega dela in položaja državnih organov pri odločanju o ustvarjenem dohodku in o pogojih in rezultatih dela.

Zato je tudi razumljivo, da je za odpravo teh privilegijev in urejanje teh odnosov potreben zavesten in organiziran napor delavcev na različnih mestih, med katerimi naj omenimo predvsem samoupravni sporazum o združevanju dela delavcev v temeljno organizacijo združenega dela. V njem (7) morajo biti jasno zapisane vse tiste značilnosti združevanja dela in sredstev v temeljno organizacijo, na podlagi katerih bo delavec, zavedajoč se pogojev ustvarjanja in pridobivanja dohodka ter prilaščanja sredstev za osebne dohodke in skupno porabo v temeljno organizacijo, spleta že nastalih pravic in obveznosti iz minulega dela in že sprejetih drugih obveznosti, lahko ocenil možno potrditev svojega dela v obliki osebnih dohodkov iz dohodka temeljne organizacije.

Lahko rečemo, da nas navedeno naravnost vodi k ugotovitvi, da je iskati dokončni odgovor o obsegu sredstev za osebne dohodke iz naslova minulega dela v nekih vnaprej postavljenih enačbah nedvomno zelo tvegan izhod. Delavci morajo po našem mnenju ureditev temeljnih odnosov v delitvi sredstev za osebne dohodke (pogoji za pridobitev sred-

stev za osebne dohodke iz naslova živega dela na eni strani, iz naslova minulega dela na drugi strani) sprejeti že v samoupravnem sporazumu o združevanju dela delavcev, konkretni odgovor pa v tem okviru (8) poiskati (sproti, op. M. M.) v spremenljivi praktični konvencionalno dogovorjeni podlagi.

S takšnim pristopom se izognemo današnji uporabi neprilagojenih včerajšnjih meril delitve, kajti ne smemo pozabiti, da (5) so pravice na podlagi minulega dela oblika družbenih odnosov in bistvo je v tem, da je prav ta oblika način, kako presegati starega v *njegovem razrednem bistvu*.

2. Delitev po minulem delu

2.0. Pravica do osebnega dohodka iz minulega dela — določena s prispevkom k povečanju družbenih sredstev

Naj razpravo o tej tezi začnemo s praktičnim primerom. Zasebni obrtnik se je v letu 1978 odločil zapreti lastno obrt in združevati svoje delo z delavci neke temeljne organizacije. Takoj ob izdaji odločbe glede višine osebnega dohodka, ki naj bi ga prejšnji zasebni obrtnik in sedanji delavec v združenem delu lahko pridobil na podlagi svojega delovnega prispevka z živim in minulim delom, se je postavilo vprašanje, ali temu delavcu pripada osebni dohodek iz naslova minulega dela (pa čeprav gre v danem primeru zgolj za ustrezno »ovrednotenje« delovne dobe) ali ne. Čeprav nam še ni znan odgovor v navedenem primeru, bi morali v teoretskih razmišljanjih (5) izhajati iz tega, da gre tu za *tisti del dohodka, ki je rezultat vlaganja sredstev* bodisi v lastno organizacijo ali v druge organizacije združenega dela. Takšen odgovor omenjenemu delavcu ob vstopu v delovno razmerje v združenem delu seveda avtomatično odreka pravico do osebnih dohodkov iz minulega dela, obenem pa našim razmišljanjem nudi še najmanj dvoje silnic.

Prva je v tem, da moramo v konkretni praksi nedvomno govoriti vedno o sredstvih, vloženi v organizacijo združenega dela, ne glede na to, ali so bila ustvarjena v združenem delu ali ne. Drugačno stališče pa bi odpiralo možnost tudi naložbam v zasebne delavnice. Odrekli pa bi možnosti naložbam nekdanjih zasebnih obrtnikov (pa morda v podobnem smislu tudi kmetovalcem, saj (9) z združevanjem svojega dela in sredstev v zasebni lastnini, ki jih pravno lastninsko zadrži, kooperant v funkciji prekvalificira ta sredstva v svoje minulo delo in po zasebni lastnini pridobiva iste pravice kot delavec po podlagi minulega dela s tem, da pridobiva tudi pravico na vračilo sredstev dela), v pogodbene organizacije združenega dela.

Druga pa je v tem, da avtomatično zastavlja vprašanje, pa tudi odgovor nanj, kako oceniti razlike v količinskem prispevku posameznih delavcev k naložbam bodisi z vidika različnih prispevkov v enem letu bodisi

z vidika razlik med leti. Logičen odgovor je namreč v tem, da bo pri nekih rezultatih gospodarjenja s sredstvi v delitve tega dela sredstev za osebne dohodke v večji meri navzoč tisti, ki je dalj časa enako ali v enakem času več prispeval k akumulaciji, uporabljeni pri neki naložbi.

2.1. Časovna razsežnost pridobivanja osebnega dohodka na podlagi minulega dela

To vprašanje samo po sebi izvira pravzaprav iz prejšnjega, obenem pa ta odgovor tudi določa odgovor na prejšnje vprašanje. Nesmiselno je namreč govoriti o časovni razsežnosti pridobivanja osebnega dohodka na podlagi minulega dela, če nekdo k družbenim sredstvom in k dohodku, doseženem z njihovo uporabo, sploh ni prispeval. Skratka, (9) to pomeni tudi, da mora temeljna organizacija najprej pridobivati dohodek na podlagi minulega dela, če naj se na podlagi minulega dela sploh lahko pridobiva osebni dohodek.

Ob teh dveh izpolnjenih pogojih se torej zastavlja vprašanje, (8) koliko časa (let) uveljavljati in spremljati realizacijo pravic posameznika: eno leto ali toliko časa, da dosežemo neki obseg dohodka, ki rabi za osnovo za realizacijo pravic iz minulega dela, dogovorjeno število let ali tolikšno število let, ki bi odsevalo smiselno povezavo med v nekem letu ustvarjeno akumulacijo in poprečno uporabljenimi poslovnimi sredstvi (izraženo s celim številom, z enim ali več decimalnimi števili) ali celo toliko časa, kot ustreza mnogokratnikom tako ugotovljenega števila let.

V zvezi s tem moramo prejkone slabše oceniti pristope, po katerih se bi doba spremljanja določala dogovorno oziroma avtomatično, npr. tistega, po katerem (10) se ugotovijo razmerja izločanja v sklade za reprodukcijo za vsako od preteklih šestih let, torej vrednosti ustreznih velikosti; neodvisno od dejanskih dogajanj v preteklih letih.

Pri tem mislimo na to, da je za logično razreševanje tega problema še kako pomembno, ali so delavci temeljne organizacije združenega dela v posameznem letu izločili za akumulacijo več ali manj. Ustvarjanje te akumulacije je glede na prej rečeno namreč ob sodelujočem živem delu pogoj za dosego kasnejšega dohodka in osebnih dohodkov iz minulega dela.

2.2. Uspešnost gospodarjenja in upravljanja z družbenimi sredstvi

Postavljamo si vprašanje, ali se lahko v praksi in teoriji strinjamo s tem, da se sredstva za osebne dohodke iz naslova minulega dela dele v primeru tudi nizke pozitivne uspešnosti poslovanja temeljne organizacije, npr. tudi v primeru, če znaša donosnost, izražena z razmerjem med akumulacijo in poprečno uporabljenimi sredstvi, 0,005. Z druge strani pa se srečujemo tudi z razmišljanji, da v primeru naložb v lastno temeljno organizacijo ne more biti govora o tem delu sredstev za osebne dohodke,

če dohodek zavoljo novih naložb ne bo povečan. Po teh razmišljanjih (11) se mora v primeru naložb v lastno temeljno organizacijo predvideti povečanje dohodka in le, če bo povečani dohodek (in iz tega povečana sredstva za osebne dohodke) uresničen, bodo s tem izpolnjeni cilji delavcev in dana podlaga za osebne dohodke iz naslova minulega dela.

V zvezi s tem želimo reči tole: ni prav, da že kakršenkoli pozitivni uspeh posamezne temeljne organizacije odpira pot k delitvi sredstev za osebne dohodke iz naslova minulega dela, čeprav je tudi tu izredno nevarno postavljati neko pravilo. Vedeti moramo namreč, da stopnja donosnosti 0,005 ne tehta enako v črni metalurgiji ali v tekstilni industriji, da neki organizaciji, ki »se koplje« iz izgub veliko pomeni že stopnja 0,02, da pa takšna stopnja za organizacijo, ki je »navajena« stopnje 0,08 in v kateri panogi to stopnjo po pravilu dosegajo vse temeljne organizacije, to ne more biti uspeh.

V tej smeri nam pritrjuje razmišljanje, v katerem avtor ugotavlja, da (12) analizirani primeri ugotavljanja prispevka na podlagi minulega dela niso neposredno povezani z dohodkom in akumulacijo, kar vodi do uravnilovke med temeljnimi organizacijami, ki pripadajo isti delovni organizaciji ali grupaciji, pa je zato treba spodbujati boj za povečanje akumulacije glede na poslovna sredstva.

Kar zadeva drugi način razmišljanj, pa mu tudi ne velja pritrditi brez zadržka. Neka temeljna organizacija, ki dosega relativno stopnjo donosnosti, npr. 0,10, se mora v konkurenčnem boju stalno dodatno opremljati s poslovnimi sredstvi, h katerim prek izločene akumulacije v posameznih letih prispevajo tudi njeni delavci. Če bi se strinjali s prej omenjenim razmišljanjem, bi torej pomenilo, da zaradi iste relativne ravni dohodka (tu velja poudariti, da morda ni smotrno vztrajati le na enim kazalniku, saj nam jih že 140. člen zakona o združenem delu ponuja osem) delavci, ki so prispevali k akumulaciji temeljne organizacije in to po stopnji donosnosti 0,10, nimajo nikakršnih drugačnih pravic kot delavci, ki so šele začeli združevati delo v tej temeljni organizaciji.

Takšno gledanje po našem mnenju prav gotovo ne spodbuja nekaterih teženj, ki jih želimo doseči prav z uvedbo kategorije minulega dela.

Menimo, da tudi, če bi prispevali delavci malo akumulacije, mora biti ta po mojem mnenju — v delnem nasprotju s stališčem, (13) da prispevek k obsegu pretekle akumulacije, če je bila ta v normalnem obsegu, ne more biti teoretsko-logičen naslov za razlike v višini osebnih dohodkov med delavci v OZD — podlaga potencialnih pravic delavcev do osebnih dohodkov iz naslova minulega dela.

2.3. Nekaj drugih odprtih vprašanj

V nadaljevanju našega gradiva, v poglavju 3, se bomo ob konkretnem primeru srečali tako z overovitvijo nekaterih že navedenih stališč, sproti

pa se nam bo odprlo še nekaj vprašanj, na katere želimo delno opozoriti že v okviru te točke.

Ko se sprašujemo, kako določiti udeležbo delavca v prihodnji delitvi sredstev za osebne dohodke, lahko rečemo, da bo šlo tu bržkone za več osnov in sicer (11):

— temeljna osnova bo dana z razmerjem delavčevega osebnega dohodka iz živega dela do skupnih sredstev za osebne dohodke vseh delavcev v temeljni organizaciji v času, ko se je povečal dohodek na podlagi investiranega dohodka,

— druga osnova: njegov (delavčev) osebni očitni strokovni prispevek k ekonomski učinkovitosti naložbe; tu gre za posameznike, ki so konkretno naložbo utemeljeno predlagali, in

— tretja osnova (v obliki korekcijskega faktorja): delovna doba delavca v temeljni organizaciji, to je tisti čas, ki je bil v preteklosti potreben, da se je investicija utekla in začela dajati današnje večje rezultate.

Tudi tu imamo nekaj pripomb in sicer v zvezi s prvo in tretjo osnovo. Za naše pojme mora biti temeljna osnova prav tako dana z opisanim razmerjem, toda v letih, ko so bila oblikovana sredstva akumulacije, ne pa v letih, ko je dala ta akumulacija rezultat. Spornost take opredelitve prve osnove se še poveča, če gre za naložbe v drugo temeljno organizacijo. Tretja osnova pa se nam zdi zelo primerna v prehodnem obdobju, medtem ko kasneje (npr. po 10 letih zgubi — glede na konkretni primer) svoj smisel.

Glede na vprašanje, kaj jemati kot števec v kazalniku donosnosti (npr.: zgolj sredstva akumulacije, ali pa k njim prištejemo tudi sredstva za ustvarjanje in obnavljanje rezerv pa še sredstva za skupno porabo), moramo reči, da to z vidika konkretnega primera ni le akademsko vprašanje, odgovor pa bi moral nihati le med prvo ali drugo varianto.

Ob dejstvu, da glede na možnost usmerjanja prostih sredstev v lastno temeljno organizacijo ali v druge temeljne organizacije nujno naletimo na vprašanje, ali obravnavati in spremljati oba tokova sredstev (če do njiju pride!) skupaj ali posamično (po konkretnih naložbah), se ogrevamo za zadnjo možnost, pri čemer pa je verjetno treba postaviti neko omejitev. če gre za skupno naložbo (npr. 10 ali 12 let).

Moralí bomo — skoz razčlenitev samega primera — odgovoriti najmanj še na vprašanja:

— kateri osebni dohodek («kosmati» ali čisti, z nadurami ali brez njih, itn.) pride v poštev pri temeljni osnovi,

— kaj s pravicami iz minulega dela delavca, ki je odšel iz temeljne organizacije, in

— kako delavec dokazuje svojo potencialno pravico?

3. Oblikovanje delavčevega osebnega dohodka iz naslova minulega dela na konkretnem primeru

3.0. Postavke in podatki

Namen tega primera je dati zasnovo izračunavanja delavčevega osebnega dohodka iz minulega dela, upoštevajoč, da lahko takšen (14) izračun sam izvedemo tudi za preteklo obdobje (sam pristop nas sili v to različico), vendar bi dali s tem tehniki prednost pred samoupravno vsebino, izraženo prek zavestnih odločitev za konkretne naložbe.

Za primer smo vzeli nadpoprečno akumulativno temeljno organizacijo v gospodarstvu s približno 100 delavci ob predpostavki naložb akumulacije v lastno temeljno organizacijo.

Ena najpomembnejših postavk primera je v izhodišču, da so v gospodarstvu Jugoslaviji potrebna približno 4 leta, da ustvarimo toliko dohodka, kot je vrednost poslovnih sredstev, ter da znaša stopnja donosnosti (izločitve v poslovni sklad: poslovna sredstva) v poprečju več let približno 0,05. To nas vodi k hipotezi, da so delavci temeljne organizacije s stopnjo donosnosti 0,05 štiri leta v položaju, da se bo njihova akumulacija v poslovnih sredstvih izražala v dohodku. Toliko časa, torej 4 leta, naj bi tudi ob poprečnih rezultatih trajala potencialna pravica iz minulega dela!

V naši fiktivni temeljni organizaciji smo:

- a) dosegli v letu 1971 stopnjo 0,120
- 1972 stopnjo 0,0525
- 1973 stopnjo 0,080
- 1974 stopnjo 0,090
- 1975 stopnjo 0,080
- 1976 stopnjo 0,040
- 1977 stopnjo 0,065;

b) vzeli v poštrev pri izračunu temeljne osnove (kosmati) osebni dohodek iz opravljenih ur v temeljni organizaciji brez dodatkov za nadure in brez dodatkov za delovno dobo;

c) upoštevali, da (14) potencialna pravica posameznika iz minulega dela ne more biti neposredno vezana na nadaljevanje dela v temeljni organizaciji, razmisliti pa velja o pogojevanju te pravice z nadaljnjim delom v organizacijah združenega dela ali z upokojitvijo;

č) izdali delavcu potrdilo o njegovem vložku v naložbo oziroma odstotno izraženo udeležbo delavčevih osebnih dohodkov v celokupnih sredstvih za osebne dohodke (gre za smiselno logiko izražanja deleža prispevka delavca k akumulaciji skozi njegov delež v osebnih dohodkih), pri čemer je bil delež delavcev A, B in C po letih:

Delavec/leto	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
A	0,009	0,009	0,010	0,010	0,012	0,011	0,012
B	—	—	0,007	0,014	0,014	0,013	0,013
C	—	—	—	—	0,007	0,008	0,008

d) določili stopnjo donosnosti 0,015 kot enoto, na podlagi katere so delavci te temeljne organizacije upravičeni pričakovati osebne dohodke iz minulega dela eno leto, torej v primeru stopnje 0,075 5 naslednjih let;

e) določiti nad 70—80 % (lahko letne ali dolgoročne) panožne stopnje donosnosti (tu je možna uporaba drugih primerjav, kakor tudi kombinirana uporaba več kazalnikov) kot spodnjo mejo («... je zdaj pri nas v primerjavi z bolj razvitimi deželami družbena rentabilnost investicij oziroma uporabe družbenega kapitala prenizka in so velike razlike v takšni rentabilnosti med organizacijami združenega dela z istovrstno proizvodnjo v okviru iste panoge ali grupacije dejavnosti v naši državi [5]) uspešnosti, ki delavce te organizacije upravičuje, da namenijo za osebne dohodke iz minulega dela 1—3 % dogovorjene mase sredstev za osebne dohodke, dalje nad 80—100 %: 3—6 %, dalje nad 100—120 %: 5—8 % in nad 120 %: 7—10 %, saj (5) delež delavčevega osebnega dohodka na podlagi minulega dela gotovo ne bo velik;

f) določili (v prehodnem obdobju) uporabo korekcijskega dejavnika na delovno dobo in sicer:

do 10 let : 0,7
od 10—15 let : 1,0
nad 15 let : 1,3

in to upoštevajoč starostni (po delovni dobi) sestav zaposlenih, kakor tudi njihove osebne dohodke.

3.1. Shematičen prikaz potencialne upravičenosti delavcev (A, B in C) na osebne dohodke iz minulega dela po letih

Iz zgornjega prikaza je razvidno, da je delavec A, ki ima v letu 1978 8 let delovne dobe, zaposlen v temeljni organizaciji neprekinjeno od začetka leta 1971, da se je delavec B, ki ima 22 let delovne dobe, zaposlil sredi leta 1973, ter da je delavec C, ki ima 11 let delovne dobe, prišel v temeljno organizacijo na začetku leta 1975.

Vsi trije (in seveda tudi ostali) delavci vstopajo s konkretnimi osebni deleži v izračun osebnih dohodkov iz minulega dela v skladu s podatki pod 3,0. a) in določilom 3.0. d), izraženem prek naslednje sheme potencialnih pravic na osebne dohodke iz minulega dela za obdobje 1971—1982:

Leto morebitnega uresničevanja potencialne pravice

prispevka k akumulaciji	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82
1971 0,120 : 0,015 = 8,00	—	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—
1972 0,525 : 0,015 = 3,50	—	—	1	1	1	0,5	—	—	—	—	—	—
1973 0,080 : 0,015 = 5,33	—	—	—	1	1	1	1	1	0,33	—	—	—
1974 0,090 : 0,015 = 6,00	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	—	—
1975 0,080 : 0,015 = 5,33	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	0,33	—
1976 0,040 : 0,015 = 2,67	—	—	—	—	—	—	1	1	0,67	—	—	—
1977 0,065 : 0,015 = 4,33	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	0,33
1978												
1979 še ni												
1980 podatkov												
1981												
1982												

Praden nadaljujemo s konkretnim izračunom za posameznega delavca, naj navedemo možnost, po kateri je v skladu s pravilnikom o osnovah in merilih za delitev sredstev za osebne dohodke možno stopnjo donosnosti (glej točko 3.0. d) 0,015 kot letno enoto po potrebi — upoštevajoč objektivne okoliščine — tudi povečati ali zmanjšati. To zadnje bi npr. lahko veljalo za leto 1976, ko so bili poslovni rezultati slabši tudi zaradi prehoda na nov sistem obračuna.

Če bi torej v tem letu določili kot letno enoto stopnjo donosnosti 0,0125, bi bili delavci, zaposleni v letu 1976, s tem svojim prispevkom k akumulaciji, s svojimi potencialnimi pravicami navzoči v letih 1977, 1978 in 1979 s celo enico, v letu 1980 pa z 0,20 (0,040 : 0,125 = 3,20).

3.2. Izračun deleža posameznega delavca v enoti sredstev za osebne dohodke iz minulega dela

Vse prej navedeno, vključno s shemo, določa tale nadaljnji potek izračuna udeležbe v sredstvih za osebne dohodke iz minulega dela na podlagi poslovanja leta 1978:

za delavca A

$$= \frac{-1 (\text{iz l. 71}) \times 0,009 + 1 (73) \times 0,010 + 1 (74) \times 0,010 + 1 (75) \times 0,012 + 1 (76) \times 0,1 + 1 (77) \times 0,12}{1 (\text{iz leta 71}) + 1 (73) + 1 (74) + 1 (75) + 1 (76) + 1 (77)}$$

$$= \frac{0,064}{6} = 0,01067$$

ter z vključitvijo korelacijskega faktorja (glej 3.0. f) = 0,01067 × 0,7 = 0,007469

za delavca B

$$= \frac{1 (\text{iz leta 73}) \times 0,007 + 1 (74) \times 0,014 + 1 (75) \times 0,015 + 1 (76) \times 0,013 + 1 (77) \times 0,013}{1 (\text{iz leta 71}) + 1 (73) + 1 (74) + 1 (75) + 1 (76) + 1 (77)} = \frac{0,062}{6} = 0,01033$$

ter z vključitvijo korekcijskega faktorja = 0,01033 × 1,3 = 0,013433

za delavca C

$$\frac{= 1 \text{ (iz leta 75)} \times 0,007 + 1 \text{ (76)} \times 0,008 + 1 \text{ (77)} \times 0,008}{1 \text{ (iz leta 71)} + 1 \text{ (73)} + 1 \text{ (74)} + 1 \text{ (75)} + 1 \text{ (76)} + 1 \text{ (77)}} = \frac{0,023}{6} = 0,003833$$

ter z vključitvijo korekcijskega faktorja $= 0,00407 \times 1,0 = 0,00407$.
zaradi boljšega razumevanja še izračun za delavca C za leto 1979 (ob predpostavki, da v letu 1978 ni bilo ustvarjene nič akumulacije)

$$\frac{= 1 \text{ (iz leta 1975)} \times 0,07 + 0,67 \text{ (76)} \times 0,008 + 1 \text{ (77)} \times 0,008}{1 \text{ (iz leta 1971)} + 0,33 \text{ (73)} + 1 \text{ (74)} + 1 \text{ (75)} + 0,67 \text{ (76)} + 1 \text{ (77)}} = \frac{0,02036}{5} = 0,00407$$

ter z vključitvijo korekcijskega faktorja $= 0,00407 \times 1,0 = 0,00407$.

Skratka gre za izračun, ki ob uporabi boljšega namiznega računalnika za 100 delavcev ne bi smel vzeti več kot 8 ur dela in to enkrat letno. V začetku bi se seveda srečali še z dodatno porabo časa za izračun deleža posameznega delavca v ustrezno opredeljenem obsegu sredstev za osebne dohodke.

3.3. Določitev celotnega obsega sredstev za osebne dohodke iz naslova minulega dela ter izračun konkretnega zneska za delavce A, B in C

Zgornji del izračuna smo lahko ločili od izračuna konkretnega zneska za posamezne delavce v nadaljevanju tudi zato, ker je praktično moči prvi del izračuna opraviti že leto dni prej kot drugi del. Odstotno udeležbo posameznega delavca v potencialni uresničitvi pravic — to je v primeru uspešnega gospodarjenja in upravljanja z družbenimi sredstvi — za leto 1978 lahko namreč izračunamo že konec leta 1977, konkretne zneske pa šele ob razporeditvi dohodka in čistega dohodka za leto 1978, torej leto dni kasneje. Naj bo poslovni rezultat temeljne organizacije v letu 1978 za 12 % (po ustreznem kazalniku ali kombinaciji več kazalnikov) boljši od primerjalne ravni panoge (lahko pa tudi drugih temeljnih organizacij v delovni organizaciji). Glede na to, da je bil takšen poslovni uspeh dosežen ob velikem povečanju izvoza kot rezultata prizadevanj in vlaganj v preteklih letih, so se delavci v temeljni organizaciji odločili, da od letne planirane in tudi dosežene mase sredstev za osebne dohodke namenijo za osebne dohodke iz naslova minulega dela 7,2 %, kar da od celotne mase 12.000.000,00 din (od tega izplačanih v obliki mesečnih akontacij 10.900.000,00 din) znesek 864.000 din.

Navedenim trem delavcem pa v skladu s tem pripadajo tile zneski osebnih dohodkov iz naslova minulega dela:

delavec A:

$$0,007469 \times 864.000 \text{ din} = 6.453,20 \text{ din};$$

delavec B:

$$0,013433 \times 864.000 \text{ din} = 11.606,10 \text{ din};$$

delavec C:

$$0,003833 \times 864.000 \text{ din} = 3.311,70 \text{ din.}$$

Razlika med 11.136.000 (12.000.000—864.000) din in 10.900.000 din, to je 236.000 din se bo v temeljni organizaciji razdelila v obliki ustreznih povečanj akontacij na podlagi osebnih dohodkov iz živega dela v letu 1978.

Tu smo seveda dolžni opozoriti še na verjetni popravek zneskov 864.000 din oziroma 236.000 din, potreben zaradi tega, ker nas uporaba korekcijskih faktorjev za delovno dobo v seštevku odstotno izraženih deležev delavcev ne pripelje do 1. Lahko pa v sorazmerju razmerja tega seštevka do 1 povečamo ali zmanjšamo deleže vseh delavcev.

Preden preidemo v »teoretsko« oceno primera, še opozorilo, da bo verjetno takšna logika delitve sredstev za osebne dohodke iz naslova minulega dela sama po sebi delovala tudi proti anticipirani porabi dohodka, ne da bi bil dohodek v letnem poslovanju temeljne organizacije tudi ustvarjen.

4. Sklep

Ni naša pravica, da ocenjujemo logiko in rezultate navedenega primera, vseeno pa je prav, da dodamo še nekaj misli:

1. V danem primeru je obdelana ena izmed različic možnega izračuna sredstev za osebne dohodke iz naslova minulega dela in sicer različica, ki se srečuje z vlaganji akumulacije v lastno temeljno organizacijo. Zato je dani primer namenjen predvsem (ne pa le!) kot nadomestilo sedanjemu načinu delitve sredstev za osebne dohodke iz naslova delovne dobe, manj pa prav tako pomembni funkciji kategorije minulega dela:

Usmerjanju prostih družbenih sredstev za tiste točke družbene reprodukcije za katere smo se ali plansko dogovorili ali na katerih se bo dosegel večji dohodkovni optimum. Zato bi veljalo razmisliti o sprejetju obveze temeljnih organizacij, (npr. v družbenem dogovoru), da bodo v svojih aktih sprejele taka določila, po katerih bo ob enakih poslovnih rezultatih vlaganje v druge temeljne organizacije v okviru delovne organizacije stimulirano npr. s količnikom 1,2 (zmnožek z ustreznimi odstotki iz 3.0. e), vlaganje izven delovne organizacije pa npr. s količnikom 1,4.

2. Če pogledamo na prikazani primer z vidika teoretskih izhodišč v točki 1.0, potem lahko rečemo, da logika primera:

— povezuje delavca s skladom družbene akumulacije, h katere ustvarjanju je prispeval:

- preprečuje odtujenost delavca od njegovega minulega dela,
- spodbuja delavčev interes za nadzorovanje tokov dohodka,
- v ničemer ne temelji na logiki zasebne lastnine, saj delavec pridobiva ta osebni dohodek tako na podlagi preteklega kot sedanjega dela,

pri čemer se njegovo delo pojmuje širše. Pojmovanje vsebuje tudi njegove upravljalске odločitve, poleg tega pa je delavec v primeru obravnavan kot del združenega dela in deli njegova potencialna pravica usodo s pravico drugih delavcev v združenem delu,

— spodbuja tako k stimulaciji za akumuliranje in učinkovitemu investiranju kot tudi preprečuje kakršenkoli razvoj rentniškega sistema, ki je (5) lahko tudi

— rešitev, ki bi učinke gospodarjenja s sredstvi razširjene reprodukcije, ali bolje povedano, učinke investicijske politike temeljne organizacije združenega dela izrazila kot enega izmed kriterijev v sistemu delitve sredstev za osebne dohodke po delu.

3. Navedeni primer tudi podpira razmišljanja, po katerih je (5) druga oblika uresničevanja delavčevih pravic na podlagi vlaganja minulega dela pokojninski sistem kot oblika solidarne delitve učinkov vlaganja družbenega minulega dela oziroma povečanja produktivnosti celotnega družbenega dela.

Pri tem bo po našem mnenju možno zagotoviti učinkovito vključevanje kategorije učinkov minulega dela v jugoslovanski sistem ekonomskih kategorij predvsem tako, da bo pri določevanju pokojninske osnove delavca kategorija osebnih dohodkov iz naslova minulega dela nekoliko bolj pomembna kot osebni dohodki iz naslova živega dela. Smisel tega razmišljanja je v tem, da osebni dohodki iz naslova minulega dela, ki temelje na učinkovitosti (in skladnosti!) investicij, dajejo dolgoročneje jamstvo za kakovost strukture ustvarjene materialne podlage združenega dela.

Uporabljena literatura:

1. Kardelj Edvard: *Samoupravljanje i društvena svojina*, BIGZ, Beograd 1973, str. 1963.
2. Horvat Vladimir: *Društveno vlasništvo i minuli rad*, Ekonomski institut, Zagreb 1972, str. 68.
3. Mlakar Cveta: »Robni karakter privređivanja u samoupravnom socijalističkom privrednom sistemu« v *Samoupravni socijalistički ekonomski sistem*, IV. kongres Saveza ekonomista Jugoslavije, Beograd 1971, str. 17, 22.
4. Černe France: »O minulem (preteklem) delu in delitvi dohodka«, *Ekonomska revija* 2/1971, Ljubljana, str. 236.
5. Kardelj Edvard: »Družbenoekonomska funkcija minulega dela v sistemu dohodkovnih odnosov« v posebni prilogi slovenske izdaje *Komunist*, z dne 24. aprila 1978.
6. Kraigher Sergej: »O minulom radu«, *Socijalizam*, št. 6/1973, Beograd, str. 611.
7. . . . : Samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje o razporejanju čistega dohodka in delitvi sredstev za osebne dohodke po zakonu o združenem delu, teze, *Sindikalni poročevalec* št. 12/1977, priloga *Delavske enotnosti*, Ljubljana, str. 9.
8. Mihelčič Miran: »Osnove in merila pri opredelitvi sredstev za osebne dohodke glede na tekoče in minulo delo«, v gradivu *Posvetovanje: TOZD in uspešnejše gospodarjenje — I. zvezek*, GZS in ITEO, Portorož, 17. in 18. junij 1976.
9. . . . : »O minulem delu«, članek iz dela komisije za spremljanje uresničevanja zakona o združenem delu Skupščine SFRJ, *Svetovalec — priloga Gospodarskega vestnika* 40/1977, Ljubljana.
10. Matejić Vlastimir: »Minuli rad i lični dohoci«, prikaz, *Socijalizam* 4/1974, Beograd, str. 380.

11. . . .: Gospodarjenje in upravljanje z družbenimi sredstvi kot podlaga delavčevega delovnega prispevka v delitvi osebnih dohodkov (osebni dohodki iz naslova minulega dela), teze, Sindikalni poročevalec, št. 12/1977, priloga Delavske enotnosti, Ljubljana.

12. Čakširan Stevo: »Osnovi i merila za raspodelu sredstva za lične dohotke po osnovu minulog rada«, Institut za vodeće kadrove, Zagreb, št. 02-143/77.

13. Pučko Danijel: »O pojmovanju koncepta minulega dela pri nagrajevanju v sistemu blagovnega gospodarstva v pogojih samoupravnega socializma«, razprava, Ekonomska revija 2/1975, Ljubljana str. 204.

14. Mihelčič Miran: »Osnove in merila za delitve sredstev za osebne dohodke glede na minulo delo«, Svetovalec — priloga Gospodarskega vestnika 23/1976, Ljubljana.

Kakšen svet zapuščamo svojim otrokom?

Pred skoraj dvesto leti je Edmond Burke v svojem odličnem eseju »Razmišljanje o francoski revoluciji« zapisal: »Obdobje viteštva je minilo. Zamenjalo ga je obdobje sofistov, ekonomistov in računarjev; Slava Evrope je ugasnila za vselej!« In ker pač sodim med »ekonomiste in računarje«, bom poskušal okvirno odgovoriti na izzivalno vprašanje, ki se nam postavlja:

Kakšen je svet, ki ga zapuščamo svojim otrokom?¹

Planet s približno 500 milijoni kvadratnih kilometrov. Dve tretjini tega bosta še vedno pokrivala morje in večni led in manj kot 150 milijonov kvadratnih kilometrov bo zavzemalo kopno. Vse drugo je, ob izredno hitrih spremembah našega časa, mnogo manj gotovo.

Svet, ki ga zapuščamo prihodnjim rodovom je razdeljen svet. Svet odtujenosti. Svet, v katerem je

- človek odtujen od svojega dela in proizvodjalnih sredstev
- človek odtujen od sočloveka
- človek odtujen od narave.

Odtujenost od dela

Analiza raziskave, ki je bila pripravljena za Svetovno konferenco o zaposlovanju kaže, da znaša celokupna delovna sila v svetu 1,5 milijarde: približno milijardo v deželah v razvoju in pol milijarde v bolj razvitih deželah sveta. V industrijsko razvitih deželah je, po najdaljšem in najtežjem povojnem recesivnem obdobju skoraj 20 milijonov nezaposlenih, kar znaša 4 odstotke celotne delovne sile. Stopnja brezposelnosti je med mladimi, ki šele postajajo delovna sila, še mnogo višja. V deželah v razvoju dosega število nezaposlenih ali nezadostno zaposlenih okoli 300 milijonov, ali eno tretjino celotne delovne sile. V kategorijo neza-

¹ Objavljeni prispevek je uvodna beseda, ki jo je imel Janez Stanovnik, izvršni sekretar Ekonomske komisije ZN za Evropo, na zasedanju UNESCO junija 1978.

dostno zaposlenih štejemo tiste, ki nimajo možnosti, da bi si s svojim delom zagotovili dohodek, ki bi jim omogočal normalno, človeku primerno življenje.

Predvidevanja raziskav, ki jih je izvedla Mednarodna organizacija za delo, kažejo, da bo delovna sila narasla do leta 2000 za eno milijardo in dosegla 2,58 milijarde. Delovna sila bo v deželah v razvoju naraščala povprečno za 2,2 % letno, kar je približno dvakrat toliko kot v razvitih deželah. To pa pomeni, da bo vsako leto 35 milijonov več ljudi iskalo zaposlitev. Če bodo v zadnjem četrtstoletju možnosti za novo zaposlovanje še naprej tako majhne, se bomo ob koncu tega stoletja soočili z milijardo brezposelnih ali nezadostno zaposlenih. Velika večina teh bo v deželah v razvoju.

Prav to tragično zapravljanje delovne sile — predvsem v deželah v razvoju — je po mojem mnenju osrednji problem naše civilizacije. Civilizacija, ki si ne more zagotoviti normalnega človeškega obstoja s produktivnim delom, pa se ne more ohraniti.

Prav dejstvu, da je človek odtujen od dela in proizvodnih sredstev, je pripisati vzrok cele vrste zla današnjega časa:

Od približno 4 milijard prebivalcev sveta, je 1,2 milijarde resnično revnih. Izračun, ki so ga napravili na osnovi rezultatov raziskave za Svetovno konferenco o zaposlovanju, kaže, da 67 % prebivalcev dežel v razvoju sodi v to kategorijo, medtem, ko jih 39 % živi v »pomanjkanju«, kar pomeni, da nimajo najosnovnejših sredstev za normalno življenje. V kategorijo »ljudi, ki živijo v pomanjkanju« ali popolni revščini uvrščamo vse prebivalce, ki nimajo osnovnih pogojev za človeka dostojno življenje: ljudi, ki nimajo primerne prehrane, obleke, strehe nad glavo, zdrave pitne vode, sanitarij, osnovne zdravstvene zaščite ter pogojev za najosnovnejšo izobrazbo svojih otrok. Raziskava Rimskega kluba — Preoblikovanje mednarodnega reda («Reshaping the International Order» - RIO) uporablja sicer drugačno metodologijo za ugotavljanje revščine v svetu, vseeno pa prihaja do podobnih rezultatov: 900 milijonov ljudi v deželah v razvoju živijo z dohodki, ki znašajo manj kot 75 dolarjev letno, od teh pa približno 650 milijonov živi v pogojih »absolutne revščine« z manj kot 50 dolarji letno. Svetovna banka (World Bank), ki uporablja svojo metodologijo, ugotavlja tudi skorajda isto: leta 1975 je več kot 700 milijonov ljudi v svetu živelo v pogojih »absolutne (popolne) revščine« in sicer 53 % v južni Aziji, 20 % v podsaharski Afriki, 16 % v vzhodni Aziji, 6 % na Srednjem vzhodu ter 5 % v Latinski Ameriki. Toda glavni problem revščine ni v tem, da je, marveč v tem, da iz dneva v dan narašča. Od leta 1963 do 1972 se je število prebivalstva v deželah v razvoju povečalo za 325 milijonov in od teh bi lahko tretjino ali 199 milijonov, uvrstili v kategorijo resnično revnih.

Zveza med brezposelnostjo, ali nezadostno zaposlenostjo in revščino, je zelo neposredna. Če predpostavimo, da sta od vsakega hranilca povprečno odvisna dva nepreskrbljena člana, zlahka ugotovimo, da število

revnih ljudi v svetu sovпада — ne glede na metodologijo, ki jo uporabimo — s številom brezposelnih. Revščina najhuje prizadene nepreskrbljene člane — to je otroke.

Revščina po vodi v lakoto. Raziskave, ki so jih pripravili za Svetovno konferenco o prehrani, so jasno pokazale, da je v letu 1970 434 milijonov, ali 25 % prebivalcev dežel v razvoju dobivalo premalo proteinov, kar pomeni, da so bili slabo hranjeni ali podhranjeni. Addeke Boerma, nekdanji generalni direktor FAO, je pred kratkim dejal: »Absolutno vzeto, je v svetu danes več lačnih ljudi kot jih je bilo pred desetimi leti!« Najbolj vznemirljivo pa je, da je približno polovica tistih, ki jih uvrščamo v kategorijo podhranjenih, prav otrok. Petnajst milijonov otrok umre vsako leto zaradi infekcijskih bolezni in podhranjenosti.

Lakota je glavni vir bolezni. Slabo hranjeni in podhranjeni nimajo le manjših možnosti za obstoj — zaradi izredno visoke stopnje umrljivosti otrok — marveč tudi mnogo manjše možnosti za telesni in duševni razvoj. Po ocenah Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) je imelo le 14 % prebivalcev ruralnih predelov v 91 deželah v razvoju, kjer so potekale raziskave, leta 1970 na voljo zdravo pitno vodo, medtem ko je ta procent v urbanih predelih bil mnogo višji in je znašal 68 %. Poročilo Konference o človeških naseljih OZN (C 12) se zato glasi takole: »V manj razvitih deželah skoraj dve tretjini prebivalstva nima dovolj zdrave pitne vode, še večji del prebivalstva pa nima higiensko urejenih odlagališč za odpadke«. Dobra, sveža voda ni le dar narave. Na svetu je približno 500.000 kubičnih kilometrov dobre pitne vode, vendar je za to, da bi to količino vode pravilno shranili tako, da bi služila potrebam ljudi, potrebno delo in kapital. Popolnoma upravičen je zato cilj, ki ga terja Svetovna konferenca o vodi: osnovno preskrbo z vodo za vsako človeško bitje.

Brezposelnost in nezadostna zaposlenost ne peljeta le k podhranjenosti in neenakim možnostim za obstoj, za biološki in duševni razvoj, marveč, zaradi pomanjkanja osnovnih sredstev, tudi k neenakim možnostim za vzgojo in pridobivanje praktičnih znanj.

Danes je na svetu 800 milijonov nepismenih in njihovo število nenehno narašča. Ti ljudje živijo skorajda izključno v deželah v razvoju.

Napredek, ki ga je v zadnjih petindvajsetih letih doseglo človeštvo na področju vzgoje in izobraževanja, je ogromen: medtem ko je pred 25 leti v deželah v razvoju obiskovalo osnovno šolo le 65 milijonov šoloobveznih otrok, je njihovo število doseglo danes 260 milijonov. Še 1950 leta je obiskovalo srednjo šolo le 7 milijonov otrok, danes pa jo obiskuje 65 milijonov. Kljub vsemu pa je še danes v deželah v razvoju 57 % šoloobveznih otrok, ki ne obiskujejo osnovne šole, nič manj kot 75 % otrok pa nima možnosti obiskovati srednje šole. Pomanjkanje izobrazbe, in zato tudi nepopolno oblikovanje človeških sposobnosti, ki omogočajo vključevanje v produktivno življenje, je skoraj izključno posledica nezadostnih materialnih sredstev. Medtem ko je v razvitih deželah namenjeno izobra-

ževanju in vzgoji 5,4 % bruto narodnega dohodka, znaša ta odstotek v deželah v razvoju le 3,3 % (kar pa pomeni v primerjavi z 2,4 % v letu 1960 že velik korak naprej).

Vprašati se moramo, kaj je tisto, kar povzroča sindrom »nezadostne zaposlenosti — revščine — podhranjenosti — bolezni — nepismenosti« in zakaj je ta najbolj prisoten prav v deželah v razvoju in predvsem med otroki? Ali je pravi razlog res to, da imajo otroci v deželah v razvoju preveč bratcev in sestra? Ali pa je vzrok v tem, da so ljudje odtujeni od proizvodjalnih sredstev in zato ne morejo proizvajati sredstev, ki bi omogočala polni razvoj njihovih fizičnih in duševnih sposobnosti?

Neenakost v svetu je posledica neenake delitve moči. Bogastvo poraja moč. Toda znanje je tudi bogastvo in torej tudi to poraja moč. Bogastvo ustvarjamo z delom. V tehnologijo prevedeno znanje povečuje produktivnost dela. Iskanje moči in gospostva, znotraj dežel in med njimi pa vodi h koncentraciji nadzora nad materialnimi proizvodjalnimi sredstvi in znanjem, kar odtuja človeka od proizvodjalnih sredstev in zato tudi od dela, ki je glavni vir njegovega obstoja. In prav ta želja po gospostvu je pravi vzrok, ki odtuja človeka od zemlje, vode in osnovnega delovnega orodja in mu s tem odreka možnost poštenega zaslužka ali celo preživljanja.

Odtujevanje človeka od sočloveka

Ker sla po moči in dominaciji odtuja človeka od proizvodjalnih sredstev in lastnega ustvarjalnega dela, ta ista sila odtuja človeka tudi od sočloveka.

Ohranitev moči in dominacije zahteva silo. Trdijo, da je za državno varnost nujno potrebna oborožitev. Toda z močjo orožja in zaostrovanjem tekmovanja v oboroževanju se večja negotovost v svetu. Čemu naj torej, če tekmovanje v oboroževanju ne vodi k varnosti, s tem tekmovanjem nadaljujemo? Očitno je, da tekmovanje v oboroževanju in »ravnotežje strahu« vodita k stranskemu učinku dominacije, hegemonije in izkoriščanja. Tekmovanje v oboroževanju vodi k polarizaciji vojaških zvez; te pa ne zagotavljajo večje varnosti, marveč vodijo k podrejenosti neodvisnih držav. Tekmovanje v oboroževanju vodi k trgovanju z orožjem. Povpraševanje po orožju pogosto poraja želja po neodvisnosti, vendar to neredko vodi k odvisnosti od dobaviteljev orožja.

Moč ekonomske blaginje in človeškega znanja pa se spreminja v vse bolj prefinjeno orožje, ki služi dominaciji človeka nad sočlovekom.

»Svet orožja« je drugo volilo, ki ga zapuščamo svojim otrokom. G. Inga Thorsen, znana švedska delegatka na Konferenci o razoroževanju, je v svoji študiji za Rimski klub napisala, da je v sredini sedemdesetih let svetovna zaloga orožja štela več kot milijon »hirošimskih bomb«. Krater, ki ga je napravila klasična hirošimska bomba, je meril cel hektar in sila njene eksplozije je porušila drevje na področju 362 ha in

pomorila vse vretenčarje na področju 24 hektarov. Žrtev jedrske radiacije so bile živali na področju, ki presega 674 ha, vpliv toplotnega sevanja pa je presegel 1000 ha. Sedanja zaloga jedrskega orožja zadošča za dvajstkratno uničenje celotne zemeljske populacije. Seveda pa jedrska nevarnost ni edina nevarnost. Mednarodni raziskovalni inštitut za mir v Stockholmu (SIPRI) ocenjuje, da sta imeli obe svetovni velesili leta 1977 več kot 100 podmornic, 1500 jedrskih raketnih konic, več kot 2500 medcelinskih raket, medtem ko je evropski vojaški poligon štel skorajda 30.000 tankov in oklopnih vozil. Danes, ko ni vojne, je pod orožjem trideset milijonov moških in žena. Pa res ni vojne? Podatki istega inštituta — SIPRI — kažejo, da je bilo med drugo svetovno vojno in letom 1975 nič manj kot 119 državljskih in mednarodnih sporov in da je bilo v te spore, ki so skupno trajali 350 let, mednarodno vpletenih 69 držav, posredno pa 81.

Ta močno oboroženi svet porabi v vojaške namene 400 milijard dolarjev letno. Stroški za oborožitev so se od začetka tega stoletja do danes povečali za tridesetkrat. To pa pomeni povprečno 6 % celotne svetovne proizvodnje, dvakrat toliko kot se porabi za vzgojo in izobraževanje in več kot je celotni letni dohodek ene milijarde ljudi v najmanj privilegiranih deželah sveta. Izdatki za oboroževanje so v svetu razporejeni prav tako neenakomerno kot vse drugo, kar je povezano z močjo: 49 % celotnih izdatkov, ki gredo v vojaške namene, porabita obe velesili, 17 % ostali trije stalni člani Varnostnega sveta OZN; 29 držav porabi za oboroževanje več kot milijardo dolarjev, kar znaša letno 28 %, ostalih 120 članic OZN pa porabi preostalih 6 % celotne svetovne potrošnje za proizvodnjo smrtonosnega orožja.

Vendar pa glavni problem ni samo proizvodnja in kopičenje orožja, marveč nenehno odkrivanje in razvijanje novih vrst orožja. V svetu se porabi več kot 20 milijard dolarjev letno za vojaške raziskave, torej šestkrat več kot za celotno raziskovalno področje energetike, to pa znaša 40 % vseh sredstev, ki jih svet porabi v raziskovalne namene. Pol milijona znanstvenikov in visoko specializiranih inženirjev se danes v svetu ukvarja z izumi in razvijanjem novega orožja! Četrtnina vseh znanstvenikov in dve petini celotne vsote, namenjene raziskovanju, služi proizvodnji smrti. Je mar lahko najti boljši dokaz za odtujevanje človeka od človeka. Vendar pa tragična podoba sveta s tem še ni popolna. Rak oboroževalnega tekmovanja se ne omejuje le na glavne vojaške zveze ali velesili. Nevarno se širi tudi v dežele v razvoju. Dežele v razvoju so povečale svoje izdatke za vojaške potrebe od leta 1954 za 6 % in te že znašajo 18 % vse svetovne porabe.

Trgovina z orožjem je postala danes najbolj donosen posel na svetu. Tri četrtine celotne trgovine z orožjem je povezano z deželami v razvoju. Te dežele plačujejo danes več kot 10 milijard dolarjev za orožje, ki ga kupujejo pri velikih proizvajalcih razvitega sveta; ta vsota pa je praktično enaka vsoti, ki jo razvite dežele dajejo kot pomoč za razvoj deželam v

razvoju. V zadnjih petindvajsetih letih se je obseg trgovine z orožjem povečal za petnajstkrat, to je za 12 % letno, ali dvakrat hitreje kot se večja obseg trgovine z blagom široke potrošnje. Svetovni trg z orožjem si več ali manj enakomerno delita obe velesili, katerih vsaka je dobavitelj ene tretjine orožja, sledita pa jima Velika Britanija s 13 % in Francija z 10 %.

Militarizacija pa s svojim vojaško-industrijskim kompleksom, ne preplavlja le gospodarstva, ne širi se le s trgovino, marveč pronica v skupno dediščino človeštva — v morja in oceane, v vesolje. V zadnjem zborniku SIPRI se ocenjuje, da je bilo približno 75 % vseh satelitov, ki so jih izstrelili do konca leta 1977 izstreljenih v vojaške namene. Raziskava, ki jo je izvedel isti inštitut tudi ugotavlja, da je bilo od leta 1958 dalje približno 1386 izstreljenih satelitov tudi vojaškega pomena, med temi pa je bilo 23 takoimenovanih satelitov-morilcev. Izgledi, da bi vesolje postalo bojišče prihodnosti ni več tema znanstvene fantastike, marveč — na žalost — resničnost.

Človeka ne odtuja od človeka le barva kože, razredna diskriminacija in organizacija dela. Preoblikovanje bogastva in znanja v orožje, katerega cilj je prevlada, je namreč postalo najmočnejše orodje alienacije.

Odtujenost človeka od narave

Odtujenost človeka od svojega stvarnika — narave — je le logično nadaljevanje njegove odtujenosti od človekovega dela in sočloveka. Ker je proces proizvodnje usmerjen v porajanje ekonomske moči, katere cilj je gospodstvo, ne pa zadovoljevanje človeških potreb in blaginje, postaja tudi človekov odnos do narave vse bolj objesten. Človek, ki želi gospodovati človeku, želi gospodovati tudi naravi in si jo skuša podrediti. Znanstvena odkritja štejemo za zmago človeka nad naravo. Podrejanje naravnih sil opredeljujemo kot človekovo »osvoboditev« nujnosti narave. Naraščanje ekonomske in vojaške moči porajata utvaro v človekovo neodvisnost od narave.

Človekova odtujitev od naravnega okolja ima različne oblike:

— človek potratno izkorišča neobnovljiva naravna bogastva in se pri tem ne ozira na to, da bodo tudi prihodnji rodovi odvisni od istega bogastva, kakor tudi ne na dežele, ki še niso dosegle tiste stopnje razvoja, ki bi jim omogočala lastno izkoriščanje naravnega bogastva.

— potratno izkoriščanje naravnih bogastev vodi k onesnaževanju najosnovnejših virov: zraka, vode, zemlje; današnje proizvodjalne metode zato pomenijo slabšanje proizvodjalnih pogojev prihodnosti.

— človekovo poseganje v naravo se tako naglo večja, da lahko povzroči nepopravljivo škodo najosnovnejših geoloških in bioloških sistemov, ki predstavljajo osnovo življenja in zagotavljajo obstoj človeške vrste. Klimatske spremembe, ki so posledica človekovega poseganja v naravo,

spreminjanje zemlje v puščavo, jedrsko sevanje in poseganje v genetiko so le nekateri primeri nevarnosti, ki nam grozi.

Gospodarjenje z energijo je izrazit primer naraščajoče odtujitve človeka od narave. Danes uporabljamo skorajda izključno neobnovljiva fosilna goriva, medtem ko predstavljajo obnovljivi viri hidroenergije in druge »nekonvencionalne« energije le 7—10 % celotne potrošnje. Pred sto leti je 90 % celotne energije, potrebne za proizvodnjo, predstavljala človeška in živalska sila. Danes pa človeško delo predstavlja le 1 % fizičnega dela v tovarnah. Samo v tem stoletju smo porabili več fosilnih goriv, kot jih je doslej porabilo človeštvo v vsej svoji zgodovini. Danes presega uporaba fosilnih goriv najmanj desetkratno celotno energijo, ki jo ustvarjajo rastline in gozdovi s procesom fotosinteze. Medtem ko so ocene o zalogah naravne energije zelo različne, bodo, po mnenju najbolj avtoritativne strokovne organizacije, Svetovnega združenja za energetiko, ki je izvedla raziskavo energetskih virov za leto 1976, vse konvencionalne fosilne oblike energetskih virov, ob enaki stopnji izkoriščanja, porabljene v nič manj kot 35 letih. In vendar prebivalci razvitih dežel še vedno porabijo dnevno več komercialne energije kot jo porabijo vsi prebivalci dežel v razvoju za golo življenje. Na kratko: naše izkoriščanje neobnovljivih energetskih virov ima lahko usodne posledice za prihodnje rodove. Res je, da si današnjega proizvodjalnega procesa ne moremo predstavljati brez uporabe neobnovljivih virov. Vendar bi morala biti v civiliziranem svetu, ki misli na bodoče rodove, cena teh virov taka, da njihova poraba ne bi presejala tehnoloških možnosti odkrivanja novih virov. Tehnološki napredek v smeri odkrivanja obnovljivih in stalnih energetskih virov močno zaostaja za izkoriščanjem energetskega kapitala našega planeta. Svetovno energetske gospodarstvo tako danes prazni prihodnost.

Uporaba energetskih virov, predvsem premoga, močno onesnažuje okolje, predvsem zrak in vodo. Medtem ko je korist uporabljanja energije 'privatna' — izražena v obliki udobja in koristi —, je škoda splošna in prizadene splošne dobrine kot so voda, zrak in zemlja.

Človek, ki potratno izkorišča neobnovljivo fosilno energijo, živi v utvari, da je neodvisen od naravnih energetskih virov, predvsem sončne energije, od katere so odvisni skoraj vsi drugi viri. Celo kmetijstvo, ki je nekoč predstavljalo najbolj tipični način pretvarjanja sončne energije v proizvode, ki so služili ohranjanju življenja, postaja z uporabo umetnih gnojil, traktorjev, kemičnih bioloških sredstev in mehanizacije vse bolj odvisno od fosilnih goriv. Ogromno izkoriščanje geokemičnih zalog energije nas zavaja v prepričanje, da nas je tehnološka domiselnost rešila odvisnosti od naravnih virov energije. Nagibamo se k temu, da bi verjeli, da nismo več neposredno vezani na darove narave. Dejansko pa le izkoriščamo nenadomestljiva naravna bogastva in s tem siromašimo in praznimo prihodnost.

Objestnost, ki jo kaže človek v odnosu do svoje narave, je zakoreninjena v osnovnem zlu naše civilizacije, v sli po moči in nadvladi. Seveda

pa za izkoriščanje neobnovljivih virov, za onesnaževanje in kršenje naravnega reda, ne gre kriviti sodobni tehnološki način proizvodnje, marveč obstoječe družbene odnose in odnose moči, ki vodijo k takemu načinu proizvodnje in porabe, ki mu ni mar za ohranjanje naravnega bogastva. In prav ta način proizvodnje, ki prevladuje v gospodarstvu, ustvarja protislovja med privatnim dobičkom in blaginjo družbe, med sedanostjo in prihodnostjo in zato tudi protislovja med človekom in naravo. Gospodarska dejavnost ustvarja človeštvu koristen proizvod in zato tudi dobiček proizvajalcu. Vendar pa pri tem izkorišča naravna bogastva, ki so dediščina vseh, in tako dejansko proizvaja negativen proizvod v obliki potrate in onesnaževanja. Ta negativen proizvod progresivno zmanjšuje družbeno blaginjo, medtem ko proizvodnja še naprej povečuje privatni dobiček. Pobude, ki motivirajo to proizvodnjo so kratkoročne in zato ne upoštevajo potrebe po kontinuiteti: maksimizacija proizvodnje danes lahko zlahka privede do poslabšanja pogojev proizvodnje, kot tudi obstoja v prihodnosti. Človek, ki se vse bolj odtuja od narave, je začel pozabljati na osnovne potrebe, ki jih narekuje njegov lastni obstoj. Današnji človek, ki se upira naravnim procesom, prihaja v protislovje s svojo prihodnostjo.

Nov svetovni red

Podoba sveta, ki smo jo orisali, je precej mračna. Ali to pomeni, da je tudi sporočilo, ki ga zapuščamo našim otrokom, pesimistično? Prav gotovo ne bi bil oče štirih in dedek petih otrok, če bi bil moj pogled v prihodnost tako pesimističen!

Tudi naši generaciji so pred nekaj desetletji grozili nacistični genocid, ekonomska stagnacija in kolonializem. Ponosni smo, da smo premagali te nevarnosti. Porajajo pa se nove, ki pomenijo nov izziv človeštvu, in tudi te moramo premagati na človeku lasten način.

Temeljni problemi odtujenosti današnjega sveta niso rezultat spontanega razvoja, marveč posledica obstoječih družbenih odnosov, organiziranosti naše civilizacije in ustroja sil v svetu. Zato teh problemov tudi ne more rešiti naravni proces izravnavanja sil. Kriza naše civilizacije je simptom globljih osnovnih ustrojev teženj in odnosov.

Pravila in institucije, ki vladajo svetu, se morajo spremeniti. Zahteva po spremembi je bila vsesplošno sprejeta v Združenih narodih in na drugih svetovnih forumih. Verjetno se stališča, ki zadevajo način, sredstva in razsežnosti te spremembe, še v marsičem razlikujejo, vendar pa so si vsi edini v tem, da je sprememba nujno potrebna.

○ Kako zgraditi nov svetovni red?

○ Prav gotovo ste opazili, da sem metodologijo za svojo analizo trojne alienacije v svetu povzel po zgodnjih delih Karla Marxa. Zdaj pa mi dovolite, da si sposodim metodo za razlago strategije premagovanja krize

iz kanonskega prava. To pravo zahteva rigorozne odgovore na štiri vprašanja: quis, quid, quo modo, quando — kdo, kaj, kako, kdaj.

Najprej: *Kdo?* Ljudsko gibanje v Mehiki, ki ga vodita predsednik Echeverria in Lopez-Portillo, je našlo enostaven odgovor, ki ga sestavljata le dve kratki besedi, ki pa vsebujeta globoko filozofijo in mobilizacijsko silo: NOSTROS, TODOS — mi vsi. Podobno je veliki afriški voditelj Julius Nyerere pozval v Arushanski deklaraciji na »opiranje na lastne sile«. To je postala temeljna politična strategija celotnega gibanja neuvrščenih, ki vključuje večino človeštva.

Nujno potrebne spremembe ne moremo iskati v interesih obstoječih struktur.

Denarna pomoč, tehnološki prenos ali trgovina poskušajo venomer uvajati spremembe, hkrati pa ohranjati obstoječe temeljne strukture in odnose. Če je radikalna sprememba potrebna — in vse kaže, da lahko to spremembo uresničijo le tisti, ki so v sedanjem redu nepriviligirani in ki bi s svojim uveljavljanjem lahko vnesli ravnotežje v sedanje stanje sil v svetu.

Če je sla po nadvladi glavni vzrok temeljnih problemov s katerimi se sooča naša civilizacija, je njeno nasprotje enakost. Toda sila poraja silo. Tako stanje je mogoče spremeniti le, če bo avtonomna, na svoje moči opirajoča se akcija ljudstva, ustvarila nov vir moči in s tem spremenila ravnotežje sil v svetu. Avtonomna akcija bo postopoma spremenila tudi pogoje mednarodne pomoči in trgovine.

Posebno vlogo v tej akciji »opiranja na lastne moči«⁴ ima mladina. Dejstvo je, da je ne glede na razloge, ki so vplivali na hitro rast prebivalstva v preteklosti, današnje prebivalstvo sveta relativno mlado, posebno še v deželah v razvoju. Leta 1970 je bilo v svetu 1318 milijonov otrok starih manj kot 15 let: otroci tega starostnega obdobja so sestavljali 26,7 % vsega prebivalstva v razvitih deželah in 40,6 % v deželah v razvoju. Mladina je s svojimi protesti proti vojni v Vietnamu, kakor tudi v »pariških dogodkih«⁵ pred desetimi leti pokazala, da se zaveda, da je prihodnost sveta njena skrb. Zato je njeno aktivno sodelovanje pri oblikovanju sprememb bodočega svetovnega reda izredno pomembno.

Sledi *Kaj?* Naj začnemo to akcijo z razoroževanjem, z zaščito narave ali s splošnim družbenoekonomskim razvojem?

Oborožitev predstavlja največje zagotovilo obstoječim strukturam sil v svetu. Razorožitev, ki naj bi jo izvedel Varnostni svet Združenih narodov, je zato kot parlament zemljeposestnikov, ki naj bi izglasoval zakon o agrarni reformi. Izkušnje, ki so jih dale vse povojne razprave o razorožitvi, so vse prej kot obetajoče. Kaže, da je bila vsa diplomatska veččina usmerjena v iskanje načrtov in predlogov, ki bi bili za nasprotno stran nesprijemljivi. Število resolucij o razoroževanju se je kopičilo in večalo iz leta v leto, še bolj pa so se večali vojaški izdatki in razvoj smrtonosnega orožja. Poskušali so celo povezovati razoroževanje s pomočjo za razvoj; toda pogoj za razoroževanje je »ravnotežje in medsebojno spora-

zumevanje«, pomoč pa je bila odvisna od nečesa, kar nikakor ni sodilo v nadzor potencialnih uporabnikov pomoči za razvoj.

Kaže, da se razorožitev kot sredstvo za spreminjanje ustroja sil v svetu vrti v začaranem krogu. Upam, da bodo sedanja posebna zasedanja Generalne skupščine Združenih narodov uspela razbiti ta krog.

Spremeniti sedanji vzorec razvoja in načina življenja (življenjskega stila) in tako zaščititi naravo, ki je skupna dediščina vseh, in ohraniti naravna bogastva bodočim rodovom, je hvalevreden, vendar zelo težko uresničljiv cilj. Vzorec razvoja narekujejo tisti, v katerih rokah sta osredotočena ekonomska in politična moč. Ne glede na prepričljivost argumentov, ki govore proti potratnemu in pretiranemu izkoriščanju naravnih bogastev in proti onesnaževanju zraka in vode, je težko verjeti, da bodo tisti, katerih osebna moč in bogastvo izvirajo iz istega vzorca razvoja, in načina življenja, pripravljeni to spremeniti samo zato, ker bi bilo to v interesu vsega človeštva. »Après moi le déluge« ni bilo le stališče predstavnika razpadajoče se avtokracije, marveč splošno stališče vseh tistih, katerih moč in gospostvo ogrožajo novo porajajoče se ljudske sile. Nevarnost klimatskih sprememb in usodnih posledic, ki bi jih te imele za kmetijstvo, nevarnost izgube genetičnih virov in možnih škodljivih posledic za prihodnje rodove, nevarnost izčrpanja neobnovljivih naravnih bogastev ter onesnaževanja okolja, vse to ne bo ustrašilo tistih, ki imajo oblast, in jih pripravilo do tega, da bi spremenili svetovni red. Težko, da bi ekonomski razvoj in konzervacijski vzorec rasti lahko postala glavno gibalno spremembe. Bolj verjetno je, da bosta oba nastala kot posledica sprememb v ustroju sil in telesih odločanja.

Ostaja še razvoj. Razvoj je organski in avtohton proces v vsaki posamezni družbi. Ne da se ga uvoziti od zunaj. Mednarodna denarna in tehnična pomoč lahko pospeši ta proces, če je usklajena s prizadevanji te družbe, ne more pa sama po sebi izvesti družbenoekonomske preobrazbe. Razvoj pomeni predvsem kulturno spremembo. Gospodarska rast je le nujno potrebna osnova, ki daje materialna sredstva za to spremembo.

Družbenoekonomski razvoj dežele ne pomeni le povečanje možnosti za zaposlovanje in dohodka, marveč tudi kulturno preobrazbo, ki vpliva na demografski vzorec reprodukcije in omogoča delovanje vzgojnih in zdravstvenih institucij ter daje materialno osnovo za uživanje človeških pravic.

Družbenoekonomski razvoj je tudi osnova za spremembo odnosov moči v svetu. Zgodovina je bila priča porajanju Amerike, Sovjetske zveze in Japonske kot industrijske sile in s tem spremljajoče spremembe ustroja sil v svetu. Danes smo na robu druge zgodovinske spremembe, in sicer industrializacije dežel v razvoju in njihovem zavzemanju pravega mesta med narodi sveta.

Pot k novemu svetovnemu redu vodi zato preko družbenoekonomskega razvoja v Tretjem svetu. Res je, da je novi red potreben hkrati tudi zato, da bo omogočil pot temu razvoju, vendar pa je le notranja pre-

obrazba dežel v razvoju samih tista, ki lahko utrdi in zagotovi spremembo v mednarodnem ustroju sil. Edino ta je porok trajnosti novega reda.

Družbenoekonomski razvoj ali preobrazba dežel v razvoju je ključ za reševanje današnjih protislovij v svetu. Ta razvoj pa je, in mora biti, avtonomen in se mora opirati predvsem na lastne sile. Kajti samo tako bo lahko postal novi faktor moči, ki ne bo stremel po nadvladi, marveč bo učinkovita protiutež zdajšnjim težnjam po nadvladi in hegemoniji. S tem, da bo vplival na razmerje sil v svetu, bo tudi ustvaril realno osnovo za razorožitev. Ko prenehajo razprave okoli »vakuuma moči«, postane razoroževanje realna možnost. Zagotovitev suverenosti nad naravnimi bogastvi, ki jo bo zagotovila nova gospodarska sila, bo vplivala tudi na vzorec razvoja in nov način življenja v svetu. Gospodarska varnost in ne vojaška negotovost, bo postala porok mednarodnega reda. Socialno-ekonomsko-ekološki razvoj pa bo hkrati tudi osnovno gibalno in porok novega svetovnega reda.

Sledi *Kako?* Vse bolj stvarno postaja spoznanje, da vsesplošen razvoj ni le v interesu dežel v razvoju, marveč tudi v interesu razvitih dežel in narodov. Opiranje ogromnih razvojnih možnosti v deželah v razvoju lahko postane nezčrpen vir novega povpraševanja, in tako potrebna spodbuda mlahavemu razvitemu gospodarstvu. Vprašanje brezposelnosti v razvitih deželah bo mogoče rešiti le s strukturalno spremembo v njih samih. Premik iz zaposlovanja v tradicionalnih industrijah, ki izgubljajo tekmovalno prednost, na zaposlovanje v mednarodni sceni porajajočih se industrij je mogoče izvesti le, če bodo razvite industrije spet postale dinamična tehnološka proizvodjalna sredstva in posvečala večjo skrb okolju in infrastrukturi.

Čeprav je danes ta medsebojna odvisnost bolj ali manj splošno priznana, se zdi, da praktična politika še vedno teži k varovanju ustaljenih interesov, namesto da bi širila meje splošnemu napredku. Opiranje na lastne moči naj bi v deželah v razvoju ustvarilo nova dinamična središča svetovnega razvoja in s tem spodbujala spremembo tudi v razvitem svetu.

Prebujanje dežel v razvoju je najpomembnejši dejavnik v sodobni zgodovini. Rabindranath Tagore pripoveduje zgodbo o slonu, ki se pogreza v živi pesek. Pesek ga požira, ampak ne zato ker je bolj mogočen od slona, marveč zato, ker je tako številen . . .

In končno *Kdaj?* Odgovor na to zadnje vprašanje je kratek: zdaj! Spreminjanje se je že začelo in gre svojo pot. Zahteva po novem mednarodnem ekonomskem redu, ki jo postavljajo dežele v razvoju, je le diplomatski izraz dejanskih zgodovinskih sprememb, ki se porajajo v svetu.

Razpadanje starega svetovnega reda poraja nove dinamične sile, ki premagujejo odtujenost in ustvarjajo temelj za nov red, ki je zgrajen na načelu enakosti.

Zato lahko pogledamo svojim otrokim v oči in jim rečemo: »Svet je poln nevarnosti in groženj, kot je bil tudi v našem času, poln pa je tudi dinamičnega potenciala. Sprejmite izziv!«

Racionalizacija ali reforma obstoječe gospodarske ureditve v svetu?

I

Vprašanje vzpostavljanja novega mednarodnega ekonomskega reda je doživelo v mednarodni skupnosti veliko uveljavitev. Idejo in zahtevo po tem, da je obstoječo gospodarsko ureditev v svetu potrebno spremeniti, če se želi zagotoviti nadaljna rast svetovnega dohodka, še posebej pa razvoj nerazvitega sveta, so sprejele skoraj vse države v celoti. Najboljši dokaz za to je tudi VI. izredno zasedanje Generalne skupščine OZN leta 1974, na katerem je dobila ideja boja za novi mednarodni ekonomski red s sprejetjem »Deklaracije o vzpostavljanju nove gospodarske ureditve v svetu« svojo univerzalnost in celovitost.

Vendar pa s tem še zdaleč niso bili rešeni vsi temeljni problemi v procesu vzpostavljanja novih ekonomskih odnosov v mednarodni skupnosti, še več, odprtih je ostalo tudi nekaj osrednjih vprašanj, kot na primer to: kaj si pod spremembo obstoječe gospodarske ureditve v svetu sploh predstavljamo, oziroma — če smo natančnejši — kakšna naj bo globina in širina procesa prefunkcionalizacije današnjih gospodarskih struktur v mednarodni skupnosti, da bo ta dosegel svoj namen. Iz tega izhaja, da danes novi mednarodni ekonomski red še vedno — kljub velikim naporom, ki so jih v tej smeri prispevale neuvrščene dežele, pri čemer so še posebej pomembni naporji z zadnje konference v Colombu — z vidika *konceptualno-teoretične* zasnove¹ ni dosledno opredeljen. To na eni strani povzroča, da se v mednarodnih odnosih pojavljajo zelo različne interpretacije »Deklaracije o vzpostavljanju nove gospodarske ureditve v svetu«, ki so vse v funkciji »življenjskih« interesov posameznih skupin dežel v obstoječi mednarodni delitvi dela; po drugi strani pa se na tej osnovi pojavlja tudi večina današnjih preprek in težav v procesu

¹ S konceptualno-teoretično zasnovo novega mednarodnega ekonomskega reda mislimo na dve stvari. Prvič na to, da se idejno opredeli njegova platforma v smislu, da se opredelijo njegove relacije do ideološke (kapitalistične) podlage obstoječe gospodarske ureditve v svetu; in drugič, da se definirajo tisti elementi splošne (ali posebne) ekonomske teorije, ki lahko pripeljejo do uresničitve opredeljene idejne podlage.

vzpostavljanja novega mednarodnega ekonomskega reda. Brez dosledne konceptualno-teoretične zasnove je namreč zelo težko opredeliti *konkretne* ukrepe in naloge, ki naj bi pripeljale do realizacije principov in ciljev boja za nove ekonomske odnose v svetu, zaradi česar tudi ni čudno, da je v zadnjem času doživelo ravno reševanje vprašanja nadaljnega razvoja nerazvitega sveta nekaj neuspehov.²

Tako si, na primer, zahodne razvite, kapitalistične države zamišljajo novi mednarodni ekonomski red povsem po svoje. Predstavljal naj bi v prvi vrsti sredstvo, ki bi jim tudi v prihodnje zagotovilo privilegiran položaj v mednarodnih ekonomskih odnosih. To njihovo stališče se izraža skozi številna izvajanja, ki so jih te države imele v okviru multilateralnega dogovarjanja z deželami v razvoju (tudi skozi dejavnost specializiranih agencij OZN), najbolj očitno pa skozi poizkus selektivnega pristopa do posameznih problemov v svetovni ekonomiji, kot je, na primer, problem nafte in drugih strateških surovin³. Še posebej pa se odraža skozi selektivni pristop do nekaterih dežel v razvoju v procesu iskanja »skupnih in vzajemnih rešitev« za gospodarske težave v današnjem svetu, kar jasno kaže na njihov poglobitni namen, to je: razbiti enotnost nerazvitih dežel v pogajanjih z razvitimi državami.

Michel Dumas, na primer, je označil ta njihov namen kot poskus »formiranja novega Marshalovega plana, ki naj bi, zahvaljujoč določeni stabilizaciji dohodka in odstotka javne pomoči nerazvitemu svetu, zagotovil razvitim deželam pristop do surovin in prispeval s pomočjo bolj organizirane mednarodne menjave k razširitvi njihovih tržišč«.⁴ Po njegovem mnenju je bila najboljši dokaz za takšno trditev tudi konferenca nerazvitih dežel »Sever — Jug« v Parizu, kjer so bile — prav zaradi tega namena razvitih kapitalističnih držav — zastopane kot predstavnice dežel v razvoju države kot so Brazilija, Iran, Saudska Arabija, Zaire itn., ki so s strateškimi surovinami najbogatejše in v katerih je ideološka penetracija zahodnih sil povsem razvidna.

Zaradi tega lahko brez vseh pridržkov rečemo, da si zahodne razvite države zamišljajo novi mednarodni ekonomski red predvsem kot racionalizacijo obstoječe gospodarske ureditve v svetu, in to ne kot racionalizacijo, ki naj bi šla v korist razvoja celotnega človeštva, ampak kot racionalizacijo, ki naj bi učvrstila razmajane položaje zahodnega kapitala v cilju njegove neomejene nadaljnje razširjene reprodukcije.

² V mislih imamo predvsem pariško konferenco »Sever — Jug«, ki po dolgih mesecih pogajanj ni prinesla nobenih bistvenih pozitivnih rezultatov za dežele v razvoju. Več o tem glej v: Vilijams, Moris: »Napredek i nezavršeni zadaci u dijalogu Sever — Jug«, Mednarodni problemi, 1/1977.

³ Tudi Thierry de Montbrial, na primer, v prvi vrsti izpostavlja problem nafte, ko piše o problematiki surovin, in pravi, da bi bilo potrebno ustanoviti nekakšno »svetovno upravo za proizvodnjo nafte« (World Oil Management Cooperation). Ta naj bi skrbela za to, »da surovine ne bi bile prepreka za nadaljnji globalni ekonomski razvoj«.

Montbrial, Thierry: »For a New World Economic Order«, Foreign Affairs, X/1975, str. 67 in 70.

⁴ Dumas, Michel: »Novi mednarodni ekonomski poredak«, Marksizam u svetu, VI/1977, str. 308.

Stališče vzhodnoevropskih socialističnih dežel o vzpostavljanju novega mednarodnega ekonomskega reda je v primerjavi z zahodnimi razvitimi državami drugačno, vendar pa tudi ne povsem sprejemljivo za nerazviti svet. Te dežele sicer v temelju podpirajo idejo kot tako, zavračajo pa stvarne obveznosti, ki iz tega izhajajo, ker stojijo na stališču, da je nerazvitost tretjega sveta dediščina kolonializma, katerega nosilec so bile današnje zahodne kapitalistične države, in da so zaradi tega te tudi odgovorne za njihov razvoj.⁵ S tem močno siromašijo boj za razvoj v celoti in delujejo objektivno v korist razvitega kapitalističnega sveta, ne pa v korist dežel v razvoju.

Najbolj jasno izdelano stališče o principih in ciljih novega mednarodnega ekonomskega reda, s tem pa tudi o njegovi vsebini v celoti, imajo dežele v razvoju (tu mislimo v prvi vrsti na gibanje neuvrščenih in »Skupino 77«). Njihovo stališče je, »da vzpostavljanje novega mednarodnega ekonomskega reda zahteva hrabre iniciative, nove konkretne in globalne rešitve, ter je v nasprotju s počasnimi reformami in improvizacijami, ki imajo za cilj rešitev današnjih ekonomskih težav v svetu«.⁶ Tako mora biti po pojmovanju neuvrščenih dežel osnovni cilj novega mednarodnega ekonomskega reda »vzpostavljanje ravnotežja v mednarodnih ekonomskih odnosih, ki bi bilo zasnovano na pravičnosti, sodelovanju in dostojanstvu človeka«.⁷ Iz tega tudi izhaja njegov glavni namen, to je: predstavljati mora sredstvo za premostitev gospodarskega prepada med razvitimi in nerazvitimi deželami, skratka, v okviru vsesplošnega razvoja človeštva mora predvsem zagotoviti hitrejši ekonomski razvoj nerazvitega sveta.

Soočeni s takó različnimi pojmovanji in interpretacijami vsebine in ciljev nove gospodarske ureditve v svetu, predvsem pa s potrebami in zahtevami dežel v razvoju pred očmi, smo prisiljeni razmišljati v smeri natančnejše definicije novega mednarodnega ekonomskega reda, pri čemer imamo v mislih predvsem njegovo konceptualno-teoretično zasnovo. Gre za to, da nove mednarodne ekonomske odnose opredelimo s stališča, kakšna naj bo globina in širina procesa prefunkcionalizacije današnjih gospodarskih struktur v mednarodni skupnosti, da bo ta dosegljiv svoj namen.

Za operacionalizacijo tega vprašanja lahko po našem mnenju, uporabimo dvoje izhodišč: prvo se glasi: ali si naj pod pojmom boja za novi mednarodni ekonomski red predstavljamo prizadevanja, ki bi imela za cilj *racionalizacijo* obstoječe gospodarske ureditve v svetu; drugo pa: ali pa naj si predstavljamo prizadevanja, ki bi šla v smeri *reform* današnjih mednarodnih ekonomskih odnosov. Pri tem mislimo z *racionalizacijo* na tiste korekcije v procesu spreminjanja obstoječih gospodarskih odnosov

⁵ O kontroverznih stališčih vzhodnoevropskih socialističnih dežel o novem mednarodnem ekonomskem redu glej v: Slivnik, Danilo: »Socialističke zemlje Istočne Evrope o novom mednarodnem ekonomskem poretku«, Mednarodna politika, 671/1978, str. 33.

⁶ »Ekonomska deklaracija iz Colombee«, Mednarodna politika 634/1976, str. 31.

⁷ *Ibidem*, str. 31.

v svetu, ki so zamišljene kot popravek v funkcioniranju kapitalizma kot svetovnega procesa, kar pomeni, da v tem primeru narava svetovnega gospodarstva ostaja v svoji osnovi nedotaknjena. V nasprotju s to koncepcijo pa imamo z *reformo* obstoječe gospodarske ureditve v svetu v mislih globlje strukturalne spremembe v svetovnem gospodarstvu, ki bodo zajele tudi razredno (kapitalistično) naravo njegovih produkcijskih odnosov. Najti odgovor na dilemo, ki je zaobsežena s tema dvema izhodiščnima koncepcijama, predstavlja danes središčno vprašanje, mimo katerega ne more iti noben resni poskus *konceptualno-teoretične* opredelitve novega mednarodnega ekonomskega reda, hkrati pa je to tudi pot, ki zagotavlja izogib enostranskim interpretacijam »Deklaracije o vzpostavljanju nove gospodarske ureditve v svetu«.

Naša opredelitev za racionalizacijo ali reformo obstoječe gospodarske ureditve v svetu mora temeljiti v prvi vrsti na spoznanju o medsebojni odvisnosti sveta in na tej podlagi o vzajemni koristnosti vzpostavljanja novega mednarodnega ekonomskega reda tako za razviti kot nerazviti svet; po drugi strani pa morajo biti v ospredju interesi dežel v razvoju, saj samo na ta način lahko ideja boja za novi mednarodni ekonomski red doseže svoj cilj. Ne moremo namreč pristati na to, da bi ponovno bile ekonomske težave razvitega dela sveta tiste, ki bi bile povod za spremembe v funkcioniranju svetovnega gospodarstva, kot to pojmujejo nekateri avtorji,⁸ ker bi bile s tem dežele v razvoju spet postavljene v položaj nemih opazovalk pri oblikovanju ekonomskih razmerij v svetu, pa ne samo to; to bi bil tudi najbolj jasen dokaz, da se vsebina — ali pa tisto, na kar danes razvite države v procesu boja za novi mednarodni ekonomski red pristajajo — ponovno oblikuje zgolj v skladu z njihovimi interesi. Pristanek na to stališče bi dejansko pomenil, da se je ideja boja za novi mednarodni ekonomski red izrodila. Iz njenega razvoja, še posebej iz razvoja njene vsebine, pa jasno izhaja, da so bile nerazvite dežele tiste, ki so jo inicirale, kar pomeni, da je danes tudi ne morejo izpustiti iz svojih rok. Zaradi tega tudi smatramo, da je na tem mestu nujno potrebno preučiti dialektiko razmerja med posameznimi komponentami boja za novi mednarodni ekonomski red, ker nam lahko samo analizira razmerja odnosov med idejo, vsebino in nosilci boja za novi mednarodni ekonomski red ter njihovega nadaljnega razvoja dâ odgovor na postavljeno vprašanje: ali racionalizacija ali reforma obstoječe gospodarske ureditve v svetu?

⁸ Rikard Štajner, na primer, pravi, da se v zadnjem času vse bolj poudarja medsebojna odvisnost gospodarskega razvoja tako nerazvitih kot tudi razvitih dežel — kar je točno, vendar pa pristaja na misel in sprejema podmeno, da so bili v zadnjih letih ekonomski interesi razvitih držav tisti, ki so jih pripravili, da so začele sprejemati idejo o novih ekonomskih odnosih v svetu. To je najlepše razvidno iz primerov, ki jih navaja. Govori o ekonomski pomoči Velike Britanije deželam v razvoju in o koristih, ki jih od te pomoči ima britansko gospodarstvo. Enako omenja za pomoč, ki jo daje EGS, in pravi, »da imajo sredstva, ki jih EGS vlaga v dežele v razvoju, enak učinek na razvoj EGS, kot da jih te dežele vlagajo v lastne ekonomije«.

Štajner, Rikard: »Refleksije o novom ekonomskem poretku«, Socijalizam, 4/1977, str. 584.

II

Od preučitve dialektike razmerja med posameznimi komponentami boja za novi mednarodni ekonomski red pa ni odvisna samo rešitev postavljene dileme, ki naj bi prispevala svoje k natančnejši konceptualno-teoretični opredelitvi novega mednarodnega ekonomskega reda, ampak je od razmerja med idejo, vsebino in nosilci nove gospodarske ureditve v svetu odvisen tudi nadaljni razvoj boja za novi mednarodni ekonomski red nasploh. Od tega, po kakšni poti se bodo razvijale posamezne komponente v kontekstu današnjih družbenoekonomskih procesov v mednarodni skupnosti in kako močno bodo prisotni razredni aspekti v teh procesih, bo namreč odvisno, ali bo boj za novi mednarodni ekonomski red našel rešitve za trenutne težave v procesu spreminjanja obstoječih ekonomskih odnosov v svetu in odgovore na še odprta vprašanja, ter končno, ali se bo približal zastavljenim principom in ciljem, ki so jih nerazvite države opredelile na svojih konferencah, ter tistemu, kar je bilo zastavljeno z »Deklaracijo o vzpostavljanju nove gospodarske ureditve v svetu«.

Iz razvoja *ideje*⁹ boja za novi mednarodni ekonomski red lahko ugotovimo, da se je ta ideja v eksplicitni obliki pojavila prvič na konferenci neuvršenih dežel v Beogradu 1961. leta, in sicer ne kot zahteva po novem mednarodnem ekonomskem redu, kot jo razumemo danes, ampak bolj kot apel, da bi pomagali nerazvitemu svetu, ki se je v tistem času, v obdobju osvobajanja kolonializma, začel zavedati svojega težkega ekonomskega položaja v mednarodni skupnosti. Države udeleženke konference so zahtevale, da mora razviti svet v celoti pomagati pri razvoju nerazvitih dežel,¹⁰ pri čemer so posebej poudarile mnogostransko osnovo

⁹ V razvoju ideje in vsebine boja za novi mednarodni ekonomski red ločimo tri faze. Prva faza zajema čas, ko se ideja pojavi v mednarodni skupnosti in je njena vsebina zahtevke po delni spremembi obstoječe gospodarske ureditve v svetu. To je obdobje od bandunške konference afro-azijskih dežel leta 1955 pa do leta 1968, ko se konča druga konferenca OZN o trgovini in razvoju v New Delhiju. V drugi fazi, ki spada v obdobje od leta 1970 do 1973, se ideja boja za novi mednarodni ekonomski red močno razširi in dobi podporo večine nerazvitih dežel. V njenem okviru se pojavi zahteva po spremembi obstoječe ureditve v celoti. Tretja, zadnja faza, ki sega v današnji čas, pa prinese njeno kodifikacijo. Ideja dobi na VI. izrednem zasedanju Generalne skupščine OZN leta 1974 mednarodno legitimiteto, s čimer postane platforma, na podlagi katere se naj bi v prihodnje reševali vsi odnosi med razvitimi in nerazvitimi deželami. Za kriterij klasifikacije smo uporabili pomembne prekretnice v njenem razvoju. Te prekretnice se kažejo predvsem v dveh relacijah: v razmerju vsebine novega mednarodnega ekonomskega reda do obstoječe gospodarske ureditve v svetu in v odnosu ideje kot celote do njenih nosilcev oz. do mednarodne skupnosti nasploh.

Poudarimo pa naj, da obstajajo tudi druge periodizacije razvoja ideje boja za novi mednarodni ekonomski red. Tako tudi, na primer, Srđan Kerim govori o treh fazah v dosedanjem procesu vzpostavljanja novih mednarodnih ekonomskih odnosov, le da te tri faze drugače razvršča v preteklost. Prva faza pri njem tako zajema čas od bandunške konference leta 1955 pa do leta 1964, ko se s I. UNCTAD-om začne druga faza, tretja pa z alžirsko konferenco. Kerim, Srđan: »Aktivnost nevrstanih zemalja u izgradnji novog medunarodnog ekonomskog poretka«, Socijalizam, 10/1975.

¹⁰ V 21. členu »Deklaracije šefov držav in vlad zunajblokovskih dežel«, ki je bila sprejeta v Beogradu leta 1961, lahko preberemo: »Udeleženci Konference menijo, da je potrebno odpraviti ekonomsko neenakost, ki je posledica kolonializma in imperializma... ter po poti hitrejšega

dajanja pomoči in zavrnilo dotedanjo prakso, ki je temeljila na bilateralnih pogodbah. S tem je bila dana prva spodbuda v smeri izgradnje novega mednarodnega ekonomskega reda, ki je, tak, kot je bil, naletel v nerazvitem svetu na velik odmev.

Že naslednjo leto je namreč prišlo na osnovi te iniciative v Kairu do sklicanja konference o ekonomskih problemih nerazvitih dežel, kjer so pa dežele v razvoju bolj opozarjale, kot pa skušale najti rešitve za svoj težak položaj v svetovni ekonomiji. Tako lahko mirno zapišemo, da se ideja boja za novi mednarodni ekonomski red v svoji prvi fazi ni razvijala pod geslom boja za nove mednarodne ekonomske odnose, ampak pod naslovom pomoči nerazvitemu svetu, in, da je šele v drugi fazi svojega razvoja, po lusaški konferenci leta 1970, prešla v zahtevo po izgradnji novega mednarodnega ekonomskega reda v celoti. V tretji fazi, katere mejnik predstavlja VI. izredno zasedanje Generalne skupščine OZN leta 1974, pa je dobila svojo mednarodno legitimiteto, s čimer je postala osnova za vse nadaljno reševanje odprtih vprašanj v svetovnem gospodarstvu, zlasti pa za preseganje prepada med razvitimi in nerazvitimi deželami. S tem je prišla zelo lepo do izraza njena vezanost na temeljne družbenoekonomske procese v mednarodni skupnosti, ki niso vplivali samo na evolucijo ideje kot take, ampak tudi na razvoj vsebine boja za novi mednarodni ekonomski red, še posebej pa so se odrazili pri formiranju njenih subjektov.

Razvoj vsebine¹¹ novega mednarodnega ekonomskega reda je tekel tesno v povezavi z razvojem ideje. Njeni prvi elementi so bili opredeljeni na prvi konferenci OZN o trgovini in razvoju (UNCTAD) leta 1964, pri čemer so bile zlasti pomembne priprave na to konferenco. Med pripravami je imelo daleč največjo težo poročilo, ki ga je pod naslovom »Towards a new trade policy for development«¹² pripravil R. Prebisch. V njem je pokazal glavne smeri za reševanje temeljnih ekonomskih nasprotij med razvitimi in nerazvitimi deželami, pri čemer je zlasti opozoril na probleme mednarodne trgovine s surovinami, industrijskega izvoza iz dežel v razvoju, financiranja ekonomskega razvoja nerazvitih dežel in na institucionalna vprašanja v sistemu svetovne trgovine. V celoti gledano, so predstavljali Prebischevi predlogi v tistem času prvi poskus sistematskega reševanja vprašanja gospodarskega zaostajanja nerazvitega

ekonomskega, industrijskega in kmetijskega razvoja prispevati k odpravi vse večjega prepada v življenjskem standardu med maloštevilnimi razvitimi in številnimi nerazvitimi deželami.«

Skupovi nesvrstanih zemalja, Mednarodna politika, Beograd 1974, str. 35

¹¹ Vsebinsko novega mednarodnega ekonomskega reda predstavljajo vsi predlogi in ukrepi, ki so bili do danes sprejeti na mednarodnih konferencah v cilju, da bi prispevali k reformi obstoječe gospodarske ureditve v svetu. Razdelimo jih lahko na tri večje sklope, ki zadevajo najpomembnejša vprašanja in probleme v mednarodnih ekonomskih odnosih, to je, na področje financiranja ekonomskega razvoja, področje mednarodne menjave in področje mednarodnih monetarnih ter finančnih zadev.

¹² Prebisch, Raul: *Towards a New Trade Policy for Development*. United Nations, New York — 1964.

sveta v svetovni ekonomiji, obenem pa tudi osnovo za vse kasnejše napore v tej smeri, zlasti znotraj UNCTAD.

Moramo pa opozoriti, da se je v tej prvi fazi vsebina novega mednarodnega ekonomskega reda v relaciji do starega kazala kot zahteva po delni spremembi obstoječe gospodarske ureditve v svetu, to je, kot zahteva po novi trgovinski politiki in novih trgovskih odnosih v svetovnem gospodarstvu. Šele njen nadaljnji razvoj je pripeljal — in tu je ta razvoj potekal sočasno z razvojem ideje boja za novi mednarodni ekonomski red — do njene razširitve.

Začela je posegati na vsa področja mednarodnih ekonomskih odnosov, zlasti pa na področje mednarodne delitve dela, izvoza kapitala, transferja tehnologije itn. V tem smislu je veliko prelomnico predstavljala ravno konferenca neuvrščenih dežel v Lusaki, ki je na novo odprla nekatera vprašanja v razvojni strategiji nerazvitih dežel. Šlo je predvsem za dve komponenti. Prva je poudarila odgovornost samih nerazvitih dežel za njihov razvoj in pri tem naglasila, da se morajo dežele v razvoju opreti na lastne sile v svojih gospodarskih naprezanjih¹³; druga pa je opozorila na dolžnosti in naloge OZN, s katerimi bi ta organizacija lahko prispevala k temu, da bi se zahteve po hitrejšem ekonomskem razvoju nerazvitih dežel uresničile. Istočasno s tem pa se je v razvoju vsebine novega mednarodnega ekonomskega reda tudi širilo območje predlogov in ukrepov, ki naj bi predstavljali temelj nove zasnove mednarodne gospodarske ureditve, tako da je bila v tem okviru zelo jasno opazna gradacija od najbolj splošnih in načelnih stališč, ki so se pojavila v prvi fazi njenega razvoja, k vedno konkretnjšim določilom, ki so se pojavila v kasnejših fazah in kot taka postala uporabna neposredno v praksi.

Ko govorimo o razvoju vsebine novega mednarodnega ekonomskega reda, pa moramo opozoriti še na dejstvo, da danes po svoji vsebinski zasnovi novi mednarodni ekonomski red starega ne presega. Pri tem imamo v mislih predvsem, da ne odpravlja poglobitnih pomanjkljivosti, zaradi katerih je stari sistem z vidika nerazvitih dežel neustrezen. Z drugimi besedami povedano, novi mednarodni ekonomski red bi bil nov samo v tem primeru, če bi realizacija njegove vsebine pomenila vzpostavitev takšnih družbenoekonomskih odnosov, v okviru katerih bi bili odpravljeni vsi poglobitni mehanizmi, ki danes s svojimi funkcioniranjem poglobljajo neenakost med deželami, še posebej pa med deželami v razvoju in razvitim svetom. Pokazalo pa se je, da po vsebinski plati ukrepi in predlogi, ki jih vsebuje novi mednarodni ekonomski red, niso zadostna »ovira« ne samo za to, da bi odstranili obstoječe kanale preta-

¹³ »Šefi vlad in držav neuvrščenih dežel združeni s skupnimi političnimi in ekonomskimi cilji . . . s to Deklaracijo prevzemajo obveznosti, v okviru katerih bodo negovali duh opiranja na lastne sile in vodili takšno politiko organiziranja lastnega družbenoekonomskega razvoja, ki bo temeljila na medsebojnem sodelovanju.«

Deklaracijo o neuvrščenosti in ekonomskem razvoju — sprejeta v Lusaki leta 1970. Skupovi nevrstanih zemalja, Mednarodna politika, Beograd — 1974, str. 119.

kanja presežne vrednosti, ampak celo za to, da bi pomembno omejili njihovo funkcioniranje.¹⁴

Tretjo komponento boja za novi mednarodni ekonomski red predstavljajo njegovi *nosilci*. Zapisali smo že, da se je ideja boja za novi mednarodni ekonomski red eksplicitno pojavila na prvi konferenci neuvrščenih dežel; sedaj pa moramo dodati še, da so bile ves ta čas njene glavne nosilke dežele v razvoju, delujoče v okviru »Skupine 77«, katere politično jedro je predstavljalo gibanje neuvrščenih. Razvojna pot subjektov boja za nove gospodarske odnose v svetu nam to lepo kaže. V drugi fazi boja za novi mednarodni ekonomski red se je namreč ravno ta krog njegovih nosilcev močno razširil. Gibanje neuvrščenih se je, na primer, okrepilo s šestintridesetimi državami članicami na kairski konferenci na petinsedemdeset držav članic na alžirski konferenci; »Skupina 77« pa je v istem času narasla na sto štiri polnopravne članice.

Ni dvoma, da je bila ta številčna okrepitev nosilcev boja za novi mednarodni ekonomski red v tistem času v tesni povezavi z razvojem preostalih dveh komponent (ideje in vsebine), saj je gibanje neuvrščenih ravno v letih po Lusaki na novo in podrobneje definiralo tisti del vsebine svoje aktivnosti, ki se je nanašal na ekonomske probleme v svetovnem gospodarstvu.¹⁵ S tem je postala ideja privlačna tudi za tiste dežele tretjega sveta, ki iz kakršnihkoli vzrokov zgolj v političnih ciljih neuvrščenosti (antiblokovski politiki in boju za mir)¹⁶ niso videle svoje afinitete; težak gospodarski položaj v svetovnem gospodarstvu in ekonomski problemi pa so bili neposredni vzrok za njihovo aktivizacijo, saj so s tem pospešile proces politične in ekonomske osvoboditve tretjega sveta v celoti. Ravno v tem je dialektika odnosa med posameznimi komponentami boja za novi mednarodni ekonomski red, ki lepo kaže, da je že v preteklosti razvoj ene komponente pogojeval razvoj druge in obratno, hkrati pa je iz nje tudi razvidno, da je tudi v prihodnosti od tega odvisna nadaljna razvojna pot posameznih komponent.

Lep primer za to predstavlja tretja faza v razvoju ideje in vsebine boja za novi mednarodni ekonomski red, v kateri je VI. izredno zasedanje

¹⁴ O primerjavi in o razmerju med starim in novim mednarodnim ekonomskim redom glej: Slivnik, Danilo: »Boj za novi mednarodni ekonomski red«, Teorija in praksa, 12/1977, str. 1532 in 1533.

¹⁵ Na zasedanju III. UNCTAD-a je »Skupina 77« prvič eksplicitno postavila zahtevo po spremembi celotne mednarodne gospodarske ureditve.

Vratuša, Anton: »Trece zasedanje UNCTAD-a«, Mednarodni problemi 3/1972, str. 82.

¹⁶ S tem, ko ločujemo politične cilje neuvrščenosti (antiblokovsko politiko) od ostalih ciljev, nikakor nimamo namena zoževati vloge gibanja neuvrščenosti, ampak želimo pokazati samo na genezo boja za novi mednarodni ekonomski red. Popolnoma se namreč pridružujemo mnenju tov. Kardelja, ko pravi, da »je gibanje neuvrščenosti, seveda, tudi to (antiblokovska politika — op. avt.), toda obenem je tudi izraz določene mnogo dolgoročneje družbeno-zgodovinske tendence sodobnega človeštva, ki se ni rodila šele po drugi svetovni vojni, ampak je bila, nasprotno, že med tistimi odločilnimi dejavniki, ki so razvoju druge svetovne vojne ... uspeli vsiliti osvobodilno, napredno in demokratično naravo«.

Kardelj, Edvard: *Zgodovinske korenine neuvrščenosti*, ČZP — Komunist, Ljubljana 1975, str. 3 in 4.

Generalne skupščine OZN pripeljalo do kodifikacije same ideje, hkrati pa je tudi povzročilo, da je z njeno univerzalnostjo praktično vsa mednarodna skupnost postala subjekt boja za nove gospodarske odnose v svetu. S tem je dobila ideja formalno tudi podporo razvitih držav, ki so na ta način eksplicitno pristale na stališče, da bi nekatere »spremembe in adaptacije« obstoječega mednarodnega ekonomskega reda lahko pozitivno vplivale na razvoj ekonomskih odnosov v svetu, še posebej pa na razvoj nerazvitih dežel, s čimer se je krog nosilcev boja za novi mednarodni ekonomski red močno razširil.

Uveljavitev ideje boja za novi mednarodni ekonomski red znotraj OZN je brez dvoma veliko prispevala k afirmaciji pomena boja za novo gospodarsko ureditev v svetu, po drugi strani pa je pripeljala do velike raznolikosti nosilcev boja za novi mednarodni ekonomski red, s tem pa tudi do različnih pogledov na osnovne probleme v mednarodnih ekonomskih odnosih, kar vse se danes kaže predvsem v različnih interpretacijah »Deklaracije o vzpostavitvi nove gospodarske ureditve v svetu«.

Kakorkoli vodijo te različne interpretacije pogosto tudi k razvrstitvi vsebine novega mednarodnega ekonomskega reda, pa moramo pri nadaljnem ocenjevanju vrednosti deklaracije izhajati iz dejstva, da je bila ta v svojem času sprejeta kot določen *modus vivendi*, ki je bil sprejemljiv za celotno mednarodno skupnost, tudi za razvite države. Razvite države se namreč nahajajo v povsem drugačnem položaju v svetovnem gospodarstvu kot nerazvite, tako, da ni čudno, če njihovi interesi objektivno niso identični z interesi dežel v razvoju in če so v procesu vzpostavljanja novih mednarodnih ekonomskih odnosov bolj naklonjene tistim rešitvam, ki pod plaščem novega ohranjajo staro, to je, zagotavljajo privilegiran položaj razvitega sveta v svetovni ekonomiji.

Od tod tudi izhaja potreba, da se konceptualno-teoretična zasnova novega mednarodnega ekonomskega reda dosledneje in podrobneje opredeli, pri čemer se misli predvsem to, da se eksplicitno definira, za kakšen novi mednarodni ekonomski red gre: ali naj predstavlja racionalizacijo ali pa reformo obstoječe gospodarske ureditve v svetu. To pa je še posebej pomembno, če želimo v proces gospodarskega preurejanja sveta vnesti tudi razredne dimenzije teh dogajanj, ker je vprašanje razrednosti v mednarodnih ekonomskih odnosih že samo po sebi dovolj kompleksno, v kontekstu: racionalizacija ali reforma, pa dobi povsem specifičen položaj.

III

Specifičnosti posameznih komponent novega mednarodnega ekonomskega reda, ki so razvidne iz konteksta njihovega razvoja in analize, nas vodijo k misli, da je lahko boj za novi mednarodni ekonomski red samo reforma obstoječe gospodarske ureditve v svetu, če želimo, da bo v globalnem razvoju svetovnega gospodarstva resnično prišlo tudi do hitrejšega

ekonomskega razvoja nerazvitega sveta. Na to nas navajata predvsem dve stvari: prvič, ideja in zahteva za spremembo obstoječega gospodarskega sistema v svetu je bila sprožena s strani nerazvitih dežel, kar pomeni, da je potrebno pri njenem nadaljnjem snovanju, ob upoštevanju interesov celotne mednarodne skupnosti, izhajati predvsem iz njihovih interesov; in drugič, karakter obstoječega mednarodnega ekonomskega reda je takšen, da si ni moč zamišljati kakršnihkoli sprememb v svetovnem gospodarstvu, če ne bi te spremembe prinesle v odnose med posameznimi nacionalnimi ekonomijami tudi globljih strukturalnih reform. Kaj si pod tem predstavljamo?

Na kratko smo pojem *reforma* v tem kontekstu že opredelili; naj sedaj to opredelitev dokončamo. Pod reformo obstoječe gospodarske ureditve v svetu si zamišljamo globlje sistemske spremembe v svetovnem gospodarstvu, ki bodo pripeljale do odprave vseh tistih mehanizmov v mednarodnih ekonomskih odnosih, ki s svojim delovanjem poglobljajo neenakost v gospodarskem razvoju razvitih in nerazvitih dežel. Z drugimi besedami povedano, z reformo obstoječega mednarodnega ekonomskega reda si predstavljamo takšno gospodarsko ureditev v svetu, iz katere bodo odstranjeni poglobljalni kanali pretakanja presežne vrednosti iz dežele v deželo. Ti kanali pretakanja presežne vrednosti pa so v tem trenutku: izvoz kapitala, neenaka menjava in obstoječi mednarodni monetarni sistem.¹⁷

Na tem mestu se sicer ne mislimo spuščati v njihovo obdelavo, omeniti pa moramo vsaj to, da si pod izvozom kapitala predstavljamo tuja direktna in indirektna vlaganja v dežele v razvoju, pri čemer predstavljajo pomemben vidik njihovega funkcioniranja ravno multinacionalne družbe. Z neenako menjavo imamo v mislih po eni strani tendenco izenačevanje profitne stopnje na svetovnem trgu, ki vodi k prelivanju presežne vrednosti iz dežel z nižjo organsko sestavo kapitala v dežele z višjo organsko sestavo kapitala, po drugi strani pa na monopolizem v mednarodnih ekonomskih odnosih, v okviru katerega razvite države s svojim velikim ekonomskim potencialom določajo pogoje svojega sodelovanja z nerazvitim svetom. Z obstoječim mednarodnim monetarnim sistemom pa mislimo na monetarnofinančne težave, ki nastopajo z dejstvom, da je nacionalnemu denarju neke dežele (ameriškem dolarju) v kontekstu današnjih mednarodnih ekonomskih odnosov zaupana vloga mednarodnega plačevanja, s čimer se negativni monetarni učinki in gospodarska gibanja določene dežele, kot so inflatorne tendence, prenašajo tudi na finančno področje svetovnega trga in gospodarstva v celoti.

¹⁷ Z redukcijo obstoječe gospodarske ureditve v svetu na našete kanale pretakanja presežne vrednosti iz dežele v deželo — iz kompleksne narave odnosov med razvitimi in nerazvitimi deželami ne izključujemo tudi drugih dejavnikov, ki vodijo k poglobljanju ekonomskega prepada v svetu; zlasti ne tistih, ki so to svojo vlogo igrali v preteklosti — tako npr.: iz analize izpuščamo faktor neposredne ekonomske in družbene eksploatacije, ki se je izražala skoz različne oblike kolonializma, ker je proces dekolonizacije v največji meri pripeljal do njegove likvidacije.

Izhajajoč iz teh funkcij opisanih kanalov pretekanja presežne vrednosti vidimo, da si z reformo obstoječe gospodarske ureditve v svetu zamišljamo njihovo negacijo, kar z drugimi besedami pomeni, da mislimo na takšen mednarodni ekonomski red, v katerem bo širina in globina v njegovi vsebini zajetih predlogov in ukrepov za spremembo gospodarskih odnosov v svetu odpravila pretekanje presežne vrednosti iz dežele v deželo. To pa tudi vključuje, da bo teoretična platforma novega mednarodnega ekonomskega reda morala preseči nekatere klasične teorije meščanske ekonomske misli, zlasti tiste, ki iščejo rešitve za obstoječe ekonomske težave v svetovnem gospodarstvu znotraj neoliberalnih konceptov ali hipertrofirane vloge države v mednarodnih ekonomskih odnosih.

Takšna konceptualna opredelitev novega mednarodnega ekonomskega reda, ki je usmerjena v reformo bistva obstoječe gospodarske ureditve v svetu, to je, v odpravo kanalov pretekanja presežne vrednosti iz dežele v deželo, pa odpira v procesu boja za nove mednarodne gospodarske odnose vrsto problemov in vprašanj. S tem predvsem mislimo, da nekaterih predvidenih in nujnih strukturalnih sprememb ne bo mogoče izpeljati, ne da ne bi zadele ob kapitalistično naravo produkcijskih odnosov obstoječega mednarodnega ekonomskega reda. Pri tem pod posameznimi elementi preseganja kapitalističnega značaja svetovnega gospodarstva ne mislimo toliko na mednarodno komponento tega procesa (zlasti tisto, ki se veže na socializem kot svetovni proces), ampak bolj na njegovo nacionalno dimenzijo, ki se izraža — kot jo opredeljujejo, na primer, nekateri avtorji — v »socialni revoluciji znotraj nerazvitih dežel, katere rezultat bi mogel biti v tem, da se te dežele odtrgajo od svetovnega kapitalističnega sistema«. ¹⁸

Zaradi tega ne moremo mimo tega, da se ne bi dotaknili vprašanja, kaj v tem smislu prinaša *reforma* na področje vzpostavljanja novega mednarodnega ekonomskega reda, zlasti na področje njegovih nosilcev, in kaj to pomeni za časovno vizijo tega procesa. Gre za: prvič, da ob obstoječih realnostih v ekonomskih in političnih procesih v mednarodni skupnosti danes najbrž ni mogoče neposredno in direktno vključiti v kontekst boja za novi mednarodni ekonomski red razrednih elementov preurejanja sveta na ravni kapitalizma in socializma, pa pri tem ne pomisliti, da lahko to izzove zožitve njegovih subjektov, s tem pa tudi začasni zastoj v implementaciji principov nove gospodarske ureditve v svetu; in drugič, da bo prav zaradi tega šel v prihodnosti proces boja za novi mednarodni ekonomski red oz. razvoj njegovih posameznih komponent skozi več faz, pri čemer pa te faze ne bodo časovno opredeljene, ampak bo kriterij determinacije med njimi odnos vsebinske zasnove novega mednarodnega ekonomskega reda do obstoječe gospodarske ureditve v svetu, ali z drugimi besedami povedano, kriterij racionalizacije ali reforme bo

¹⁸ Benko, Vlado: *Mednarodni odnosi*, Obzorja, Maribor 1977, str. 83.

tisti, ki bo pomenil kvalitetno prelomnico v procesu vzpostavljanja novih mednarodnih ekonomskih odnosov, v okviru katerega bo boj za novi mednarodni ekonomski red prešel od rešitev, ki izhajajo iz obstoječe gospodarske ureditve v svetu, k rešitvam, ki bodo predstavljale njeno negacijo.

Potemtakem je lahko v sedanjem trenutku neposredna akcija na področju boja za novi mednarodni ekonomski red usmerjena tudi k racionalizaciji obstoječe gospodarske ureditve v svetu, seveda, kolikor je ta racionalizacija mišljena kot »racionalnejša cirkulacija ‚svetovnega kapitala‘, ki je v interesu razvoja proizvodjalnih sil celega sveta«,¹⁹ in v kolikor ustvarja pogoje za *reformo* mednarodnih ekonomskih razmerij v dolgoročnejsi perspektivi razvoja družbenih odnosov.

Trenuten položaj družbenih, ekonomskih in političnih sil v svetu je namreč takšen, da ne dopušča neposredne povezave med zahtevami za novi mednarodni ekonomski red in *reformo* obstoječe gospodarske ureditve, ne glede na to, da bi bilo to z vidika razvojnih zahtev nerazvitih dežel več kot nujno. Pri tem mislimo s položajem sil predvsem na raznotero strukturo nosilcev boja za novi mednarodni ekonomski red, ki se izraža v njihovi razredni naravi in ki je odraz horizontalne in vertikalne povezanosti kapitalističnih proizvodnih odnosov v svetu. Govorimo o t. i. fenomenu internacionalizacije kapitala, ki kaže na to, da ni samó svetovno gospodarstvo v celoti v največji meri kapitalistično po načinu svojega funkcioniranja, ampak da kapitalizem kot svetovni proces zajema tudi kapitalistične strukture iz dežel v razvoju.²⁰

Tako ni čudno, če danes vsebina novega mednarodnega ekonomskega reda — kot smo videli iz njenega razvoja v drugem delu tega teksta — ne presega obstoječe ureditve, saj bi bila v nasprotnem primeru v nasprotju z doseženimi interesi njenih nosilcev (mislimo na nosilce v celoti — na mednarodno skupnost, znotraj nje pa na kapitalistične in socialistične sile). Vsebina novega mednarodnega ekonomskega reda je danes namreč odraz razvoja proizvodjalnih sil in proizvodnih odnosov v mednarodni skupnosti, saj odraža objektivnost, znotraj katere delujejo progresivne sile, ki se zavzemajo za spremembo mednarodnih ekonomskih odnosov.

¹⁹ Na tem mestu uporabljamo pojem racionalizacija v pozitivnem smislu, kot ga uporablja E. Kardelj, ko govori o mednarodni delitvi dela in racionalnejši cirkulaciji »svetovnega kapitala«. Kardelj, Edvard: *Zgodovinske korenine neuvrščenosti*, ČZP — Komunist, Ljubljana 1975, str. 30.

²⁰ V zvezi z internacionalizacijo kapitala je treba opozoriti na specifične elemente tega procesa v »tretjem svetu« in fenomena dekolonizacije. Kakorkoli je dekolonizacija pripeljala do politične neodvisnosti bivših kolonij, je v zelo številnih primerih ostala gospodarska struktura teh dežel v popolni odvisnosti od nekdanjih metropol. V tem je zapletenost procesa dekolonizacije, saj je do dekolonizacije prišlo šele po tem, ko je kolonializem na kolonialnih področjih že vzpostavil takšen sistem družbenih odnosov, ki je omogočil ekonomsko prisotnost razvitih držav na teh področjih brez njihove neposredne vojaške (in politične) angažiranosti. Formiral je buržuazijo, to je, razvil je produkcijske sile do takšne mere, da si je z njeno pomočjo zagotovil svojo prisotnost v deželah v razvoju tudi po formalni podelitvi politične neodvisnosti dotedanjim kolonijam. (Nacionalna) buržuazija je postala nosilec izkoriščanja človeka po človeku (s tem pa objektivno v »podaljšanje obliki in v povezavi z družbenoekonomskimi procesi v svetovnem gospodarstvu tudi naroda po narodu).

Zatorej tudi moramo gledati na sedanje zahteve po izpopolnjevanju zgolj kot na sredstva neposredne in kratkoročne akcije v današnji fazi boja za novi mednarodni ekonomski red, ki predstavlja na ta način mejo med taktiko in strategijo v procesu spreminjanja obstoječe gospodarske ureditve v svetu. Pomen teh akcij — kot so, na primer, prednosti, ki naj bi jih dale razvite države nerazvitim v trgovinski menjavi, nadalje, akcije za zagotovitev pristopa industrijskih proizvodov nerazvitih dežel na tržišča razvitega sveta, zahteve po formiranju sklada za surovine itn. — se kaže namreč v tem, da po eni strani vodijo k neposrednemu izboljšanju gospodarskega položaja dežel v razvoju, po drugi strani pa v tem (in to je mogoče še pomembnejše), da v celotnem kontekstu boja za nadaljnji gospodarski napredek sveta in za nove mednarodne ekonomske odnose krepijo v mednarodni skupnosti *zavest* o nujnosti spremembe obstoječe gospodarske ureditve. S tem se neposredno ustvarjajo realni družbeni, ekonomski in politični pogoji za sprejem *reform* mednarodnih gospodarskih odnosov v strategijo boja za novi mednarodni ekonomski red kot nujnega predpogoja za dejansko spremembo gospodarskih odnosov v svetu. Od te zavesti, kar je najvažnejše, pa je tudi odvisen nadaljni razvoj posameznih komponent boja za novi mednarodni ekonomski red, s čimer ta zavest tudi direktno posega v razmerje med njegovo idejo, vsebino in nosilce.

Marx je v Kritiki Heglove pravne filozofije zapisal, da »teorija (v našem primeru ideja) postane materialna sila, brž ko zajame množice«. ²¹ To bi v našem pojmovnem sklopu pomenilo, da je tudi znotraj celotnega konteksta boja za novi mednarodni ekonomski red potrebno opredeliti razmerje med njegovo idejo, vsebino in njegovimi nosilci, in da je od tega odvisno nadaljno reševanje tega vprašanja. Najprej je potrebno tako uveljaviti idejo *reform* v procesu spreminjanja gospodarskih odnosov v svetu, zatem pa opredeliti razmerje med vsebino in nosilci.

Pri tem pa se moramo zavedati, da to ni premočrten proces, ki bi se ga dalo vnaprej definirati, ampak globoko dialektično razmerje med posameznimi komponentami, ki prihaja še posebej do izraza, ko gre za odnos med vsebino in nosilci. Strateško-konceptualna orientacija boja za novi mednarodni ekonomski red v smeri *reform* obstoječe gospodarske ureditve v svetu namreč ne vključuje samo ustrezne izgraditve vsebine novega mednarodnega ekonomskega reda, vključno z revalorizacijo nekaterih aspektov (meščanske) ekonomske teorije, ampak predpostavlja tudi ustrezno opredelitev njegovih nosilcev. Kdo bo nosilec procesa spreminjanja obstoječe gospodarske ureditve v svetu (pri tem mislimo z nosilci na subjekte mednarodne skupnosti — države, narode, razrede itn.), bo namreč odvisno od tega, kakšna bo širina in globina predlogov ter ukrepov vsebine novega mednarodnega ekonomskega reda do obstoječe ureditve — to je, tudi do razredne narave današnjega svetovnega gospo-

²¹ Marx — Engels: *Izbrana dela*, CZ, Ljubljana 1969, str. 201.

darskega sistema — in obratno. Od tega, kdo bo subjekt boja za novi mednarodni ekonomski red, bo odvisno, kakšna bo intenziteta in v kateri smeri se bo razvijala vsebina.

Prav gotovo bodo zaradi tega nekateri subjekti v nadaljnjem spreminjanju mednarodnih ekonomskih odnosov od boja »odstopili«, drugi pa »pristopili«, ker je pač njihov objektivni družbenoekonomski položaj v svetovnem sistemu produkcijskih odnosov takšen, da se bo ali pa se ne bo skladal z interesi glavnih protagonistov boja za novi mednarodni ekonomski red. Zato smo tudi navedli omenjeno Marxovo misel, da bi opozorili, da je potrebno istočasno z opredelitvijo vsebine neke ideje definirati tudi relacije te ideje do njenih nosilcev. V primeru boja za novi mednarodni ekonomski red bodo najbrž to tiste sile, ki vidijo v uveljavitvi te ideje svojo zgodovinsko priložnost, da se osvobodijo podrejenega položaja v mednarodni skupnosti kot celoti notranjih in zunanjih družbenoekonomskih ter produkcijskih odnosov. Kolikor bodo te sile predstavljali narodi in globalne družbe v celoti, bo to odvisno — kot pravi E. Kardelj v zvezi z nacionalizmom in integracijo človeštva — »od družbenega, razrednega, ekonomskega in političnega karakterja dane nacionalne družbe, ki določa politiko vladajočih sil te družbe« . . .²²

To pomeni, da niti od družbenih sil, niti od dežel, kjer so na oblasti sile, ki vežejo svoje interese za kapitalizem kot svetovni proces, ne moremo pričakovati, da bi se v procesu boja za novi mednarodni ekonomski red zavzele za novo gospodarsko ureditev v svetu, ki bi prinesla resnično reformo obstoječih odnosov. V tem pogledu se tudi loči sedanja faza boja za nove mednarodne ekonomske odnose od prihodnjih, v katerih se bo morala ideja boja za novi mednarodni ekonomski red v veliko večji meri opirati na tiste sile v mednarodni skupnosti, ki vidijo izhod iz ekonomskih in družbenih težav svetovnega gospodarstva, še posebej pa dežel v razvoju, v transformaciji nekaterih temeljnih strukturnih elementov, na katerih ta funkcionira.

Poudariti pa moramo, da je velik pomen razčlenbe odnosov med posameznimi komponentami boja za novi mednarodni ekonomski red predvsem v misli, ki iz te razčlenbe izhaja, to je, da je boj za novi mednarodni ekonomski red celosten proces, ki jasno kaže, da morajo družbene sile, ki se zanj zavzemajo, izhajati iz družbenoekonomskih razmer današnje mednarodne skupnosti in upoštevati časovno plat tega dogajanja. V tem smislu moramo razumeti odnos med vsebino in nosilci boja za novi mednarodni ekonomski red ter med kratkoročnimi in dolgoročnimi akcijami za spremembo obstoječe gospodarske ureditve v svetu in v tem primeru tudi predstavljajo današnje akcije napore in ukrepe, ki so, ne glede na svoj domet, popolnoma v skladu s strategijo boja za novi mednarodni ekonomski red.

²² Kardelj, Edvard: *Zgodovinske korenine neuvrščenosti*, ČZP — Komunist, Ljubljana 1975, str. 37.

JANEZ STANIČ

Odpiranje Kitajske v svet in Jugoslavija

V komentarjih in ocenah o nedavnem obisku kitajskega voditelja Hua Kuo-fenga v Jugoslaviji je pogosto rabljen izraz »zgodovinski pomen«. V tem primeru pa je vendarle v mnogočem upravičen, zlasti pa je povsem na mestu, če mu damo tisto razsežnost, ki mu v običajni politični rabi res gre, se pravi, če ga razumemo v pomenu, da je bil ta obisk tako za Jugoslavijo kot za Kitajsko izredno pomemben in v marsičem bržda tudi zelo daljnosežen.

Obisk je, po jugoslovanskih, kitajskih in tujih (z izjemo sovjetskih) ocenah, popolnoma uspel, saj sta obe strani z njim dosegli kar sta želeli in kar ocenjujeta kot svoje temeljne zunanje in tudi notranjepolitične interese. Prav o teh interesih pa je treba spregovoriti nekaj več, če želimo dati temu obisku stvarne razsežnosti in krilatici o »zgodovinskem pomenu« stvarno vsebino.

Hua Kuo-fengov obisk v Jugoslaviji, katerega je vsebinsko vsekakor treba gledati kot del celote, ki se je začela z lanskoletnim obiskom predsednika Tita na Kitajskem, je prinesel dokončno in popolno normalizacijo državnih in partijskih odnosov med Jugoslavijo in Kitajsko ter med ZKJ in KPK. V tem pogledu je bilo končano relativno dolgo obdobje prekinitve odnosov in odprta nova stran, ki je že v začetku zelo obetajoča. Normalizacija odnosov je izredno pomembna za obe strani, čeprav obstaja pri tem določena razlika: za jugoslovansko državno in partijsko politiko je normalizacija odnosov s Kitajsko in KPK zelo dobrodošla, ne prinaša pa nobene spremembe v temeljno jugoslovansko ideologijo odnosov med državami in partijami. Nekoliko drugačna je stvar za Kitajsko: tudi zanjo je normalizacija z Jugoslavijo in ZKJ očitno dobrodošla, obenem pa je posledica nekaterih sprememb v kitajski notranji in zunanji politiki. Prav zaradi tega je vsestranska normalizacija kitajsko-jugoslovanskih odnosov nekoliko bolj »zgodovinska« za Kitajsko kot za Jugoslavijo — seveda le zato, ker je do nje prišlo v času, ko se Kitajska spreminja, Jugoslavija pa ne.

Zato je v tej zvezi bržda koristno nekoliko obširneje osvetliti interese kitajske strani, medtem ko se, kar zadeva Jugoslavijo, lahko zadovoljimo z nekaj temeljnimi ugotovitvami, med katerimi so najpomembnejše naslednje:

1. Z normalizacijo odnosov s Kitajsko je Jugoslavija utrdila in uravnotežila svoj položaj v odnosu do vseh treh velesil: ZDA, ZSSR in Kitajske. To je seveda izrednega pomena za mednarodni položaj Jugoslavije, ki z možnostjo razvoja stikov in sodelovanja ter dobrih odnosov z vsemi tremi velesilami bistveno širi svoj prostor in možnosti v svetovnih okvirih, obenem pa dobiva novo, zelo pomembno priznanje in potrditev svojega statusa neodvisne in neuvrščene dežele. Prav ta posledica normalizacije je povzročila negativne odzive Sovjetske zveze in določeno napetost v sovjetsko-jugoslovanskih odnosih. Toda ta je bržda začasna, kajti konec koncev je temeljni sovjetski interes v odnosu do Jugoslavije puščati odprta vrata za svoj vpliv, za to pa so potrebni relativno dobri odnosi.

2. Ko Kitajska znova stopa na svetovno prizorišče v aktivni vlogi velesile, je jasno, da jo njene geografske, kulturno-zgodovinske, razvojne in tekoče politične danosti usmerjajo predvsem proti Aziji, Afriki in Latinski Ameriki, torej v svet, kjer je najmočnejši dejavnik neuvrščenost. Glede na položaj Jugoslavije med neuvrščenimi je za naše interese seveda bistvenega pomena, da Kitajska ne nastopa s protineuvrščenih položajev, da je do neuvrščenosti konstruktivna in da svoje, verjetno vse večje, prisotnosti med neuvrščenimi ne gradi proti Jugoslaviji, ampak v sodelovanju z njo.

3. Z normalizacijo partijskih odnosov s KPK je ZKJ, z razponom svojih partijskih stikov in sodelovanja, zajela vse pomembnejše tokove v sodobnem mednarodnem delavskem in komunističnem gibanju, s čimer bistveno krepi svoj položaj in svoje možnosti v boju za take odnose med socialističnimi državami in komunističnimi partijami, ki ustrezajo temeljnim interesom Jugoslavije in ZKJ: neodvisnosti in enakopravnosti.

4. Normalizacija odnosov s Kitajsko odpira nove velike gospodarske možnosti, ki niso omejene samo na trgovino, ampak tudi na druge, višje oblike sodelovanja. Predvsem se s tem odpirajo tudi možnosti za izvoz in uveljavljanje naše tehnologije in znanja.

To je torej nekaj bistvenih plati normalizacije, gledane z jugoslovanske strani. Jasno je, da je to pomembno, čeprav — kot že rečeno — ne prinaša sprememb v jugoslovansko temeljno naravo odnosov med državami in partijami, ampak je samo uveljavitev te narave tudi v odnosu do Kitajske. Tega pa seveda ni mogoče reči za Kitajsko, za katero normalizacija z Jugoslavijo ni nadaljevanje prejšnje politike, ampak njeno spreminjanje in to na dveh glavnih in takorekoč vseobsegajočih področjih:

1. Na notranjem področju, kjer Kitajska išče nove, modernejše in bolj učinkovite razvojne poti.

2. Na zunanjem področju, kjer se Kitajska, v znatno večji meri kot doslej in na precej spremenjenih osnovah, odpira v svet.

(Kot mejo med »prej« in »zdaj« jemljemo seveda Mao Ce-tungovo smrt septembra 1976 in politični obračun z »bando četverice« mesec dni kasneje.)

Po kitajskih ocenah, ki jih je ponovil tudi sam Hua Kuo-feng med pogovori v Jugoslaviji, sodobna Kitajska v razvoju za približno četrto stoletja zaostaja za razvitimi državami. Njena glavna naloga je odpraviti to zamudo in to je tudi vsebina tistega, čemur je Hua Kuo-feng marca letos na kongresu vsekitajskih ljudskih predstavnikov rekel »novi veliki marš«. Njegov cilj je pripeljati Kitajsko do konca stoletja na raven sodobne, razvite države. Tega pa seveda ni mogoče doseči z mentaliteto in metodami kulturne revolucije, zato je novo kitajsko vodstvo v relativno kratkem času dveh let temeljito preusmerilo notranji razvoj, ki zdaj v dosti večji meri upošteva materialne razmere in zahteve, ekonomske zakonitosti, stimulacijo in podobne stvari, ki so bile v obdobju kulturne revolucije povsem odrinjene v stran in podrejene vsestranski politizaciji in ideologizaciji življenja.

Že med prejšnjimi stiki, pa tudi med obiskom Hua Kuo-fenga v Jugoslaviji, so s kitajske strani poudarjali, da se zavedajo svojih slabosti in zaostanka, ter tega, da se morajo učiti, kjer se le da. Bilo je tudi rečeno, da kitajska partija v notranjem razvoju ne posnema nobenega modela, ampak išče lastno pot, pri čemer pa seveda z zanimanjem spremlja izkušnje drugih. In res je tudi med tem obiskom kitajska delegacija kazala izredno zanimanje za organizacijo, delovanje in rezultate jugoslovanskega gospodarskega sistema na vseh področjih. Bilo je povsem očitno, da Kitajce zanima kako, po kakšni poti in s kakšnimi metodami je Jugoslavija dosegla visoko raven razvitosti. Ob tem je zanimivo omeniti, da je kitajska delegacija izrekla vse priznanje našemu sistemu samoupravljanja, ki da je v jugoslovanskih razmerah potrdil in dokazal svojo učinkovitost. To ni zanimivo samo zaradi tega, ker je s tem in takim priznanjem KP Kitajske šla dlje kot večina drugih, celo tako imenovanih evrokomunističnih partij, ampak predvsem zato, ker kaže na veliko ideološko sproščenost novega vodstva. Konec koncev je Jugoslavija še ne tako davno v kitajskih očeh tudi zaradi svojega samoupravljanja predstavljala utelešenje vsega revizionističnega zla.

Takšno sproščenost pa je videti tudi v odnosu do lastnih razmer in izkušenj. Kitajska partija očitno preživlja obdobje kritičnega proučevanja minulih izkušenj in iz vseh dosedanjih ukrepov je povsem jasno, da poti kulturne revolucije, ali še prej politike »velikega skoka«, ne ocenjuje dobro, ampak išče boljše in bolj učinkovite rešitve. V tem smislu je sedanje obdobje za Kitajsko res zgodovinsko, saj se odloča o novi in verjetno precej dolgoročni usmeritvi notranjega razvoja v čimhitrejšo modernizacijo. V načrtovanju strategije takšnega razvoja in dohitevanja zamujenega, kaže Kitajska veliko zanimanje za jugoslovanske prijeme. Tega seveda nikakor ne kaže jemati kot napoved ali dokaz posnemanja jugoslovanskih izkušenj, nedvomno pa je, da kitajsko vodstvo smatra, da

je potrebno seznaniti se s temi izkušnjami in celo dopustiti, da se z njimi seznanijo tudi širša baza; dejstvo je, da zadnje čase objavljajo relativno mnogo jugoslovanskega gradiva, pripravljajo izbrana dela predsednika Tita, objavili bodo program ZKJ itd. Vsaj informativna prisotnost jugoslovanskih izkušenj v kitajskem načrtovanju nove usmeritve je za jugoslovanski položaj v mednarodnem delavskem gibanju več kot samo zanimiva.

Ob tem kaže omeniti, da je v celotni kitajski politiki do mednarodnega delavskega gibanja vendarle še veliko ostankov prejšnje, bolj toge politike. Resda KPK svojega vpliva v mednarodnem delavskem gibanju ne gradi več na ustanavljanju in podpiranju tako imenovanih marksistično-leninističnih partij ali frakcij v posameznih partijah (mnogim takim frakcijam je že odtegnila pomoč in podporo), vendar pa očitno še nima izdelane temeljite in celovite ocene novih tokov in stanja v komunističnem gibanju. Med drugim je to razvidno tudi iz tega, da ima KPK še vedno zelo močne pomisleke na račun evrokomunizma, češ da gre za revizionizem (čeprav dopušča mnenje, da se med zahodnoevropskimi komunisti dogaja nekaj novega) in na račun KP Japonske, za katero meni, da je njena politika premalo usklajena z japonskimi nacionalnimi interesi. V gledanju na tuje partije je še vedno močno prisoten sovjetsko-kitajski konflikt in ocenjevanje posameznih partij s stališča njihovega odnosa do KP SZ. Kljub temu pa je že jasno, da se v kitajskem stališču do mednarodnega delavskega gibanja začenja marsikaj spreminjati. Več je širine, sproščenosti in tolerance, kar pa je, vsaj v sedanji fazi, še močno v službi državnih interesov in sovjetsko-kitajskih odnosov, delno pa bržda tudi v službi iskanja novih notranjih rešitev. O kakšnem že povsem jasnem in izdelanem novem pogledu pa je gotovo še prezgodaj govoriti.

Kar zadeva KP SZ (in pravzaprav ZSSR v celoti, ker je tako v kitajskem kot tudi v sovjetskem primeru skoraj nemogoče potegniti ločnico med državno in partijsko politiko) ostaja kitajska ocena slejkoprej nespremenjena: KP SZ nima nič skupnega s socializmom, je socialimperialistična partija, ki v politiki tekmuje z ZDA za delitev sveta, interesna področja in nadvlado. V tem pogledu je sovjetski socialimperializem celo nevarnejši kot ameriški imperializem, ker je v ofenzivni in ekspanzionistični fazi, medtem ko ameriški imperializem zgolj brani že osvojene položaje. Iz takšnega pogleda izvira ocena, da s KP SZ in ZSSR ni mogoče izboljšati odnosov, dokler sovjetska stran ne izpolni dveh pogojev: prizna in popravi vse napake, ki jih je storila do Kitajske in če na mejah vzpostavi vojaško stanje, kakršno je bilo pred izbruhom javnega spora. Seveda sta oba pogoja popolnoma nerealna.

Napeto in neobetavno stanje sovjetsko-kitajskih odnosov vpliva tudi na kitajsko podobo sveta, ki je relativno mračna. Vojna se zdi v kitajski viziji vsaj zelo verjetna, če že ne neizogibna; glavna nasprotja sodobnega sveta so nasprotja med obema blokoma in nasprotja med severom in jugom, oziroma svetovna vas in svetovno mesto. Najsvetlejša točka pa

je tako imenovani tretji svet (Azija, Afrika, Latinska Amerika) in njegov boj proti imperializmu in hegemonizmu, za nacionalno in socialno osvoboditev in neodvisnost.

S takšnimi pogledi in ocenami Kitajska vstopa v mednarodno življenje v dosti dejavnejši in prisotnejši vlogi kot v prejšnjem obdobju. Pri tem ponovnem odpiranju v svet sta na dlani predvsem dve danosti, ki določata njegovo smer in vsebino. Prva je prostor, ki ga ima Kitajska na razpolago, druga pa konfrontacija s Sovjetsko zvezo.

Kar zadeva prostor je jasno, da Kitajska nima kaj iskati na področju obeh blokov, se pravi na Vzhodu in Zahodu. Tu lahko edino podpira tokove in struje, katerih interesi bolj ali manj slučajno sovpadajo s kitajskimi (to pa so tako na vzhodu kot na zahodu Evrope predvsem tisti interesi, ki so v nasprotju s sovjetskimi). Pač pa se ji odpira znatno večji prostor izven obeh blokov, se pravi v delu sveta, katerega kitajska politika imenuje »tretji svet«. Prevladujoča sila v tem svetu pa je neuvrščенost in tako se kitajsko odpiranje v svet nujno sooča z neuvrščенostjo (in v tem okviru kot smo že omenili, tudi z Jugoslavijo). Kitajska svoje interese trenutno lahko v veliki meri uskladi z interesi neuvrščенega gibanja, oziroma z vso tisto zelo široko paleto dejavnosti neuvrščенih, ki je posvečena boju proti imperializmu, hegemonizmu, kolonializmu in neokolonializmu ter za nacionalno neodvisnost in samostojnost, v veliki meri pa tudi s tistim delovanjem neuvrščенih, ki je posvečeno prizadevanjem za novo gospodarsko ureditev in splošno demokratizacijo mednarodnih odnosov. V teh, v bistvu zelo širokih okvirih kitajski interesi sovpadajo z neuvrščенostjo, vendar seveda le do tiste meje, ko gre res za podporo neodvisnosti in samostojnosti gibanja; brž ko bi prišlo na dan prizadevanje podrediti neuvrščенost posebnim kitajskim potrebam, bi bilo tega sovpadanja interesov konec. Ta možnost seveda ni izključena, toda v sedanji fazi kitajskega odpiranja v svet takšna nevarnost ni jasno izražena.

Kar zadeva drugo temeljno danost, konfrontacijo s Sovjetsko zvezo, se posledice tega v svetovnih okvirih v marsičem pokrivajo s tistim, o čemer smo govorili v zvezi z neuvrščенimi. Seveda je jasno, da bo Kitajska tudi v bodoče podpirala vse tiste tokove in težnje, ki so potencialno ali akutno v sporu s sovjetsko politiko, zelo pomembno pa je pri tem vprašanje taktike. V obdobju kulturne revolucije se je kitajska politika ravnala po načelu: vse kar škoduje Sovjetski zvezi koristi Kitajski in obratno. To je pripeljalo do pogosto zelo čudnega in nenačelnega ravnanja in do povezovanja kitajske politike celo z izrazito reakcionarnimi krogi, na primer s F. J. Straussom v Zahodni Nemčiji, »jastrebi« znotraj NATO, Mobutujem in Savimbijem v Afriki in podobnimi, ki so bili v določenih trenutkih kitajski sogovorniki, stiki z njimi pa so bili očitno v funkciji konfrontacije s Sovjetsko zvezo. Takšna politika je Kitajski bolj škodila kot koristila in je bila tudi eden od vzrokov kitajske osamljenosti. Zaradi nje je Kitajska pretrgala odnose celo s tistimi državami in parti-

jami, ki objektivno nikakor niso bile antikitajske, niso pa hotele biti zgolj antisovjetske.

Novo kitajsko vodstvo je veliko storilo prav na področju premaganja tovrstne togosti in ozkosti. Najvidnejša dokaza tega sta na primer prav normalizacija odnosov z Jugoslavijo in ZKJ ali z DLR Korejo in korejsko partijo. Tudi v odnosu do Afrike in Azije postaja kitajsko ravnanje širše in elastičnejše; tako so na primer v Pekingu pozdravili normalizacijo med Angolo in Zairom in niso več tako izrazito protiangolski samo zato, ker je bila Angola v določenih okoliščinah prisiljena sprejeti kubansko in sovjetsko pomoč; nadalje sproščajo in izboljšujejo odnose z Indijo in mnogimi drugimi azijskimi državami. V tem odpiranju je na primer zelo močna postavka nedavno sklenjeni sporazum z Japonsko. Res pa je seveda, da je kitajsko odpiranje soočeno tudi z nekaterimi resnimi neuspehi, ki so deloma še posledica kulturne revolucije; najhujši med njimi so nedvomno slabi odnosi in spori z Vietnamom. Po svoje tudi izrazita ohladitev z Albanijo, čeprav gre pri tem za drugačne vzroke, ni ravno najboljša.

Takšne so torej, v najbolj grobih potezah, danosti, okoliščine in smeri kitajskega notranjega in zunanjega odpiranja. Čeprav ta nova politika še zdaleč ni do konca izoblikovana in sama v sebi razčiščena, je vendarle že precej jasno, kakšni in kje so njeni glavni interesi, in v zvezi s tem tudi, kakšna sta vloga in mesto Jugoslavije v tej novi nastajajoči in oblikujoči se politiki. Vsekakor je to mesto zelo pomembno; lanskoletni obisk predsednika Tita na Kitajskem, sedanji obisk predsednika Hua Kuo-fenga v Jugoslaviji in tisto, na prvi pogled morda celo presenetljivo, priznanje in poudarek, ki ga Kitajska zdaj daje Jugoslaviji; vse to je dovolj zgovoren dokaz, da se Kitajska te pomembnosti povsem jasno zaveda in jo tudi skuša izkoristiti.

Zakaj so izgube družbenopolitičen problem?

V poročilih o finančnih rezultatih poslovanja gospodarstva in razpravah, ki potekajo ob teh poročilih po nekem končanem obračunskem obdobju, se veliko govori tudi o izkazanih izgubah organizacij združenega dela kot »še vedno perečem družbenogospodarskem problemu«. Taka ocena tega znanega in dokaj izrazitega pojava v jugoslovanskem gospodarstvu je bila izrečena tudi ob obračunu za letošnje prvo polletje, čeprav je bil znesek izkazanih tekočih izgub manjši kot v enakem lanskem obdobju. Ker razen tega niti absolutni znesek izgub niti število organizacij združenega dela z izgubami nimata ravno katastrofalnih razsežnosti, da bi kot taka neposredno ogrožala izpolnjevanje globalnih razvojnih ciljev,¹ se vsiljuje vprašanje, v čem sta pravzaprav bistvo in teža tega družbenogospodarskega problema?

Poskusimo najprej na kratko strniti nekatere glavne okoliščine, ki pri nas spremljajo fenomen izgub v gospodarstvu.

Prva značilnost je, da se med »izgubarji« redneje pojavljajo večje delovne organizacije (o tako imenovanih »velikih sistemih«, kot sta elektrogospodarstvo ali železniško gospodarstvo, kjer terjajo izgube tudi resnično »sistemske« rešitve, na tem mestu ne bi govorili), kar ima razumljivo posledico, da nekatere ostrejšje sankcije, ki jih predvideva zakonodaja, praktično v glavnem ne pridejo v poštev, zato pa jim razni družbeni dejavniki posvečajo temvečjo pozornost.

Druga značilnost: z izgubami se iz leta v leto pogosto pojavljajo eni in isti gospodarski subjekti, na katere smo se že nekako navadili kot na stalne »abonente« pri rezervnih skladih.

Tretja značilnost zadeva osebne dohodke v organizacijah združenega dela, ki v obračunu izkazujejo izgubo, in kar v javnosti povzroča še največ hude krvi in jo bode v oči je to, da jih izplačujejo na rovaš

¹ V Sloveniji je, po podatkih zaključnih računov za leto 1977, izkazalo izgubo 146 OZD s 5,5 % vseh delavcev v gospodarstvu, skupni znesek izgub predstavlja 1,3 % doseženega dohodka in samo 0,3 % celotnega prihodka v slovenskem gospodarstvu; število OZD z nekrito izgubo pa se je zmanjšalo od 112 v letu 1976 na 65 v letu 1977.

poslovno uspešnih kolektivov, čeprav je dohodek na delavca v OZD z izgubo bistveno manjši kot v tistih s pozitivnimi finančnimi rezultati, osebni dohodki v poprečju niso dosti manjši, neredko pa imajo delavci v podjetjih z izgubo celo večje osebne dohodke in jih tudi bolj brezskrbno povečujejo.

Kot četrto značilnost bi lahko navedli izrazito »investiciomanijo« izgubarjev, kar ugotavljamo zlasti v nekaterih drugih republikah. Razvoje se preprosto enači z izgradnjo novih objektov, zmanjka pa seveda sredstev za pokrivanje izgub, oziroma nujne poslovne preusmeritve, ki bi pomenile realno sanacijo.

Način sanacije podjetij z izgubami ter miselnost in navade, ki jo spremljajo, bi bila ena nadaljnjih značilnosti, čeprav se je v tem pogledu, vsaj v Sloveniji, stanje že izboljšalo. Vsekakor je za večino podjetij, ki se znajdejo z nekritimi izgubami, tipično, da možnosti, da bi se izkopala iz slabega položaja, ne vidijo in ne iščejo v tako imenovanih internih ukrepih, ampak so sanacijski programi, ki jih izdelajo, naslovljeni predvsem na poslovne banke in sklade skupnih rezerv.

V tej težnji, da se v časovni stiski na hitro formalno pokrije izguba, se odraža inercija stare poslovodne logike: dokler je podjetje v škripcih, ženejo hrup in zahtevajo pomoč družbe, ko pa je (včasih tudi po zaslugi »ugleda« vodilnih kadrov in njihovih dobrih zvez) finančna operacija za pokritje izgube opravljena (ne da bi v čemerkoli zagotavljala trajno izboljšanje položaja), postanejo ti kadri takoj zopet samozavestni in užaljeno zavračajo nadaljnje ponujene posege v njihove proizvodne in poslovne programe kot nepotrebno vmešavanje. Tudi sam pristop k pokrivanju izgub je bil doslej pretežno »klasičen«. Med sanatorji so se praviloma znašle skupne rezerve in poslovne banke, ni pa bilo zaželeno usmeritve glede na samoupravno organiziranost in s tem povezane dohodkovne odnose med posameznimi OZD.

V zvezi s tem je zelo značilno, da organizacije združenega dela, ki poslujejo z izgubami, navajajo kot vzroke za tako stanje pretežno »objektivno« delujoče zunanje pogoje gospodarjenja, zaradi česar je razumljivo, da take OZD tudi v pogledu sanacije na daljši rok računajo predvsem na zunanje ukrepe, na izboljšanje zunanjih pogojev poslovanja.

Tako »zunanji« pogoji poslovanja, ki naj bi pripomogli k negativnim finančnim rezultatom nekaterih OZD, seveda tudi resnično obstajajo. Sem sodijo vsa tista neskladja v delovanju novih sistemskih rešitev in tekoče ekonomske politike ter negativne tendence v gibanju blagovno denarnih tokov in neustrezni delitveni odnosi, ki povzročajo veliko zadolženost gospodarstva, njegovo nizko akumulativnost oziroma lastno reprodukcijsko sposobnost (prosta razpoložljiva sredstva za naložbe so bila ob letošnjem polletju celo manjša kot v enakem obdobju lani), skratka vse tisto, kar pelje v to, da posluje velik del gospodarstva na meji rentabilnosti. (Izgubarji so pravzaprav samo skrajni del, ki je globlje in trajneje zdrknil pod to mejo.) Nedvomno botrujejo pri mnogih OZD z izgu-

bami očitne neuskklajenosti med cenami surovin in izgotovljenih izdelkov, nestimulativni izvozni pogoji, omejitve na področju uvoza opreme in podobne državne intervencije, potem visoke fiskalne dajatve in druge obremenitve itd.

Vse to drži, vendar pa se nam vsiljuje zelo težavno vprašanje, kako opraviti tisto nujno razlikovanje med izgubarji in drugimi organizacijami pod mejo ali na meji rentabilnosti, ki bi nam povedala, kje so vzroki res pretežno objektivni in kje imamo opravka v glavnem s »subjektivnimi slabostmi«. Že prepletenost samoupravne in državne regulativne otežkoča dosledno ločevati vzroke na notranje in zunanje. V glavnem se že ve, kdo je kriv, če je organizacija dela v podjetju slaba in neučinkovita, ali če proizvodni programi niso atraktivni za tržišče oziroma niso prilagojeni njegovim zahtevam. Toda že pri prekomernem naraščanju proizvodnih stroškov se v tem pogledu lahko znajdemo v dvomu, kdo pa je kriv, če zmogljivosti tovarne niso optimalno izkoriščene in če tehnološka zastarelost opreme ne omogoča rentabilne proizvodnje? Zanimivo je, da se celo očitne investicijske napake, ki so bile storjene v preteklosti, v zavesti nove vodstvene sestave podjetja kažejo kot objektivna okoliščina.

Bržkone se tega vprašanja ne da razvozlati drugače kot z natančnim in skrbnim analiziranjem vsakega primera oziroma vsakega sanacijskega programa posebej. Potem je šele možen tisti želeni »diferencirani pristop«. Veliko je organizacij združenega dela z izgubami, kjer so organizacijske in kadrovske možnosti take, da bi se ob ustrezni pomoči družbenih dejavnikov dalo ustvariti trajno podlago za izboljšanje finančnih rezultatov in njihovo zdravo nadaljnjo rast. Seveda ne zgolj z iskanjem finančnega načrta za trenutno pokritje izgube, ampak predvsem s pomočjo njihovim prizadevanjem za preusmeritev proizvodnje na podlagi novih, kvalitetnejših programov, ki bodo v čim večji meri upoštevali položaj na trgu in njegove zahteve, možnosti za nabavo surovin in materialov, nabavo ustrezne tehnologije, sodobnejšo organizacijo dela in seveda vse potrebne dohodkovne povezave v celotni reprodukcijski verigi.

Ostane vprašanje, kako z ostalimi OZD, kjer ni tistih, prej omenjenih »organizacijskih in kadrovskih možnosti« za trajno ozdravitev. Dosedanje raziskave okoliščin, ki spremljajo nastajanje izgub, so namreč žal pokazale, da se pri mnogih najbolj kritičnih izgubarjih, ki se tudi iz leta v leto pojavljajo »na dnevnem redu«, stvari ne premaknejo na bolj preprosto zaradi njihove obstoječe poslovodne kadrovske sestave.

Rekli smo žal, in sicer zato, ker je zaradi tradicionalne tolerantnosti in familijarnosti naše družbe do takih kadrov, in naposled tudi zaradi splošnega pomanjkanja dobrih organizatorjev proizvodnje, težko realno pričakovati hitro učinkovite posege v tej smeri. Za take poslovodne sestave pač še posebno veljajo vse, v začetku tega našega razmišljanja opisane, karakteristike obnašanja in ravnanja, in to v kar najbolj subjektivnem smislu. Logika te miselnosti je prozorna: trmasto vztrajati pri

zastarelem programu, ne vlagati ničesar v razvoj in raziskave, niti v strokovno izpopolnjevanje kadrov, zanemarjati občutljivost trga, izogibati se delitvi dela, kooperacijam in drugim potrebnim povezavam z možnimi partnerji — ko pa nastopijo težave, se zvali vsa krivda na nedorečenosti in nekonsistentnost ekonomske politike in diskriminacijske pogoje gospodarjenja.

Nova zakonodaja, ki se uveljavlja na področju te problematike (zlasti zakon o ugotavljanju in razporejanju celotnega prihodka in dohodka), sicer predvideva za OZD, ki v obračunu izkazujejo izgubo, tudi ostrejša sankcije, vendar pa je dovolj realna in prožna, tako da je bila, na primer v Sloveniji, večina po periodičnem obračunu za letošnje prvo polletje izkazane izgube lahko začasno pokrita v okviru samih delovnih organizacij (predvsem iz združenih sredstev rezerv), tako da pri teh organizacijah najbrž tudi ne bo sankcij glede izplačevanja akontacijskih osebnih dohodkov, ki bi bili manjši od dogovorjenih s samoupravnimi sporazumi. Kljub temu pa je ostalo nekaj kolektivov, ki bi po sili zakona vendar morali v času do realizacije programov za odpravo vzrokov izgub izplačevati zajamčene, to je minimalne, osebne dohodke.

Ne glede na to, kako se ta postopek dejansko izvaja v praksi, bi sedaj lahko postavili drugo vprašanje, namreč, v katerih primerih je po naših socialističnih normah upravičeno, da se delavca z zakonom kaznuje za tisto, za kar največkrat sam ni kriv. Vsekakor pa se nam v zvezi s tem vsiljuje misel, da utegne biti taka sankcija za takšne kolektive le koristna: ko bo delavec začutil posledice neke poslovne politike v lastnem žepu, bo malo bolje razmislil, koliko in kako je izkoriščal svoje samoupravne pravice. Navsezadnje se marsikje skriva za ihto, da bi se čimprej formalno pokrila izguba, ravno bojazen, da ne bi delavec začel res kaj več razmišljati o tem. Da bi bil, skratka, »mir v hiši«.

Če bi zdaj povzeli vse te ugotovitve in se poskušali dokopati do sklepov, bi rekli, da izgube niso kakšen poseben družbenopolitični problem kot take, po svojem finančnem izkazu. Resen družbenopolitični problem so način poslovanja ter miselnosti in obnašanje v onem delu gospodarstva, ki se zrcalijo v izgubah in ki marsikje šele ob takih krizah, ko se izguba ne da zlahka pokriti, pridejo na dan.

JOŽE GORIČAR

Kriza meščanske sociologije

Zadnjih dvajset let strokovnjaki zmeraj pogosteje govore in pišejo o krizi sociologije. Na VIII. svetovnem sociološkem kongresu (Toronto, 1974) so o njej razpravljali za okroglo mizo na podlagi nekaj vnaprej pripravljenih referatov. Njihovi avtorji so bili: Franco Ferrarotti iz Inštituta za sociologijo pri univerzi v Rimu, Armando de Miguel iz univerze v Valenciji, Norman Birnbaum iz Amherst Collegea Mass. ZDA, Igor Kon iz univerze v Leningradu, Ivan Kuvačić iz univerze v Zagrebu, Stefan Nowak iz Inštituta za sociologijo pri univerzi v Varšavi ter A. K. Saran iz univerze v Jodhpuru, Indija. Referati so skupaj s kratkim predgovorom T. Bottomora, takratnega predsednika Mednarodne sociološke asociacije, izšli v posebni publikaciji.* Ta omogoča razbrati, kaj mislijo prizadeti strokovnjaki iz različnih kulturnih, družbenopolitičnih ter ideoloških okolij o krizi sociologije, o katerih se je razpravljalo za okroglo mizo.

Med okoliščinami, ki so jih omenjali nekateri referenti, velja opozoriti na ugotovitev, da je pojav novih, do nedavna še podjarmljenih narodov in ljudstev s svojimi izvirnimi kulturami, povzročil potrebo po globokem prevrednotenju ne samo sociološke, marveč celotne družbene misli sploh. Ta okoliščina, ki sicer ni med neposrednimi vzroki krize, odpira neko zelo pomembno vprašanje. Ali je spričo močne zakoreninjenosti družboslovne misli v tistih družbenokulturnih okoljih in njihovi ideologiji, v katerih pač ta misel obstaja, sploh upravičeno pričakovati idejno, teoretično in občemetodološko docela enotno sociologijo oziroma družboslovje? Na to vprašanje bi odgovorili pritrdilno verjetno samo tisti, danes že bolj redki družboslovci, ki se še zavzemajo za vrednostno neprizadetost svoje znanosti in za njeno »modernizacijo«, se pravi amerikanizacijo, kar se je dogajalo, denimo, v času pohoda Parsonsovega funkcionalizma po vesoljnem družboslovnem svetu. Vlogo te sociološke smeri je zelo ustrezno izrazil eden izmed referentov, češ da je funkcionalizem »rafinirana racionalizacija strateških potreb ameriškega sistema, namreč

* *Crisis and Contention in Sociology*, Ed. by Tom Bottomore, Sage Studies in International Sociology, London 1975, 218 str.

sredstvo za integracijo svoje družbe in pa za instrumentalni aktivizem navzven« (Ferrarotti).

Sicer pa je po mnenju večine udeležencev funkcionalizem izgubil danes že ves svoj nekdanji sijaj. Pojem družbe je tako močno posplošil, da ni bil več sposoben dojeti — opisati in razložiti — družbenih dogajanj v njihovi specifični zgodovinski povezanosti; postal je sociološka teorija zunaj časa in prostora. Temelj, iz katerega izhaja, je negibna, trdno integrirana družba in zavljo tega ni kos družbenim in političnim krizam ter veliki nestanovitnosti današnjih kapitalističnih sistemov. To izhaja tudi iz tega, ker ni mogel predvideti nemirov skorajda že revolucionarnega obsega, do katerih je prišlo zaradi rasne diskriminacije v ZDA, pa protestnega gibanja študentov in mladine konec šestdesetih let. Funkcionalistična sociologija se spreminja — tako so ugotavljali udeleženci posvetovanja — v uslužnostni servis establishmenta za zbiranje administrativno koristnih podatkov. Nič kaj prizadeto pa se ne ukvarja, denimo, z družbenimi učinki jedrske tehnologije, ki nesporno skriva v sebi možnosti za popolno uničenje življenja na našem planetu. Današnja meščanska sociologija — vsaj njen akademsko institucionalizirani del, ki je še zmeraj pod vplivom nekdanjega »blišča« funkcionalistične teorije — obravnava učinke jedrske tehnologije v bistvu tako kakor učinke poprejšnjih tehnoloških ter industrijskih revolucij v zgodovini.

Na razgovoru je bila v zvezi s kritiko funkcionalizma izrečena tudi pripomba, češ da se »funkcionalizem seli na Vzhod«. Kakor je poudaril referent iz Jugoslavije (I. Kuvačić), ta »selitev« ni posledica tujih idejnih vplivov, marveč izraža predvsem željo za družbenopolitično stabilizacijo vzhodnoevropskih socialističnih sistemov na *zdajšnji* razvojni stopnji. Mnenje o selitvi funkcionalizma na Vzhod pa je vendarle posredno podprl referent iz Poljske, ki je prepričan, da se »kritiki funkcionalizma niso zavedali, da ima ta konservativne posledice samo za — konservativce«. Da se ta referent resnično ne more otresti funkcionalistične naravnosti, izhaja tudi iz tega, ker se očitno spogleduje z danes že precej pozabljeno idejo R. Mertona o »teorijah srednjega dometa«. Navaja namreč, da bi bilo bolje, če bi razlagali družbeno dogajanje s »posplošitvami omejene veljave, ki omogočajo, da znotraj ene same družbe precej natančno predvidevamo dogodke, kakor pa da se skušamo dokopati do zelo abstraktnih družboslovnih teorij v bolj kognitivne namene« (S. Nowak). Takšna ugotovitev raziskovalca, o katerem bi upravičeno pričakovali, da vsaj pozna družboslovne temelje marksizma, močno preseneča. Kaže namreč na popolno zanemarjanje spoznanja o zgodovinski določenosti družbenega dogajanja, zlasti pa na nerazumevanje dialektičnega razmerja med obćimi in posebnimi pojavi, med obćimi in posebnimi kategorijami. Nikakor namreč ni mogoče zadovoljivo opisati in razložiti, še manj pa predvideti družbenega dogajanja »znotraj ene same družbe« (poseben pojav), ne da bi to opisovanje, razlaganje in predvidevanje oprli na tisti širši družbenozgodovinski okvir (obći pojav), v katerem se takšno

dogajanje ravno odvija. Nekoliko bolj ustrezno je funkcionalizem ocenil referent iz Sovjetske zveze. Mnenja je, da je ta teorija sicer dobra za opisovanje stabilnih sestavin sistema, veliko manj primerna pa za pojasnjevanje kriznih položajev, revolucionarnih gibanj itn., zakaj pojem strukturne spremembe v okviru nekega družbenega sistema je ožji od pojma zgodovinskega razvoja (J. Kon). Sicer pa je tudi ta ocena funkcionalizma zelo blaga in »orokavičena«, mnogo bolj od ocen nekaterih referentov iz Zahoda.

Gotovo je eden izmed vzrokov današnje krize meščanske sociologije v tem, ker ta v svoji strukturalno-funkcionalni različici ni več sposobna vzdrževati družbene integracije v kapitalističnih državah. Gotovo je tudi, da se marksistično družboslovje ne sme funkcionalizirati, se pravi prevzeti vloge integracijskega dejavnika v obstoječih socialističnih družbah, zakaj v tem primeru bi prišlo v prav takšno krizo, v kakršno je prišel funkcionalizem (I. Kuvačić). Iz takšne trditve bi utegnil kdo sklepati, da je marksizmu kot družbeni teoriji in praksi tuja sleherna ideja o družbeni integraciji. Takšno sklepanje bi bilo zgrešeno. Razločevati je treba med dvema vrstama integracij. Ena hoče zadržati družbo v obstoječem stanju odnosov in ureditve in preprečevati vsako temeljitejšo, celo pa revolucionarno spremembo. Prav integracijo te vrste je hotel pospeševati in utrjevati funkcionalizem in prav v tem je njegova hudo konservativna narava. Če bi marksističnemu družboslovju v današnjih socialističnih družbah pripisovali takšno vlogo, bi ga seveda spremenili iz progresivne, revolucionarne teorije v konservativno in ga pripeljali v krizo, oziroma bi mu odvzeli njegovo »revolucionarno dušo«. Druga vrsta družbene integracije pa je tista, ki združuje in povezuje ljudi v gibanje za progresivno spreminjanje obstoječih stanj — tudi v socializmu. (Marx: »Komunizem ni stanje, marveč gibanje.«) In prav takšna vrsta integracije je, oziroma naj bi bila, ena od funkcij marksističnega družboslovja, ki je — kolikor je resnično marksistično — zmeraj tudi pozitivno in realno kritično. S pozitivno in realno kritičnostjo marksističnega družboslovja mislimo na to, da je naravnano na resnično *obstoječe, dane možnosti* za progresivno spreminjanje kritiziranih družbenih stanj in procesov. Takšna kritičnost lahko postane močno integrativno sredstvo, saj vemo iz naše lastne zgodovinske preteklosti, da postane »ideja materialna sila, brž ko osvoji množice«.

Kriza oziroma zaton funkcionalizma je eden osrednjih vzrokov za krizo meščanske sociologije. So pa seveda še drugi vzroki, na katere so opozarjali referenti, tako, na primer, na vzroke teoretične in obče metodološke narave. Opozorili so na to, da se ujema ta vrsta vzrokov s krizo pozitivizma oziroma scientizma v družboslovju. Pozitivistično oziroma scientistično pojmovanje družbenih pojavov, s tem v zvezi pa podcenjevanje njihove kvalitativne različnosti nasproti pojavom narave, je pripeljalo sociologijo v slepo ulico. Izhod iz nje kažejo zadnje čase nekateri meščanski družboslovci, ki opozarjajo na spoznavno teoretične in meto-

določke posebnosti družboslovja v primerjavi z naravoslovjem. (Kakor da v marksističnem družboslovju te posebnosti ne bi bile že davno spoznane.)

Tudi empirizem, tako značilen za meščansko sociologijo zadnjih desetletij, je razočaral in tako po svoji strani povzročil njeno krizo. Od pospešenega empiričnega raziskovanja družbenih dogajanj, ki so ga opravljali in ga še zmeraj opravljajo z močno razvitimi raziskovalnimi tehnikami, so pričakovali, da bodo tako zbrani podatki kar sami po sebi pripeljali do teorije, ustrezne današnjim družbam. Ker do tega kljub ogromni množini »zanesljivih« podatkov ni prišlo in še zmeraj ne pride, se je en del razočaranih sociologov predal nekakšnim meta-teoretičnim in socialno-filozofskim razmišljanjem, drugi del pa se zadovoljuje s pragmatičnim zbiranjem najrazličnejših podatkov, ki naj bi rabili nekakšni socialni tehniki.

Nekateri referenti so problem razširili na celotno današnje družboslovje, celo na celotno znanost, ki naj bi bila v krizi in katero zato preživlja tudi sociologija (Ferrarotti, Birnbaum). Na enega od možnih vzrokov je nadalje merilo vprašanje: h komu se prav za prav obrača sociologija s svojimi dosežki glede na to, da obstajajo v sodobnih družbah različni sloji in razredi? Za koga delajo sociologi danes? Na to vprašanje so nekateri odgovorili: v največji meri za tiste, ki razpolagajo z družbeno močjo, se pravi za ekonomske in politične organizacije oziroma za njihovo tehnobirokracijo. Tak položaj sociologije, zlasti empirične, pa izničuje njeno vlogo in poslanstvo, ki jo ima kot samostojna znanstvena panoga, ki v posebnih okoliščinah terja tudi vključenost raziskovalca pri spreminjanju ugotovljenih družbenih stanj. Takšne vključenosti, angažiranosti seveda ni razumeti tako, da bi se morali sociologi ukvarjati s socialno tehniko (*social engineering*). V tej zvezi je zanimivo mnenje referenta iz Sovjetske zveze, ki vendarle gleda nekako naklonjeno na »socialne tehnike«. Ti naj bi namreč prispevali k izboljšanju sistema državnega načrtovanja in managementa, poboljševali naj bi moralno ozračje v podjetjih in podobno. Hkrati pa opozarja, da bi socialni tehnik, ki bi ga prevzeli zgolj tehniški problemi, kaj lahko menil, da so obstoječi družbeni odnosi edino možni, in bi postal tako njihov apologet. Temu nasproti pa je referent iz Indije vlogo socialnih tehnikov ostro zavrnil. Trdil je, da takšen tehnik ne bi mogel drugega kakor delati za utrjevanje obstoječega državnega sistema in bi tako postal nekakšen državni uradnik za propagando (*public relation officer*) tega sistema.

Po mnenju udeležencev ima sociologija končno tudi ideološke vzroke. S tega zornega kota se kaže kot posledica razočaranja enega dela intelektualcev Zahoda nad tamkaj prevladujočim sistemom vrednot potrošniške družbe. Ni naključje, da je postala kriza sociologije predmet resnih diskusij, zlasti konec šestdesetih let v zvezi z levoradikalnim študentskim gibanjem (I. Kon). K tej vrsti vzrokov za krizo sodi tudi razočaranje nad pričakovanji, ki jih je vzbujala meščanska sociologija že kar od svoje

ustanovitve naprej, češ da bo pripeljala do nekega novega univerzalizma, do novega človeka in nove družbe. (Ta univerzalizem naj bi zamenjal tistega, ki ga je v fevdalni Evropi vzdrževalo krščanstvo. Nekateri udeleženci so to utopično vizijo sociologije označili bolj ustrezno — vsaj za današnji kapitalizem — kot njeno integrativno funkcijo.) To pričakovanje se je seveda izjalovilo, kar je pripeljalo med ljudmi na Zahodu do nemira na področju njihovega pogleda na svet, ki ga na poseben način izraža tudi zahodna družbena znanost (A. K. Saran).

Iz vsega, kar je bilo rečeno, izhaja, da je kriza meščanske sociologije mnogoplastna in da je zakoreninjena v prav vseh strukturnih sestavinah današnjih kapitalističnih družb, tedaj v splošni krizi kapitalizma. Gre preprosto za pojave, ki jih kapitalizem ne more več obvladovati, vsaj ne tako, da ne bi bile prizadete temeljne koristi današnjega in prihodnjega človeštva: za spoznanje meja njegove nadaljnje ekonomske rasti, omejenih virov prehrane, stalno navzoče grožnje jedrskega uničevanja sveta ipd. Tej močno pesimistični, po vsej verjetnosti pa upravičeni oceni, je postavil nasproti vsaj rahel optimizem T. Bottomore, ki meni, da prehaja sociologija danes skoz obdobje temeljite preusmeritve svojih teoretičnih interesov ter modelov; zavoljo tega da obstajajo različnosti, spori in negotovosti. Ta optimizem pa je ostal bolj ali manj osamljen, zakaj po splošnem mnenju se družboslovje nikakor ne more iztrgati izpod vpliva celotne kulture, v okviru katere deluje in ki v mnogočem oblikuje njegove temeljne domneve in zamisli. Kultura kapitalizma pa je danes v globoki krizi.

To potrjujejo tudi nova sociološka prizadevanja, ki zadnji čas nastajajo na Zahodu ter iščejo — vsako po svoje — izhod, če ne že kar iz krize kapitalizma, pa vsaj iz krize sociologije. Gre za nekaj smeri raziskovanja, ki se razlikujejo tako po teoretičnih izhodiščih kakor tudi po ciljnih. Eni se zavzemajo za poudarjeno družbeno odgovornost znanstvenikov in žele prek raziskovalnega dela prispevati k osvobajanju zatiranih in izkoriščanih. Drugi proučujejo probleme, ki veljajo v njihovih družbah za »prepovedane«, kakor, na primer, različne kontrakulture, eksperimentalne oblike skupinskega (komunalnega) življenja mladih ipd. Blizu tem pa so po svoji predmetni usmeritvi tisti raziskovalci, ki proučujejo revščino, rasizem, imperializem in revolucionarna gibanja, vprašanja tedaj, ki so bolj ali manj neprijetna buržoaznemu establishmentu, ker ga ogrožajo. Nekaj družboslovcev pa se ukvarja tudi s kritiko teoretičnih izhodišč in metodoloških temeljev dozdajšnje akademske sociologije, zlasti funkcionalizma in scientizma, vendar pa ne predlagajo nobene prave alternative. Vse te smeri v novejši zahodni, zlasti ameriški sociologiji označujejo za »radikalno« oziroma »kritično« sociologijo.

Temeljite teoretično-metodološki odmik od funkcionalizma naj bi bil tako imenovani interakcionizem. Njegovi privrženci (Dick Atkinson, Erving Goffman) menijo, da je interakcija med posamezniki tisti poglobilni dejavnik, ki ustvarja družbeni sistem (kar je v bistvu trdil tudi že

stari L. von Wiese), medtem ko so izhajali funkcionalisti iz primarnosti sistema, ki naj bi določal in narekoval posameznikom njihove družbene vloge. Interakcionisti — čeprav upravičeno zanikujejo pomen takšnega sistema, ki naj bi obvezno določal posameznikov družbeni položaj — vendarle krčijo družbeno celoto zgolj na subjektivna razmerja med ljudmi, s tem pa sociologijo na socialno psihologijo.

Nekaj referentov je menilo, da omogoča edinole marksizem uspešen izhod iz krize. »Položaj, ki je obstajal od leta 1945 do konca petdesetih let, ko je kazalo, da je prevladovala ena sama — strukturalno funkcionalna paradigma, je bil morda nenavaden; obstajale so tudi druge paradigme, med njimi marksizem, ki so ga zasenečevala edinole nekatera področja akademske sociologije« (T. Bottomore). Danes se obračajo k marksizmu zlasti tisti družboslovci na Zahodu, ki iščejo odgovor na najbolj pereča vprašanja našega časa. Spoznali so, da jim do iskanih odgovorov še najbolj pomagajo teoretični in metodološki temelji marksistične znanstvene misli: usmeritev na makrosociološka raziskovanja, ki šele omogočajo uspešne mikrosociološke raziskave; usmeritev na proučevanje objektivnih, mimo človeškega hotenja odvijajočih se družbenih procesov in njihovih posledic; dialektični model družbe s poudarkom na spremi-njanju, razvoju, konfliktih, razrednem boju, krizah, revolucijah ipd.; in končno zgodovinskost pri razlaganju družbenega dogajanja, zakaj odsotnost zgodovinskih perspektiv najbolj škodljivo vpliva na današnje stanje marksistične sociologije (I. Kon).

Udeleženci razgovora o krizi sociologije so govorili seveda tudi o njeni prihodnosti. O tem bomo navedli dve mnenji, ki sta zanimivi iz več razlogov. Referent iz socialistične Poljske je na primer mnenja, da bi kazalo razvijati sociologijo »v takšni meri, da bi pojem ‚šola‘ pomenil isto kakor v katerikoli drugi znanosti: skupino ljudi, ki so zainteresirani za skupno problemsko področje, ki uporabljajo podobno raziskovalno tehniko in opremo, ki verujejo v uspešnost določenih raziskovalnih hipotez in ki posredujejo te hipoteze skupaj s podatki, ki jih podpirajo, vsem drugim znanstvenikom v presojo, ne glede na to, kakšni šoli naj bi ti že pripadali. S stališča tega, morda ne tako oddaljenega cilja, pomenijo obstoječe sociološke šole in pristopi le izhodišče; njihovi problemi, hipoteze in raziskovalne tehnike pa naj bi bile ovrednotene v skladu s tem, koliko koristijo zgraditvi inter-subjektivno preizkusljive in sprejemljive celote teoretičnega znanja o družbenih pojavih. Prvi korak v takšno smer naj bi bil v tem, da različni pristopi prenehajo zahtevati zase svojo edinstvenost ter vsesplošno veljavo in da pristanejo na delni pomen svojih problemskih perspektiv, teorij ter raziskovalnih tehnik« (S. Nowak).

Referent iz Združenih držav Amerike pa je o istem vprašanju zapisal tole: »Mnogi izmed nas smo zainteresirani v prvi vrsti za družbo in šele v drugi za sociologijo. Analiza družbe zastavlja probleme, od katerih so mnogi zelo globoki, nobeden pa ni lahek. Marsikateri naš sodobnik opravlja zanimivo raziskovalno delo v družbi in prav vsakega izmed njih

ni mogoče razvrstiti v skladu s konvencionalnimi akademskimi kriteriji. Zakaj se jim ne bi pridružili na miselnih mejah, namesto da vztrajamo v solipsističnem vesolju diskutiranja? Sociologija naj bi postopoma zgubljala svoje posebne značilnosti, medtem ko bi se naši napori združevali v novo znanost o družbi. To nikakor ne bi bilo tragično: nova znanost bi nadaljevala tisto približevanje sintezi in sodobnosti, ki sta dali sociološki teoriji njeno dostojanstvo. To je seveda pogled v bolj oddaljeno prihodnost. Za zdaj bi bilo najbolj učinkovito, če ostanemo zvesti tradiciji s tem, da se sprijaznimo s posledicami njenega končavanja« (N. Birnbaum).

Prvo stališče preseneča v več ozirih, zlasti po svoji izrazito relativistični naravnosti, nezgodovinskosti, družbeni neprizadetosti, kakor tudi po svojem poudarjenem objektivizmu, ki kliče v spomin znana stališča Durkheima in M. Webra o ideološko ter vrednostno neprizadetem družboslovju. Drugo stališče je sprejemljivejše, saj je veliko bolj stvarno od prvega. Izhaja iz našega današnjega časa in prostora ter iz poslanstva družboslovja v njem, kakor pač vse to vidi in doživlja napreden ameriški sociolog, ki ni marksist. Opozarja na okoliščino, ki postaja iz dneva v dan bolj razvidna, namreč na to, da zmeraj bolj zginjajo meje ne samo med tako imenovanimi posebnimi sociologijami na eni strani in občo ali teoretično sociologijo na drugi, marveč tudi med vsemi drugimi družbenimi vedami, ki so še nedavno tega ljubosumno varovale meje svoje (relativne) samostojnosti. Obe stališči pa končno potrjujeta to, čemur je bila namenjena okrogla miza, namreč krizo meščanske sociologije.

Mar razjeda kriza tudi marksistično sociologijo? O tem za okroglo mizo niso govorili, opozarjali so le na večje število smeri v marksističnem družboslovju, ki navezujejo na različne teoretike — marksiste, na primer na K.Kerscha, Lukácsa, Gramscija, Frankfurtško šolo. Obstoj več družboslovnih smeri znotraj marksizma sam po sebi še ne govori o krizi, kolikor seveda vse izhajajo iz teoretičnih in obče metodoloških temeljev izvirne Marxove znanstvene misli. S to ugotovitvijo pa vprašanje o morebitni krizi še nikakor ni odpravljen. Iskanje odgovora nanj bi terjalo obsežne in dolgotrajne raziskave.

Razgovor o krizi sociologije ni mogel osvetliti vseh, ki pridejo v poštev. Referati, iz katerih sem črpal, pa vendarle omogočajo nekaj ugotovitev, od katerih so upoštevanja vredni zlasti tile trije: neposreden vzrok krize meščanske sociologije je v krizi desetletja prevladujoče strukturalno-funkcionalne teorije, ki ji danes sociologi skorajda ne pritrjujejo več. Drugič, nič ne kaže, da bi mogla raziskovalna in teoretična prizadevanja, ki jih je opaziti zadnji čas v zahodni sociologiji, zapolniti prazen prostor za odhajajočim funkcionalizmom. In tretjič, marksizem kot družboslovna misel se zmeraj bolj uveljavlja med sociologi na Zahodu, saj omogoča plodno in uspešno raziskovanje družbenega dogajanja v današnjem svetu, ki je morda usodnega pomena za nadaljnji potek naše zgodovine.

Razgovor ob knjigi M. Jogan

»Sociologija reda«

V okviru rednega in sistematičnega spremljanja in obravnavanja družboslovnih del na Slovenskem je Marksistični center Univerze v Ljubljani, organiziral 4. 5. 1978 razpravo ob izidu knjige dr. Mace Jogan Sociologija reda (Sociološka in politološka knjižnica, Obzorja, Maribor 1978, str. 221). Objavljamo uvodne misli dr. Marka Kerševana in dr. Andreja Kirna ter del razprave.

MARKO KERŠEVAN

Spet se srečujemo na tribuni marksističnega centra univerze. Tudi tokrat z namenom, da skušamo prispevati svoj delež k temu, da dela, za katera menimo, da so pomembna za uveljavljanje in razvoj marksistične teorije, ne bi šla mimo brez odmeva med prizadetimi, v tem primeru zlasti med sociologi. Mislim, da lahko toliko prejudiciram iztek današnje razprave in rečem, da je tudi knjiga *Sociologija reda* delo, ki je pomembno za uveljavljanje marksistične misli pri nas. Najprej s tematiko, s kritičnim soočanjem z dvema vodilnima tokovoma nemarksistične družboslovne teorije, s funkcionalizmom in konfliktno teorijo. Dalje zaradi dejstva, da pomeni delo v našem prostoru prvo obsežnejše sistematičnejše kritično soočanje s tema dvema teorijama.

Kot ugotavlja v spremni besedi tudi prof. Goričar — in tudi sam se mu pri tem pridružujem — gre za tako kompleksno monografsko delo, ki se ne samo uvršča med tistih nekaj del na to temo v Jugoslaviji (Pečujlić, Kuvačić, Mičunović), temveč jih po svoji zastavitvi tudi presega.

Ne nazadnje, morda celo v prvi vrsti pa se moramo kritično soočiti z delom tudi zaradi tega, ker se s tem soočamo tudi s tisto sociološko mislijo, ob kateri je rasla naša sociologija, jugoslovanska in slovenska. Kot poudarja avtorica v uvodnih besedah, »se je slovenska in jugoslovanska sociologija oblikovala prav v času, ko je bila sociologija reda na vrhuncu svojega razvoja in kot taka marsikdaj docela nevrprašljiv vzorec za teoretično in metodološko usmerjenost v številnih deželah in tudi pri nas«.

Naša današnja razprava se zato — ob tem ko bo skušala ovrednotiti naloge, ki si jih je avtorica zastavila, način in izvedbe — ne bo mogla izogniti vprašanju, kaj pomeni kritično soočanje s funkcionalizmom in konfliktno teorijo za našo sociologijo, in v tem okviru hkrati vprašanju, ki je bilo v tem krogu že nekajkrat diskutirano, kaj je v teh relacijah marksizem oziroma marksistična sociologija.

ANDREJ KIRN

Znanstveno delo, ki smo ga dobili spod peresa dr. Mace Joganove, nedvomno pomembno obogatuje področje teoretične sociološke misli. Avtorica je izhajajoč iz našega intelektualnega idejnega in družbenega okolja kritično predstavila in sistematično analizirala klasične in sodobne vodilne predstavnike pozitivistične, funkcionalistične in konfliktno meščanske sociološke teorije. Končala pa je z L. W. Millsom kot poskusom preseganja sociologije reda, to je tiste sociologije, ki znanstveno miselno sprejema in potrjuje kapitalistični družbeni razredni red. V tuji sociološki literaturi je več ali manj obsežnih del, ki v celoti ali delno obravnavajo navedene teorije in njihove predstavnike. V jugoslovanskem zlasti pa še v slovenskem prostoru pa nimamo takšnih sklenjenih del in del s takšnim prijemom, kot ga je uveljavila dr. Joganova. Delo dr. Joganove nadaljuje in vnaša nove vidike v sistematično kritično analizo teoretičnih sistemov za meščanske sociologije, ki jo je v našem prostoru celostno zastavil akademik dr. Jože Goričar.

Avtorica si je zadala cilj, da obdela in poveže tele vidike:

— v kakšnem intelektualnem in družbenem okolju se je razvila posamezna teorija;

— kakšne so filozofsko-antropološke predpostavke, izhodišča posamezne teorije;

— kakšna je spoznavna moč in uporabna vrednost posamezne teorije, še posebej glede na protislovnost in dialektično celostnost družbene resničnosti;

— kakšna je notranja konsistentnost razlagalnih kategorij posamezne teorije;

— kakšen je odnos teorije do družbene prakse, kakšne konkretne politične implikacije vsebuje.

Lahko trdim, da se je dr. Joganovi posrečilo doseči visoko stopnjo skladnosti med postavitvijo in uresničitvijo ciljev. Nekoliko slabotnejši in zabrisan je vidik glede spoznavne moči in uporabne vrednosti posamezne teorije.

Če meščanska družbena znanost in v našem primeru sociologija v osnovi sprejema in potrjuje razredno kapitalistično družbo, je to še ne ovira, da ne bi bila znotraj te družbeno-zgodovinske omejenosti teoretično, empirično in metodološko spoznavno produktivna in inventivna. Kljub tej omejenosti na neki način izraža tudi objektivno resničnost te družbe, čeprav pogosto na sprevernjen, prikrit in apologetski način. Zato

so njena spoznanja vredna, nepogrešljiva in v pomoč tudi marksistični družbeni analizi, kot je bila nekoč meščanska družbena misel nepogrešljivi pogoj za Marxovo znanstveno dialektično analizo kapitalistične družbe.

Tu in tam nekateri menijo, da teoretična-idejna izhodišča tako neposredno opredeljujejo vse sestavine pojmovnega sistema, da je edina alternativa po načelu vse ali nič, to je, da sprejmemo vse ali pa vse zavrremo. Dvomim, da je v družboslovju takšna toga neposredna vseobsežna determinacija. Bolj verjetno je, da na vse spoznavne-metodološke ravni in probleme trajna teoretična idejna izhodišča nimajo enakega vpliva in zato tudi marksizem lahko sprejme posamična dognanja z večjo ali manjšo intenzivno predelavo. Številni pojmi in metodološki dosežki, ki jih je proizvedlo meščansko družboslovje — in to je stališče tudi dr. Joganove — se lahko napolnijo z drugačno vsebino v marksističnem kategorialnem aparatu. V teh novih zvezah se prevzeti elementi osvobodijo svoje konservativne teoretične in praktične idejne funkcije ter konservativnega družbeno-idejnega učinka, ki je izhajal iz njihove sistemske povezanosti s fundamentalno drugačnimi splošnimi idejnimi teoretičnimi izhodišči in njihove praktične povezanosti z drugačnimi cilji in funkcijami družbenega sistema.

Objektivna spoznavna vrednost družboslovnih pojmov navadno presega pobude, cilje in pogoje, v katerih so bili proizvedeni. Tudi Marxova znanstvena filozofska misel ne izčrpa svojega smisla samo za razredno družbo in za cilje proletarskega razrednega boja. To pa seveda ne izključuje naloge, da družbena — znanstvena filozofska zavest tudi druge transrazredne fundamentalne teoretične probleme privede do zveze s temi cilji in jih analizira z zornega kota velike zgodovinske preobrazbe razredne družbene biti in zavesti v brezrazredno družbeno bit in zavest.

Rosa Luxemburg je trdila, da bo Marxov nauk »v svojem za družbeno ureditev najnevarnejšem delu prej ali slej ,premagan'. Toda le skupaj z obstoječim družbenim redom«. (Rosa Luxemburg: *Izbrani spisi*, Ljubljana 1977, str. 230.) Toda Marxov nauk je veliko bogatejši kot pa njegov »najnevarnejši del«, in prav zato bo tudi teoretsko preživel svojo zmago z uresničitvijo svojega »najnevarnejšega dela«. Brez pridržka lahko sprejmemo oceno Rose Luxemburg, ki v bistvu dopolnjuje njeno vizijo, da bo Marxov nauk v enem svojem najnevarnejšem delu premagan in bo s tem zgubil ta del tudi življenjske temelje svoje teoretične eksistence in moči: »Tako v obsežni in zaključeni analizi kapitalističnega gospodarstva kot v zgodovinski raziskovalni metodi z njenim neizmernim uporabnim območjem je Marx dal mnogo več, kot je neposredno nujno za praktični razredni boj.« (Ibidem, str. 216.)

Takšni pojmi, ki so značilni in temeljni za številne meščanske sociološke teorije, kot so red, sistem, sporazumevanje, ravnotežje, funkcionalnost, operacija, konflikt, racionalnost, učinkovitost idr., imajo lahko drugačen idejni smisel in družbeno vlogo v socialistični družbi in v okviru

temeljnih marksističnih teoretičnih izhodišč. Idejna družbena funkcija nekaterih pojmov in principov še ne izniči in ne izčrpa celotne njihove spoznavne funkcije. Možno bi bilo celo trditi, da se vrsta pojmov, ki jih je proizvedel funkcionalizem ali pa jim je samo pripisal neko vlogo, kot npr. moralna integriteta, stabilnost, ravnotežje, lahko resnično afirmira šele v razmerah brezrazredne samoupravne družbe, ne pa v okviru razrednih antagonizmov, kjer ostaja družbeno udejanjanje in funkcioniranje vsebina teh pojmov le pobožna želja ali pa prikrivajo družbena protislovja in vodijo k vzdrževanju pogojev za razredno ravnovesje in k razvojenosti revolucionarne zavesti. V razmerah obstoječih protislovij socialistične družbe pa se meščanska utemeljitev funkcionalizma kaj lahko sprevrže v funkcionalizem socialističnih barv, če skušajo prevzeti elementi nadomestiti marksistično temeljno pojmovno aparaturo. V takšni vlogi funkcionalistični besednjak, čeprav brez meščanskega idejnega okvira, kaj hitro lahko ponudi svojo teoretsko uslugo ali pa si jo prisvojijo in spodbudijo tehnokratske in etatistične družbene težnje.

Meščanska teoretična misel ni rešila odnosa med naravo in družbo in se nenehno zateka k naturalističnim analogijam v razumevanju družbe. Delo dr. Joganove prozorno razkriva to značilnost, ki izraža iz zgodovinske družbene omejitve meščanske sociologije, ki potrebuje takšno ahistorično izhodišče. Prav tako meščanska misel teoretično izigrava in ovekoveči vrednostno duhovno sfero nasproti vlogi načina materialne produkcije in reprodukcije človekovega življenja. Spoznavno teorijo in ontologijo postavlja proti družbeno-materialistični koncepciji znanstvene zavesti. Postavlja lažno alternativo: ali družbena določenost znanosti ali pa znanstvena objektivnost. Vse mogoče enostranosti in pomanjkljivosti odkriva pri marksizmu, ni pa sposobna biti znanstveno kritična do svoje lastne hude meščanske pristranosti.

Družbena nedoločena in vrednostno neopredeljena znanost ni mogoča tudi zaradi nove zgodovinske stopnje poglobitve procesa podružbljanja znanstvenega dela, njegovih rezultatov in njegovih učinkov. Vrsta ameriških inženirjev in naravoslovcev kritizira mit naravoslovne znanstvene objektivnosti, ki pojmuje naravo kot od človeštva neodvisni, samorazvijajoči se sistem in jo nima za element socialnega okolja. Zahtevajo modifikacijo pojma objektivnosti kot enega temeljnih pojmov naravoslovnih znanosti.

Ob teh glasovih bi se morali zamisliti vsi tisti družboslovci, ki nekritično prisegajo na Webrovo pozicijo vrednostno navezane znanosti. Iz historičnega materializma je že davno izhajala zahteva po drugačnem razumevanju znanstvene objektivnosti sploh in še posebno znanstvene objektivnosti družbeni znanosti.

Dr. Joganova skoz vse delo z veliko prefinjenostjo razkriva, da se meščanski mit znanstvene objektivnosti pokaže kot sistematična znanstvena neobjektivnost in razredna pristranost, uperjena proti marksizmu kot teoretični in praktični politični sili. Nikjer avtorica ne zapade v

poenostavljeno zunanje povezovanje teoretičnih stališč z družbenim okoljem. Delo dr. Joganove ni samo prispevek k zgodovini sociologije, ampak tudi k sociologiji družbenih znanosti. S svojo analizo prispeva k razkroju zakoreninjenega predsodka, ki je še danes krepko navzoč v zgodovini znanosti, o izključni notranji avtonomni zgodovini znanstvene misli. Razvoja teoretičnih koncepcij v nobeni družbeni znanosti ni mogoče razumeti, če jih odtrgamo od razvoja same družbe, iz katere te znanosti izhajajo in jo raziskujejo.

Skrozi vse delo dr. Joganova razkriva odkrito ali prikrito obsežno teoretično intelektualno sociološko ofenzivo zoper marksizem, da bi ga razvedenila, osmešila in demantirala. Dr. Joganova strokovno-znanstveno, toda prežeto z idejno iskrenostjo in odločnostjo brez idejnega taktiziranja in spogledovanja nespodbitno utrjuje tisto oceno, ki jo je dala Rosa Luxemburg pred 75 leti glede Marxovega nauka:

»Dvajset let, ki so sledila Marxovi smrti, so neprekinjena vrsta poskusov, da se teoretično in praktično uniči Marxov duh v delavskem gibanju. Teoretično zmago nad marksizmom si je postavilo kot življenjski smoter in kot odskočno desko za svojo kariero na stotine ambicioznih apologetov buržoazije. Kaj so dosegli? Uspelo jim je zbuditi v vrstah lahkoverne inteligence prepričanje, da je Marx pretiraval, da je enostranski. Toda celo resnejši med buržoaznimi ideologi, kot je Stammler, so sprevideli, da proti tako globoko zasnovanemu nauku ni moči doseči ničesar s polovičarstvom. Res je, da se na knjižnem sejmu slej ko prej pojavljajo cele gore produktov meščanske pridnosti in ambiciozni moderni profesorji mečejo s pravo, kapitalistično, veliko strojno hitrostjo na trg debele zvezke. Toda gre bodisi za prizadevne monografije, v katerih se raziskovanje zakopava kot nojeva glava v pesek drobnih pojavov, da mu ne bi bilo treba videti nobenih večjih medsebojnih zvez in da ne bi delovalo le za dnevne potrebe; kjer pa simulirajo misli in socialne teorije, tam se zmeraj v končni instanci skriva samo odmev Marxove misli, z lažnimi okraski po okusu modernega bazarja. Nikjer pa ne moremo najti samostojnega vzleta misli, treznega pogleda v daljavo ali oživljajoče dedukcije. Povsod je lahko le brezteoretično tisto, kar lahko meščanska družbena znanost postavi nasproti Marxovi misli in spoznavna skepsa kar postavi spet Marxovo znanje. Marxov nauk je otrok meščanske znanosti, toda rojstvo tega otroka je mater stalo življenje. Marxov nauk bo tako v svojem, za obstoječo družbeno ureditev v najnevarnejšem delu prej ali slej premagan, toda le skupaj z obstoječim družbenim redom.« (Ibidem, stran 226—236.)

Takšno delo, kot je knjiga dr. Mace Joganove, razgalja in slabi krčevito intelektualno znanstveno meščansko ofenzivo, da bi se Marx teoretiško premagal, ne da bi se premagal praktično, skupaj z družbenim redom. V tem se razodeva globoka subjektivnost te kritike: družbena znanost, ki bi na svojem področju razkrila in oslabilo tako prizadevanje meščanskega obračunavanja z marksizmom.

Knjiga dr. Joganove bo lahko nedvomno opravila tudi pedagoško funkcijo in bo v veliko pomoč vsakemu, ki se bo spustil v pragozd socioloških teorij. Prijem dr. Joganove je trdna Ariadnina nit, da se v tem pragozdu ne bo zgubil, in mu različnih stališč ne bo zakrila bistveno in ga razorožila njegovih lastnih meril.

MARKO KERŠEVAN

Kot kaže že sam naslov dela in kot je pravkar poudaril kolega Kirn, obravnavano delo izrazito kritično problematizira razmerje funkcionalizem, konfliktna teorija (ali: osnovni tokovi sodobne nemarksistične sociološke misli) in marksizem. To razmerje je obravnavano z dveh vidikov (bodisi neposredno, bodisi posredno): na eni strani, kako funkcionalizem in konfliktna teorija prejemata ali zavračata marksizem, in na drugi strani, kakšno pozicijo ima oziroma naj ima marksizem nasproti funkcionalizmu in konfliktni teoriji.

Lahko bi rekli, da vsaj v novejšem razvoju funkcionalizma in zlasti konfliktna teorije srečamo kot osnovno strategijo nasproti marksizmu odnos, ki ga lahko označimo kot selektivno recepcijo, to se pravi, prisvajanje in prevzemanje tistega iz Marxovega opusa, za kar menijo, da je lahko v podkrepitev, argumentacijo, ilustracijo itn. bodisi funkcionalizma bodisi konfliktna teorije. Kot je znano in kot tudi knjiga zelo dobro prikazuje, obstaja celo prizadevanje, da bi konfliktno teorijo prikazali kot nekako modernejše sociološko razvitje same Marxove teorije oziroma tistega, kar naj bi bilo v Marxovem delu vredno, da sociologija kot znanost in nadaljnji sociološki razvoj upoštevajo (tako srečamo včasih konfliktno teorijo in marksizem v isti rubriki pri prikazu tokov v sodobni ameriški sociologiji).

Avtorica dobro prikaže, kako gre pri funkcionalizmu in konfliktni teoriji v bistvu za komplementarnost, čeprav sta zastavljeni kot alternativni ali celo nasprotni, in tako ena in druga, čeprav različno (in dosti bolj konfliktna teorija kot funkcionalizem) skušata sprejeti »marksizem brez Marxa«, ali kot konkretizira Sztompka, ki ga avtorica povzema, marksizem brez razredne teorije, brez razrednega boja, brez socialistične revolucije, diktature proletariata itn. Mislim, da bi bilo pravzaprav v tem primeru bolje reči: »Marxa brez marksizma«. To se pravi, da se iz Marxovega opusa kot utopično (ali kot sicer znanstveno postavljeno, toda danes preseženo) izloči prav Marxovo pojmovanje razredov, razrednega boja, revolucije kot tisto osrednje in povezujoče v Marxovi in kasnejši marksistični misli. Brez tega ostane kompleksni Marxov opus vsem na razpolago kot zlata jama različnih tez, vidikov, idej, spoznanj, metod, ki jih različne teorije zaradi ugleda, ki ga Marx danes uživa, izkoriščajo za svoje potrebe. Lahko rečemo, da skoraj ni ničesar, kar se ne bi uporabilo in zlorabilo. Izvzeta ni niti dialektična metoda pri bolj rafiniranih sistemskih teorijah (npr. pri Petru Bergerju), prav tako tudi humanistične ideje,

različne predstave o prihodnji družbi, celo »tehnični napotki« za izvajanje revolucij oziroma kontra revolucij itn.

Nasproti temu velja afirmirati tudi za naše diskusije, da nam gre vendarle predvsem za marksizem, ne za Marxa, čeprav vem, da taka formulacija danes ni popularna. Geslo »za Marxa« in »nazaj k Marxu« je bilo seveda še kako razumljivo kot odgovor na nekatere kodificirane in dogmatizirane ter hkrati s tem poenostavljene in deformirane »marksizme«; geslo »nazaj k Marxu« je na eni strani pomenilo poziv k viru bogatejše, kompleksnejše misli, kot so jo predstavljali razni marksizmi v nekem obdobju, na drugi strani pa je legitimiralo svobodo raziskovanja nasproti vsakokratnim uradnim predstavnikom »marksizma«.

Vseeno pa ne gre spregledati, kako to geslo — vse do interpretacij »vsak sam s svojim Marxom« — kaže izrazite sorodnosti z logiko religioznih gibanj (nazaj k izvorom, h Kristusu, k svetemu pismu). Skratka ne glede na družbeno zgodovinsko upravičene razloge gesel ne smemo spregledovati tudi razsežnosti, ki so povezane s tistimi vidiki delavskega in komunističnega gibanja, ki jih mora to gibanje stalno presegati in se bojevati z njimi, če hoče ostati dejansko revolucionarno gibanje.

Morda sem naredil prevelik ovinek. Hočem le poudariti, da nam v diskusiji o funkcionalizmu ne gre predvsem za oceno, ali ta upravičeno ali neupravičeno izkorišča ali zavrača posamezne Marxove misli, temveč da nam gre predvsem za marksizem, za tisto, kar je jedro Marxove misli in njenega nadaljnjega razvoja ter za soočanje marksizma z meščansko mislijo. Ne moremo si skrivati, da se tu sociologi večkrat znajdemo v zadregi. Na eni strani je očitno nezadostno zavzeti stališče »ne moremo sprejemati funkcionalizma, lahko pa sprejemamo funkcionalno metodo«, če ne znamo ustrezno opredeliti razmerja med enim in drugim. Mislim, da je avtorica naredila pomemben napor v tej smeri. Ne moremo tudi enostavno reči: prevzemamo posamezne pojme, prevzemamo kategorije, ne pa sistema. Kategorije in pojmi niso brez zveze s sistemom, znotraj katerega so nastali. Na drugi strani pa si težko predstavljamo našo sociologijo danes, če bi izločili vse pojme, vse kategorije, vsa parcialna spoznanja in pristope, ki so se sicer razvijali npr. znotraj funkcionalizma in ki so najbolj značilni prav zanj.

Vprašanje je dalje, kaj je merilo ali izhodišče za oceno, za sprejemanje ali zavračanje teh teorij.

Npr. metoda kot merilo. Toda tudi pri Marxu srečamo funkcionalne metode ali metode, ki jih razvija in uporablja konfliktna teorija; hkrati pa, kot sem že rekel, srečamo dialektično metodo, poskuse dialektičnega mišljenja tudi v okviru razvitejših oblik nemarksistične družbene misli. Ali npr. izhodišče, ki ga zelo pogosto srečamo in ga omenja tudi avtorica: marksizem ne pozablja na konkretnega človeka, funkcionalistične teorije, sistemske teorije pa operirajo z modeli in sistemi, kjer je človek samo objekt, katerim je človek podrejen itn. Vprašanje je, koliko je to tista ključna razlikovalna točka, ko je vedno možen ugovor, da gre za neke

miselne modele, na podlagi katerih skušamo napovedovati ravnanje ljudi in razlagati že minulo dogajanje.

Te modele lahko vsak trenutek zavrremo, če se pokaže, da z njimi ni mogoče ničesar napovedati ali razložiti. Če pa se pokaže, da lahko s takimi zavestno redukcionističnimi modeli vendarle dovolj pomembno napovedujemo neka ravnanja, potem je prvo vprašanje, kaj je v stvarnosti tisto, kar omogoča spoznavno moč takih redukcionističnih modelov; konec koncev smo pri redukciji, ki jo dela, kot sam pravi, tudi Marx v *Kapitalu*, kjer da ne govori o kapitalistu kot o konkretnem človeku, ampak kot nosilcu kapitala in o mezdnem delavcu kot nosilcu meznega dela itn., pa vendarle kljub tej redukciji oziroma prav skozi njo pride do še kako pomembnih sklepov za konkretno ravnanje ljudi.

Ali vprašanje vrednostne opredelitve in usmerjenosti kot merila: na eni strani marksizem s humanističnimi vrednotami, osvoboditvijo dela, razrednim interesom, na drugi strani funkcionalistične teorije, ki se razglašajo za vrednostno nevtralna, v bistvu pa so usmerjene, kot spet konkretno in prepričljivo pokaže avtorica, k drugim vrednotam, k ohranjanju sistema in sicer konkretnega sistema kapitalistične družbe. Merilo je nesporno uporabno za tiste (prevladujoče) primere, ko se teorija in funkcionalna analiza aplicira na obstoječ meščanski družbeni sistem v interesu njegove ohranitve. Toda kaj, če se funkcionalna analiza uporablja za analizo drugih tipov družb in ne za analizo meščanske družbe ali za analizo drugih, ožjih objektov, posameznih družbenih skupin ali institucij; in ali ni uporabljana s pozicij ohranjanja sistema, s pozicij sil, ki težijo k ohranjanju sistema, temveč s pozicij sil, ki so usmerjene k spremembi oziroma rušenju.

Dominantna usmerjenost funkcionalizma je gotovo konservativna — zaradi predmeta, globalnega družbenega sistema ali njegovih ključnih institucij, in zaradi njegovih nosilcev ali uporabnikov. Isto velja tudi za konfliktno teorijo, čeprav upošteva družbeno razklanost in konfliktnost. Lahko bi rekli, da služi funkcionalizem konservativnim silam za legitimiranje obstoječih odnosov, konfliktna teorija pa za praktično navodilo, kako skrbeti, da se bo sistem vzdrževal, ker je funkcionalizem dejanskemu dogajanju preveč tuj. Toda možne in tudi obstoječe, čeprav — razumljivo — ne prevladujoče so tudi druge variante. Recimo, da rabi konfliktna teorija opozicijskim silam za legitimiranje njihovega ravnanja, ker pač jasno pravi, da je v družbah navsezadnje odločilno razmerje sil, v končni instanci nasilje, ne pa nekakšno soglasje o temeljnih vrednotah itn., funkcionalistična teorija in pristop, ki raziskuje pozitivne funkcije sestavin sistema, pa jim lahko služi kot sredstvo za analizo, kot kažipot, kako rušiti sistem po logiki: razkriti je treba, kateri pojavi ohranjajo obstoječi sistem zato, da lahko blokiramo njihovo delovanje oziroma da razkrijemo njihovo dejansko funkcijo in jih že s tem onemogočimo. Radikalno kritizirati vse obstoječe lahko pomeni tudi pokazati njegovo pozi-

tivno zvezo s sistemom oziroma družbo, ki jo je treba zavreči oziroma preseči.

Skušam samo ilustrirati, kako so te relacije lahko komplicirane, kako samo neko izven sociologije stoječe vrednostno izhodišče ne more biti vedno zanesljiva podlaga za sprejemanje ali zavračanje teorije, kako je treba verjetno tudi v sami marksistični družbeni teoriji iskati in najti merilo, na podlagi katerega zavzemamo odnos do drugih teorij (čeprav imajo svoj pomen tudi kritike z vidika dialektičnosti ali nedialektičnosti, zgodovinskosti ali nezgodovinskosti pristopa, konservativnosti in podobno).

Ključno je vendarle vprašanje, kaj pomeni vse tisto, s čimer se ukvarja in kar sta razvila funkcionalizem in konfliktna teorija za marksistično analizo, razredno teorijo, teorijo razrednega boja, družbenih formacij, revolucije, socialistične preobrazbe, kako se s tega vidika soočiti z vprašanji in dosežki drugih teorij, kako jih vključiti, kako jih podrediti in kako jih zavreči, če onemogočajo tako analizo. Mislim, da ne smemo pozabiti, da osnovni — čeprav ne edini razlog, zakaj zavračamo funkcionalizem, le ni njegovo nasprotje z raznimi izhodišči in načeli, ki sem jih prej navedel, temveč navsezadnje to, da je in kolikor je glavna teoretska alternativa marksistični razredni analizi sodobnih družb kot misli, ki je nepogrešljiva za realizacijo dolgoročnih zgodovinskih, pa tudi vsakdanjih interesov delavskega gibanja.

IVAN BERNIK

Najprej bi se želel dotakniti vprašanja o izhodiščih knjige, ki jo obravnavamo. Ker delo nosi podnaslov Kritični oris funkcionalizma in konfliktna teorije, bi bilo pričakovati, da bodo izhodišča kritike eksplicitneje postavljena. Če se namreč lotevamo kritične analize temeljnih tokov sociologije, ki jo označujemo za meščansko, se nujno postavi vprašanje, katero in kakšno je tisto teoretično stališče, ki nam omogoča kritiko te sociologije. Zastavi se nam torej vprašanje o marksistični sociologiji: Kaj je marksistična sociologija in kako je ta sociologija lahko izhodišče kritike meščanske sociologije.

Brez pretenzije, da bi dal celosten odgovor na prvi del vprašanja, bi rad navedel dve možni rešitvi: prva bi bila preprosto taka, da bi z analizo tekstov sociologov, ki se opredeljujejo, ali jih opredeljujejo kot marksiste, prišli do nekega opisa tistega, čemur bi lahko rekli marksistična sociologija. Ne da bi se spraševali o smotrnosti in učinkovitosti take poti, je vendarle moči že vnaprej reči, da bi se tako pokazala izredna raznolikost znotraj tako opredeljene marksistične sociologije; raznolikost, ki bi pravzaprav zahtevala posebno analizo razlogov zanjo. Drugačna pot — jaz bi jo tu navedel kot drugo možno rešitev — je tista, ki jo je ubral dr. Kerševan, s tem ko je eksplicitno definiral predmet marksistične sociologije.

Kot smo danes že slišali, naj bi bil ta specifični predmet razredni boj ter njegovi družbeni pogoji in konsekvence.

Takšna eksplicitna opredelitev predmeta marksistične sociologije bi se pri analizi meščanske sociologije utegnila izkazati za hevristično dokaj učinkovito. Zdi se mi, da bi najprej omogočila doslednejši odgovor na vprašanje, kaj in kje je specifična meja med spoznavnima poljema ene in druge sociologije. Ekspliciten odgovor na to vprašanje pa bi omogočil tudi eksaktnejši teoretični odgovor na vprašanje, katera spoznanja nemarksistične sociologije so vendarle relevantna za marksistično sociologijo oz. na katerih mestih se ti dve sociologiji dopolnjujeta in na katerih se izključujeta. Ne nazadnje bi nam takšno izhodišče nedvomno omogočilo teoretično dokaj konsistentno pojasnitev ugotovitve, da je meščanska sociologija oz. da so njeni različni tokovi tudi takrat, ko proučujejo družbene konflikte in z njimi povezane družbene spremembe, vendarle v zadnji instanci znotraj družbenih horizontov represivnega reda. Pojem represivnega reda uporabljam, ker mislim, da ustrezno eksplicira tisto, kar je želela avtorica s pojmom red poudariti.

S tem nisem hotel reči, da delo ne vključuje teh vprašanj, pač pa to, da bi bilo z eksplicitnejšo postavitvijo izhodišč kritike verjetno moči najti doslednejše odgovore na ta vprašanja.

Drugi sklop vprašanj, ki se mi zastavlja ob pričujočem delu in ki je tesno povezan z že povedanim, morda zveni nekoliko trivialno; gre namreč za vprašanje o tem, kakšen je ali bo pomen tega dela za nadaljnje raziskovanje. To vprašanje je pomembno zaradi tega, ker delo zaradi teoretične in zgodovinske naravnosti daje vtis zaključenosti in vsaj na videz ne odpira novih raziskovalnih vprašanj. Mislim, da sem na začetku že nakazal, da takšen vtis ne drži, saj je nedvomno prvo vprašanje, ki se pojavlja ob delu, vprašanje marksistične sociologije. To vprašanje je vsekakor še vedno odprto za raziskovalna prizadevanja, še zlasti v luči ugotovitev, ki jih prinaša to delo. Drugo raziskovalno vprašanje ali področje pa delo zastavlja ravno s tem, da je potrdilo osnovno hipotezo; namreč, da je bila meščanska sociologija v temelju vseskozi naravnana tako, da je bil njen osrednji raziskovalni problem ohranjanja represivnega družbenega reda. Zdaj ko je ta generalna hipoteza potrjena, pa se neizogibno postavlja cela vrsta novih raziskovalnih problemov. Srž teh problemov bi bila po mojem predvsem v ugotavljanju nekaterih specifičnih diahronosti, ki so nastajale v razvoju meščanske sociologije. Verjetno bi bilo naše gledanje zelo nedialektično, če bi trdili, da je bil tok razvoja te sociologije v celoti premočrten in brez notranjih konfliktov. Analiza teh razhajanj znotraj meščanske sociologije je še zlasti okrog metodoloških vprašanj ne bi bila brez aktualnega pomena tudi za razvoj marksistične sociologije.

Zadnje vprašanje, ki bi ga rad omenil zaradi njegove pomembnosti, čeprav je bilo sicer danes že omenjeno in ga nakazuje tudi delo dr. Joganove, je razreševanje — če uporabim malce razvodenelo oznako — krize

tradicionalne nemarksistične sociologije. Mislim predvsem na razreševanje v smeri radikalnejše in kritičnejše sociologije. Analiza teh sprememb v sodobni sociologiji bi bila prav gotovo hvaležen predmet raziskovalnega dela.

PAVEL GANTAR

Menim, da bi bilo v korist analize, če bi avtorica natančneje in podrobneje opredelila izhodišča — ne samo v smislu »konstatacij«, ki usmerjajo potek kritične analize in soočenja z meščansko sociologijo, kajti pri tem sama izhodišča ostanejo v *določeni meri nepojasnjena* (torej ni neposredno razvidna njihova »proizvedenost«). To omogoča nekatere dvoumnosti v razumevanju, kot npr. na strani 12, citiram: »Smoter sociologije, ki jo opravičuje kot znanstveno disciplino, je v tem, *da hkrati, ko se opre na humanistične vrednote*, (podčrtal P. G.), odkriva bistva za površino družbenih pojavov, da bi na tej podlagi bilo možno delovanje.« To stališče me moti, ker menim, da implicira delitev na »znanost« in »vrednote«. Kajti: kolikor se sociologija »opira« na vrednote, so te nujno razumljene kot »nekaj zunanjega« in s tem za proces znanstvenega spoznavanja zadobè »poljubno naravo«. Pri tem seveda ne pomaga dosti sklicevanje (na isti strani), da »sociologija kot znanost nujno vključuje vrednotenje«, če ta nujnost ostane neanalizirana. Citirano avtoričino izhodišče je po mojem mišljenju v protislovju z njeno nadaljnjo analizo meščanske sociologije, kjer avtorica uspešno pokaže in analizira družbene, pa tudi epistemološke korenine »vrednotno nevtralne sociologije«.

Za celotno delo menim, da je to ena boljših markističnih analiz razvoja meščanske sociologije, v Sloveniji pa je sploh to prva takšna analiza.

Ne glede na navedene slabosti (ali pa prav zaradi tega!) predstavlja delo temelj, na katerega se lahko navezuje nadaljnje raziskovanje in spopad z meščansko sociologijo.

Ob branju *Sociologije reda* se mi je zastavilo vprašanje, zakaj se je sploh potrebno ukvarjati z analizo teoretskih sistemov, za katere kot marksisti vemo, da je njihova ideološka naravnianost že dokazana?

Po mojem mišljenju stalno dokazovanje ideološkosti meščanske sociologije ne bi smel biti edini vzrok ukvarjanja z njenimi teoretskimi sistemi. Menim, da je meščansko sociologijo treba analizirati tudi z vidika, kaj nam sporoča v času in o času, v katerem je »funkcionirala« in »funkcionira«. Ne v smislu, da v tej sociologiji »vendarle nekaj je«, temveč da jo obravnavamo kot to, »kar dejansko je«, torej kot del vsakokratne družbene totalitete, kot njeno »miselno formo«, in skoz njo odkrivamo dejanske materialne razmere. Poenostavljena ilustracija: ni mogoče zadovoljivo analizirati razmer v tridesetih letih v ZDA, če ne pokažemo tudi, kako se te razmere »reflektirajo« *tudi* v sociologovi glavi.

Tako je še posebej pomembna marksistična analiza »empiričnih« raziskav meščanske sociologije, npr. na področju, s katerim se sam ukvarjam, torej »človeške ekologije«. Paradoksalno je, da so človeški ekologi z naturalističnimi in socialno-darvinističnimi koncepcijami več povedali o tedanji (mestni) družbi kot zgolj h konsenzu usmerjena sociologija. Meščanske sociologije torej ne obravnavamo zgolj kot »izraz razmer«, temveč kot del teh razmer samih.

Mogoče je ta smer analize v obravnavanem delu premalo navzoča, vendar poudarjam, da to tudi ni bil avtoričin poglavitni namen.

MARKO KERŠEVAN

Izvajanje tovariša Gantarja nakazuje zanimivo paralelo z Marxovim obravnavanjem meščanske politične ekonomije, ki je za Marxa hkrati meščanska teorija meščanske družbe v njeni ekonomski strukturi in sestavni del funkcioniranja te družbe. Marx je razvijal svojo teorijo razredov v njihovi ekonomski dimenziji skoz kritiko te politične ekonomije, torej tako, da je poznal, proučeval, in sprejel na neki določeni ravni nekatere sestavine in vidike meščanske politične ekonomije. Lahko rečemo, da smo v podobni poziciji tudi na področju sociologije, kjer se npr. v funkcionalističnih teorijah na eni strani kaže meščanska družba v meščanskih teorijah, hkrati pa so te teorije del ideologije in torej sestavina pogojev za reproduciranje teh družb; to se pravi, da tudi mi ne moremo razvijati teorije brez njihovega poznavanja, temveč smo pravzaprav stalno soočeni z nalogo, da izvajamo razredno analizo sodobnih družb hkrati in skoz analizo meščanskih ideologij in teorij.

Mislim, da tudi tema vrednotne nevtralnosti znanosti zasluži pozornjšo razpravo, kajti pogosto ostajamo nedorečeni. Tako tudi v zvezi z Maxom Webrom, ki ga zelo težko ob tej temi spravimo na eno izmed formul, ki mu jih pripisujejo. Pogosto razpravljajo le o njegovem pojmovanju znanosti, ne da bi upoštevali in raziskali njegovo pojmovanje vrednot, tistega njegovega iracionalnega boja bogov oziroma demonov, politeizma, kjer človek lahko le izbira, komu bo služil. Weber zelo jasno pove, kateremu bogu služi, izrecno se opredeli kot zaveden buržuj, ob tem pa hkrati zavrača možnost monoteizma, objektivne, zadnje utemeljitve katerekoli vrednote kot najvišje vrednote in s tem tudi možnost harmoničnega sistema vrednot.

ANDREJ KIRN

Zgodovinski koreni teoretičnih pogledov na družbeno-vrednostno opredeljenost ali neopredeljenost znanosti segajo daleč nazaj v preteklost in ne smemo začeti z Maxom Webrom. Idejni vzorec vrednotno neopredeljene znanosti je treba povezati z novoveškimi teorijami o znanosti sploh, s kriteriji znanstvenosti ter z razumevanjem odnosa med naravo

in družbo in s tem tudi odnosa med naravoslovnimi in družbenimi znanostmi.

Koncept vrednotno nevtralne znanosti se razkraja ne samo zaradi spremenjenega političnega-idejnega okolja, ampak se ruši tudi notranje iz znanosti same, zaradi spremenjene narave znanstvenih problemov in zavoljo rastoče podružbljenosti razmerij med znanostjo in družbo. Zdi se mi preozko in sporno, če znanstveno specifičnost marksizma vidimo le še v razrednem vidiku. Obstoji več strateških, ključnih problemov, kjer se lahko odmeri marksističnost in nemarksističnost: npr. odnos družbene biti in zavesti, zveza med produktivnimi silami in odnosi, koncepcija družbenega razvoja idr. S tem ko številna marksistična spoznanja postajajo sestavni del družbene znanstvene misli sploh, se je marksističnost posplošila, ne pa odpravila. Če cela vrsta specifičnih marksističnih spoznanj tako klasičnih kot novih po dolgotrajnem zavračanju, ignoriranju ali nasprotovanju dobiva status občih znanstvenih spoznanj tudi pri tistih raziskovalcih, ki odklanjajo razredno vsebino marksizma, je marksistična označba teh spoznanj formalno mogoče res postala odvečna, toda prav zaradi tega, ker so postala splošno sprejete znanstvene resnice, ki jim ne morejo idejno spodriniti drugačne spoznavno-idejne rešitve. Specifičnost marksizma v znanosti zginja, ko dejansko v znanosti zaživi kot trajna pridobitev.

Razrednega vidika v znanosti ne moremo razumeti le tako, da se raziskovalci zunaj znanosti politično razredno opredeljujejo, ampak da z vidika svoje stroke razkrivajo zlasti pri širših globalnih znanstvenih problemih tudi njihovo razredno dimenzijo; tako kot sta npr. Marx in Engels pričakovala od naprednih zdravnikov v 19. st., da bodo z vidika svoje znanosti in prakse dali razredno obtožbo kapitalističnega produkcijskega načina glede zdravstvenih razmer delavskega razreda.

Tov. Joganovi očitajo, da ni definirala tega in onega. Definicije so sicer potrebne, toda vsaka definicija neko določeno kvaliteto in neki pojav umetno izolira in izloči iz celote ostalih odnosov. Pri Marxu imamo definicijo kapitala, toda v resnici je bistvo kapitala definirano in razvito šele skoz celotno analizo kapitalistične produkcije. Pri tov. Joganovi se družbena-ideološka določenost socioloških teorij razvija in predstavlja skoz celotno delo.

ANDREJ ULE

Ko že govorimo o t. i. »nevtralnosti znanosti« in o preseganju pozitivizma, smo marksisti večkrat v velikih težavah, ko določamo napake v pojmovanju pozitivistične nevtralnosti znanosti. To je namreč mogoče uspešno storiti le tedaj, če poznamo svojo, nasprotno tezo in teorijo znanosti. Pri tem se namreč pokaže, da skrajno težko najdemo takšne teze, ki bi vodile v uspešno znanstveno delo in ne bi konec koncev spet potrebovale delov iz prejšnje pozitivistične sheme. Posebno se to zaostri

pri opredelitvi eksperimentalnih in sploh empirističnih situacij in raziskovanj ter v njihovem dejanskem nespekulativnem teoretičnem zajemu. Lahko celo rečem, da kolikor poznam sedanji razvoj sociologije in družbenih ved, te vede niso tako razvite, da bi lahko enolično pokazali nasprotno shemo pozitivistično-empirističnemu konceptu znanstvenosti. Imamo sicer celo vrsto zanimivih in daljnosežnih poskusov izgradnje drugačne, »radikalne«, »kritične« itn: sociologije, npr. Millsov poskus, toda vse to nas ne zadovolji. Na nekaterih odločilnih mestih so namreč praznine, napolnjene z nejasnimi spekulacijami, ki kažejo kvečjemu še to, da nove znanstvene paradigme ni in da jo strastno iščejo, ne kažejo pa pozitivnega rezultata. Pozitivisti tedaj v mnogočem celo priznajo nepopolnost in teoretično majavost svoje sheme »objektivistične« sociologije (in drugih ved), toda hkrati lahko ugotovijo, da kljub svoji »primitivni« metodi in ideološko enostrani, oz. boljše slepi, teoriji žanjejo številne uspehe v raziskovanju družbenih pojavov, posebno na mikro-ravni ali na ravneh, ki ne segajo v globalno oceno vse družbe.

Menim, da za to manjka podrobna ocena možnosti in nemožnosti dosedanje znanstvene paradigme, ki temelji v osnovi vseh »pozitivnih« znanosti in tudi v sodobni sociologiji in ki jo pozitivisti le enostransko potencirajo in absolutizirajo v dokončno shemo racionalnosti. Šele prek teh analiz celotnih temeljnih vzorov znanosti našega časa, njenih družbenozgodovinskih kot tudi teoretično-konceptualnih korenin bi prišli do globljega pogleda v možne reforme znanosti, v možne nove revolucije, ki bi se odločilno poznale prav v družboslovnih vedah in jim nemara končno dali tudi zanje značilen znanstveni status brez raznih empirističnih ali logističnih skrajšav v konceptualiziranju in tudi v pojmih znanstvenega izkustva.

Mislím, da sodobna znanost kot celota temelji še vedno na naravoslovni paradigmi znanosti, ne le v tehnološkem smislu, temveč tudi v teoretičnem smislu. Naravoslovna paradigma v principu izključuje človeka in subjekt, zavest, zgodovinskost, družbeno naravo človeka iz same znanosti, iz konceptov znanstvenega izkustva (dejstva), verifikacije teorij kot tudi iz samih teorij in hipotez. Tako se ji posreči, da si zagotovi neko navidezno čisto jasno in neposredno »objektivnost« in »neutrnalnost« nasproti vsemu človeškemu, da bi tako prišla do »narave stvari same«, kot obstoja zunaj ljudi, mimo njih in neodvisno od njih. Da bi se to doseglo, je usposobljen ogromen metodološki aparat, ki rabi nekakšnemu »socializiranju« znanstvenikove lastne subjektivnosti da je sposoben tako objektivno in sebe izključujoče pojmovati znanstveno delo in »naravo« (svet) sam.

Ta metoda je bila nedvomno uspešna v samem naravoslovju in v razvoju tehnologije, toda vsaka malo natančnejša analiza pokaže, da je že tam abstrakcija od stvarnega raziskovanja in konceptualiziranja, da namreč znanstvenik ali tehnolog vseskoz vnašata sebe kot družbeno bitje v znanstveno delo, v znanstveno izkustvo in v teoretični projekt,

da je skratka abstrakcija »od« človeka in subjekta le navidezna, saj je dejansko abstrakcija, ki je delo človeka in subjekta (tj. njegove družbene delavne zavesti).

Se bolj se ta dvoličnost pokaže v prenosu zgornje paradigme v družboslovje in v vede o človeku sploh. Delo na preseганju omejenosti sedanje naravoslovne paradigme ni nič drugega kot čedalje jasnejše izpostavljanje teh protislovij v sami paradigmi, ki izvirajo iz nerešenega problema odnosa subjekta in objekta v znanstveni praksi. Razreševanje teh večinoma spretno zakritih dialektičnih protislovij je hkrati že oblikovanje nove paradigme znanosti, v posebnem družboslovju. Toda to je zelo težavno delo in ga ne more opraviti posameznik, temveč le organizirana raziskovalna dejavnost večih znanosti oz. skupin znanstvenih delavcev. Jasno je, da to delo ne more biti ločeno od analiz družb, v katerih poteka, in od zgodovinskih pogojev za lastno delo.

Pri tem nam skrajšane kritike pozitivizma in funkcionalizma ter zavračanje njihove meščanskosti nič ne pomagajo; tu namreč naletimo tudi pri t. i. »marksistih« na zelo nenavadne reakcije. Tako npr. sovjetski sociologi z začudenjem spremljajo našo in zahodno marksistično kritiko funkcionalizma, saj je po njihovem mnenju na njem napačno edino to, da je premalo zavestno dialektičen in da se uporablja za kapitalistične družbe, kjer v resnici sploh ne drži, saj je po njihovem mnenju le sovjetska družba v resnici »funkcionalna«.

Sicer pa smo tudi pri nas vsi skupaj, posebno pa, žal razni novinarji, a tudi politični besednjak, polni popolnoma nepremišljenih uporab številnih terminov iz funkcionalistične sociologije (polna usta »sistemov«, »struktur«, »vlog«, »sporazumov«, »funkcij« vodilnih in nevodilnih, »stabilnosti« [uravnovešenosti] in »nestabilnosti«, »družbenih mobilnosti« in »dinamike«, »centrov [takšne ali drugačne] moči« itn.).

Vse to kaže na močno družbeno bazo funkcionalističnih sociologij, ki očitno nadživlja meje med različnimi družbenimi »sistemi« in je hkrati tudi dejanska baza takšne uspešnosti ter sociologij in še posebno različnih in iz njih izhajajočih empiričnih raziskovalnih tehnik (anket, sociogramov, množičnih statističnih analiz vzorcev družbenih skupnosti itn.). Zato se mi zdi kar že shizofrena, vsekakor pa licemerna naša kritika pozitivizma, funkcionalizma in podobnih odtujenih verzij družbenih ved, če hkrati ne razpoznamo družbene baze njihove aplikativnosti, ki med drugim tudi otežuje iskanje nove znanstvene paradigme družbenih ved — ali po domače »marksistične sociologije«; dokler se namreč družba vede kot »sistem«, »struktura statusnih vlog« posameznikov, dokler je »stabilnost sistema« tako ali drugače, eksplicitno ali implicitno glavni cilj vodenja družbe, toliko časa bo vsak poskus kritike odtujenih sociologij polovičarski in v bistvu licemeren, ter bo nasprotno vsak poskus oživitve dejanske marksistične družbenokritične vede v nenehni nevarnosti, da ostane le abstraktno geslo, ki živi kvečjemu kot ideološka zavest, ne upa pa se spopasti z realnostjo.

Za konkretni primer, kako se nam vsiljuje različni dejansko meščansko enostranski modeli razreševanja družbenih problemov ker nam manjka lastne analize in lastne znanstvene dejavnosti, naj navedem le sedanje zelo aktualno prizadevanje po vzpostavljanju sodobnega informacijskega sistema pri nas. Ker nam manjka tako strokovnjakov kot tudi volje (in zdi se tudi sredstev) za to, da bi sami vsaj v temeljih premislili družbene pogoje za ta sistem pri nas in ovrednotili zahteve, ki jih v tem smislu postavljajo različni družbeni dejavniki pri nas glede pretoka in povezo- vanja informacij (in to v dolgoročnem smislu), bomo končno najbrž prisiljeni prevzeti neki v tujini že izdelan sistem, skupaj z tehnološkimi rešitvami in z družbenimi implikacijami takšnega sistema, ki pa se bodo kazale spočetka nejasno in implicitno, kasneje pa vedno bolj jasno in določno. To bi sililo v množično spremembo sistema, kar bo zaradi ver- jetno prevelike cene in spet časovne stiske izvršeno malomarno in začasno, s čimer se bo družbena kriza povečevala. Danes je namreč zahodnim družbenim sistemskim teoretikom jasno, da uveljavitev nekega dejansko uspešnega informacijskega sistema v neki družbi (in edino takšen kompleten sistem se splača napraviti, sicer je vse skupaj zapravlja- nje denarja in krparija, ki v bistvu pokriva zgodovinsko in, žal, v nekem smislu tudi družbeno zaostajanje za tehnološko razvitejšimi družbami) ni noben nevtralen akt tehnične rešitve, temveč neka družbena odločitev, ki izraža bistveno podobo družbe, njene vrednote, njeno razredno podobo, družbene smotre, je skratka neka ogledalna podoba same družbe, akt priznavanja družbe k neki podobi.

O tem pri nas skorajda ne premišljamo. Pa vendar bi bilo to lahko ena osrednjih »aktualnih« nalog tudi sociologije, kjer bi se na delu lahko izkazala večja prodornost marksizma pred meščanskimi sociologi- jami, ali bi vsaj enkrat vzeli marksistično družbeno analizo resno in ne le kot ideološko legitimacijo. Naj dopolnim pri tem, da bi bilo treba pre- misliti družbeno bistvo cele vrste sistemskih pojmov, tudi tistih, ki se danes obravnavajo skoraj edino tehnično nevtralnno, kot je npr. »infor- macija«. Zdi se namreč, da je upravljanje in kapitaliziranje informacij danes že postalo pomembnejše od kapitaliziranja in upravljanja v navad- nem ekonomskem smislu denarnega gospodarstva. Denarni kapital vse bolj uporabljamo prav za koncentriranje, izbiranje, vodenje informacij- sko-upravljaljskih dogajanj, katerim sledi tako industrija (gospodarstvo) kot tudi politika in družbeno gibanje. Tako kot je spočetka pojem »dela« v nacionalnoekonomskem pomenu pomenil nekaj na videz čisto »tehnič- nega«, enostavno merljivega in zamenljivega, enostaven naraven del pro- izvodnega procesa — in je šele Marx s svojo kritiko politične ekonomije prikazal osrednjo družbeno bistvo dela in na njem temelječega kapitala kot »minulega, odtujenega« dela — tako bo po moje treba razviti tudi temeljito družbeno kritično analizo pojma »informacije«, informacijskega sistema in družbenega »sistema« sploh.

Sele takšna analiza, ki po mojem ne bi smela zaostajati prav nič za globino in obsežnostjo *Kapitala*, bi lahko dala teoretično bazo za socialistično uporabo znanosti in sodobne tehnologije in v posebnem informacijskih sistemov. Poleg tega bi bila po mojem bistven del preseganja sedanje paradigme sociologije, ki ne bi enostavno zavračala dosedanjih dosežkov (npr. funkcionalističnih sistemskih analiz), temveč bi jih dialektično in družbeno kritično nadvladala. Prav zaostajanje v rešitvi teh nalog po mojem kaže na stopnjo dejanskega zaostajanja marksizma za razvojem meščanske sociologije, kar ima svoje teoretične, še bolj pa tragične zgodovinske razloge, ki so marksizem spremenili iz znanosti v ideologiko — in od tod ga moramo vsak dan znova reševati.

Sovjetsko nekritično, celo navdušeno sprejemanje sistemske teorije kot dialektične teorije družbe, ki pa menda v resnici velja le za »razviti socializem« (tj. neostalinizem), je simptom tega stanja in tragično dejstvo obenem.

Funkcionalistične sociologije in druge meščanske sociologije in njihove metode ni mogoče niti enostavno zavreči niti sprejeti z malimi ideološkimi dodatki, temveč jo je mogoče preseči edinole s takšno vrsto kritične analize, kakršno je pokazal Marx pri analizi klasične meščanske ekonomije; lahko rečemo, da je to neke vrste »nadaljevanje znanstvene intence *Kapitala*« danes. Ko torej govorimo o številnih pojmih te sociologije, kot je npr. družbeni sistem, njegova funkcionalnost, učinkovitost, obstojnost, o raznih funkcijah in tipih vodenja, o redu itn., moramo upoštevati, da so končno ta na videz nevtralna imena izrazito dvoumna, alternativna, torej jih ne moremo enostavno zavreči ali sprejeti.

Pojem reda, ki je tudi v naslovu obravnavane knjige, je tam omenjen kot nekaj negativnega, kar hkrati določa in vrednoti samo sociologijo, ki ga uveljavlja (tj. meščansko »sociologijo reda«). Kolikor bi ostali le pri tem, bi to lahko pomenilo, da je vsak »red« nekaj teoretično nesprejemljivega, nekaj meščanskega. Toda dejansko poznamo tudi »revolucionarni red« in »revolucionarno disciplino«, ki pa v principu temelji na svobodno sprejetih obveznostih in dolžnostih in ki nemara drži bolj kot še tako represivni vnanji ali konformistični »red«. Prav podobno imajo tudi številne druge kategorije »meščanske« sociologije svoje revolucionarne alternative in prav njihovo zamenjevanje med drugim lahko vodi tudi do deformacij revolucije, do spremembe »revolucije v kontinuiteti« v »krepitev revolucionarne države« (sistema), v represivni red; in ena prvih žrtev tega je sprememba marksizma iz žive družbeno kritične znanosti v ideološko legitimacijo.

Zato meščanske sociologije pravzaprav niti niso »sociologije reda«, saj reda v vsej polarni totalnosti sploh ne zajamejo, temveč ga zožijo na njegov represivni, birokratski ali konformistični vidik. Podobno je tudi z drugimi gesli, npr. »sistemska stabilnost«; v pojem »sistema« in »stabilnosti« namreč dejansko sodita tudi socialistično samoupravljanje in tudi komunistično upravljanje asociacije svobodnih proizvajalcev nad lastno

proizvodnjo, toda med »meščanskim« in »proletarskim« pomenom teh dveh pojmov je velikanska razlika, ki je ne more dovolj pokazati nobena razlika v formi, v čisto formalni strukturi sistemov. Naslov avtoričine knjige moramo torej vseskoz razumeti kot sociologijo *meščanskega* reda.

MACA JOGAN

Končno bom postala subjekt v razpravi o delu, ki pač, kot vsako človeško delo, vključuje različne pomanjkljivosti, hkrati pa ne nosi pečata končnosti. Navedenih je bilo veliko vprašanj, tehtnih razmišljanj, ki pa jih je nemogoče zajeti vse v razpravo. Ustavila bi se zato ob nekaterih vprašanjih, ki so se mi zdela posebej zanimiva ali pa zahtevajo natančnejše pojasnilo.

Dr. Kerševan je omenil močno navezanost sodobne sociologije na vrsto pojmov in kategorij, ki so se izoblikovale v meščanski sociologiji, in se vprašal, kaj bi ostalo, če bi vse te parcialne pojme izključili. Zdi se mi, da bi se vprašanje moralo začeti pri tem, kakšna je konkretna vsebina posameznih pojmov, kaj ti pojmi razkrivajo, kaj pa zakrivajo. Na to vprašanje pa ni mogoče odgovoriti, če upoštevamo, da neki teoretični sistem obstaja sam po sebi in samo kot logično zaprta celota. Šele, ko povežemo neki določen teoretični sistem s konkretno zgodovinsko situacijo, lahko spoznamo, kaj nam posamezni pojmi merijo. Zato bi bilo smiselno tudi razmišljati v tej zvezi, kdaj in kako napolniti nekatere pojme z drugačno vsebino; tu bi lahko navedli veliko pojmov, naj se omejim le na »socializacijo« ali pa »vlogo«. Gotovo, da »vloge« ne moremo zavreči zaradi tega, ker se je v sociologiji uveljavila s funkcionalizmom, prav tako tudi »socializacija« ni samo enorazsežno določen pojem. To vprašanje se povezuje s problemom redukcije, na kar je tudi opozoril dr. M. Kerševan. Razumljivo je, da znanost uporablja redukcionistične modele; s tem se pa nujno poraja novo vprašanje, ki ga nikakor ni mogoče zanemariti: kaj reduciramo, kaj ostane in zakaj.

Vprašanje o uporabnosti funkcionalne analize, ki jo razumem kot sredstvo spoznavanja nekih dimenzij družbenih pojavov, je spet povezano s temeljno teoretično in spoznavno usmeritvijo sociologa. Ni vsaka funkcionalna analiza, kot poudarjam tudi v delu, funkcionalistična. Vprašanje, ki ga je oblikoval dr. Kerševan o uporabnosti funkcionalne analize za različne namene, kaže, da ta analiza ni funkcionalistična, ne le, če jo uporabljamo na analizo nemeščanskih tipov družb, temveč tudi za meščanske družbe, kadar ni vključena v takšne teoretične predpostavke in postulate, kot so pogosto nevprašljive trditve o duhovnih stanjih kot naravnih, večnih determinantah družbenega dogajanja in podobno. Na podlagi takšnih sestavin teorije lahko sklepamo o njeni konservativnosti, in takšna teorija in analiza v teh okvirih ne more rabiti nobeni družbeni sili za celostno spreminjanje. Nekateri npr. omenjajo, da bi bil funkcionalistični teoretični okvir primeren za proučevanje manjših skupin. Če pa

spoznamo, da se pri vrsti funkcionalistično usmerjenih sociologov družine obravnava tega pojava skrči predvsem na to, kako moralno reformirati družino, da bi se bolje prilagala sistemu, potem vidimo, da takšen prijem pač ustreza tistim, katerih vrednote in interesi določajo sam sistem oziroma temeljne institucije v njem. Tudi obravnava manjših skupin s funkcionalističnih teoretičnih okvirov torej ne vključuje tistih nujnih sestavin znanstvenega pristopa, ki bi jih označili kot zgodovinsko emancipativne.

V razpravi je bilo omenjeno vprašanje razlikovanja med funkcionalističnim pojmovanjem sistema in globalno družbo. Pri tem se mi zdi pomembno, da ne zanemarimo, kako se razume sistem, njegova struktura in odnosi med sestavinami in kako razumemo globalno družbo. Če neki sistem razumemo kot naravno danost, kot samo po sebi obstoječo danost, potem gotovo pomeni to nekaj drugega, kot če globalno družbo razumemo kot zgodovinsko delujočo celoto. Razlikovalna okoliščina, ki je temeljnega pomena, je pojmovanje samourejevalnega sistema, ki vpliva neposredno ali posredno na vrsto drugih razlag. Zato tudi niso sprejemljive ocene, ki jih večkrat najdemo pri tistih, ki bi radi združili marksizem in funkcionalizem, da je glavna skupna značilnost holistični (celostni) pristop; ni namreč samo problem holizma kot takega, ampak razlaga notranje strukture in razvoja celote — bodisi da je označena kot sistem ali pa kot globalna družba.

Več razpravljalcev se je dotaknilo problema vrednotne nevtralnosti sociologije. Kot je pravilno opozoril dr. Kirn, je ta problem zelo star in ne gre, da bi ga povezovali le z Maxom Webrom. Če se omejujemo na razvoj sociologije, potem lahko rečemo, da je vprašanje vrednotne nevtralnosti nastalo skupaj s samim pojavom in razvojem sociologije. Celoten razvoj sociologije potrjuje, da nikoli ni šlo za vrednote nasploh, temveč za vrednote konkretnih družbenih razredov ali slojev.

Zato je prvo vprašanje, ki si ga je treba zastaviti, katere konkretne vrednote so (ali so bile) navzoče v posamezni teoriji. To vprašanje neposredno izhaja iz prepričanja, da mora družbena znanost razumeti družbene pojave kot zgodovinsko nastale, ne pa kot same po sebi obstoječe. Če sprejmemo to izhodiščno prepričanje, pa sprejmemo s tem povezano vrednotenje kot neločljivo sestavino sleherne refleksije o stvarnosti.

Čeprav se zdi čisto nepotrebno, pa mislim, da vendarle ne bo odveč, če opozorim, da so razlage razvoja ali strukture družbe imanentno tudi vrednotno obremenjene; znana in stara stvar je, da je ene vrste red (ki navadno hoče imeti izkaznico reda nasploh) za nekoga drugega nered, da je, denimo, demokracija za eno plast lahko za drugo diktatura, in podobno. V marksistični znanosti so ta vprašanja znana in bolj ali manj samoumevna; v nemarksistični sociologiji pa je sredi petdesetih let zelo odkrito opozoril na to zlasti G. Gurvitch v svoji obravnavi »napačnih« problemov sociologije 19. in 20. stoletja. »Moralno« tedaj ni nekaj, kar bi bilo zunaj »kognitivnega«; za kakšne konkretne zveze je šlo v razvoju

meščanske sociologije med enim in drugim, pa sem poskušala pokazati na posamičnih primerih v svojem delu. Glede pripombe tovariša Gantarja o tem, da ta zveza ni analizirana, bi rekla le to, da ne vidim nobene posebne potrebe, da bi stalno znova pisali abecedo marksistične znanosti. Kadar denimo matematik razmišlja o verjetnosti, ne začenja tega s poštevanko.

V meščanski sociologiji je dolgo veljal mit vrednotne nevtralnosti znanosti in strogo ločevanje med t. i. kognitivnimi in moralnimi sodbami. Poglobljanje v dela različnih sociologov takšne naravnosti jasno kažejo, da je prav zahteva po kognitivnosti pogosto bila plašč za prikrivanje meščanskih moralnih vrednot, ki so jih sila večje vtkali v temeljne teoretične trditve (izrazito »kognitivne« narave) in pojme. Tako je ta zahteva postala neločljivo povezana z zahtevo znanstvenosti.

V delu sem na vrsti primerov analizirala in razkrivala, kako meščanska ideologija sploh ni bila nekaj umetno dodanega, ali celo nekaj, kar bi si poznejši kritiki preprosto izmislili. (Tudi mi ni šlo le za dokazovanje ideološkosti, kot se to kaže tov. Gantarju, temveč kako se je izkrivljeno kazala družba v meščanski znanosti.) Zato tudi ni sprejemljiva ocena, da so sodbe o spoznavni omejenosti, o ideološki meščanski vezanosti in podobne moralne narave. Prizadevala sem si, da na družbeno dogajanje ne bi gledala tehnokratsko — kot da poteka po sebi — in da so vrednote, s katerimi stopam v analizo tako teorij kot družbenega dogajanja drugačne od meščanskih. Na zgodovinsko dogajanje poskušam gledati kot na rezultanto delovanja ljudi, seveda ne predvsem takšnih, kot so, denimo, Camusovi junaki.

Nosilec zahtev o ideološki nevtralnosti kot pogoju za znanstvenost ni čisto nič motilo to, da so se odkrito in priznано izogibali proučevanju vzrokov za nekatere pomembne družbene pojave, kot so, denimo, konflikti. To so preprosto razrešili s postulatom v večnosti konfliktov in potem na tej »znanstveni« podlagi oblikovali predvsem urejevalno vlogo »znanosti«. Zanimivo je, da se je v razvoju sociologije kot ideološko označevalo predvsem to, kar je bilo kakorkoli povezano z marksizmom. To je konstantna usmerjenost, ki je tudi precej pripomogla k utrjevanju mita o nevtralnosti. Če vzamemo za primer Maxa Webera, ki je najbolj odločno zahteval ideološko nevtralnost in o katerem je večkrat tekla beseda, potem bo stvar nekoliko jasnejša. Čeprav je o Weberu veliko zelo različnih mnenj in različnih ocen in čeprav je bilo tu omenjeno, da je v bistvu priznaval »pluralizem« vrednot, se je vendarle treba vprašati, do katere točke ga je sprejemal.

V delu sem poskušala natančneje opozoriti na to, da je Weber »politeist« samo do neke stopnje in sicer do tiste, ki bi jo lahko označili kot predsoba znanosti. Tako delujejo različne vrednote vse dotlej, dokler traja odločanje za neki problem raziskovanja; ko pa je ta stopnja končana, je treba upoštevati stroga pravila »racionalne znanosti«. Ker take racionalne znanosti nasploh ni, me je zelo zanimal odgovor na vpra-

šanje, kakšna racionalnost je pri Webru navzoča. Na podlagi analize različnih del sem ugotovila, da gre pri njem za izrazito meščansko racionalnost in njegova sociologija je dokaj močno tehnokratsko usmerjena. V konkretni zgodovinski situaciji je načelo »wertfrei« resda omogočalo in opravičevalo odklon od skrajno nazadnjaških meščanskih vrednot, njegova glavna ost pa je bila vselej usmerjena zoper marksizem. Glede na razraščanje moči marksističnih idej je bilo treba v takratni Nemčiji dokazovati, da ima samo racionalna znanost pravico na univerzah in sploh v zavesti ljudi kot edina, ki se ujema z usodo časa.

Ko beremo razprave o Webru, se nekateri sociologi niti toliko ne potrudijo, da bi vsaj soočili načelo »wertfrei« z njegovim poudarjanjem, da se loteva znanosti kot zaveden buržuj. Če bi samo to storili, potem bi kmalu podvomili o tem, da je dosleden prvemu načelu, ali pa o njegovi »politeističnosti«. Ti dve načeli se namreč izključujeta. Gotovo pa ni naključje, da so te razsežnosti Webrove sociologije doslej tako zanemarljivi.

Glede na to, da nekateri izenačujejo vso sociologijo, ki se je razvila v kapitalističnih deželah, kot meščansko, moram poudariti, kaj sama razumem z »meščanskim« in kdaj uporabljamo to oznako. Meščansko razumem v Marxovem smislu, torej kot usmerjenost znanosti v končnost kapitalistične epohe. Ta epoha z zgodovinsko nastalimi možnostmi, cilji in vrednotami je pri mnogih sociologih razumljena kot zadnja, nespremenljiva (v bistvu!) in večna oblika družbenega življenja in to priznanje je tudi trdna spoznavna meja, znotraj katere se je sistematično razvijal sociološki pozitivizem z znanimi vrednotami in konkretnimi idejnimi in političnimi posledicami. Torej nikakor ne gre izenačevati kraja nastanka neke teorije z vrednotno usmerjenostjo.

Če spoznamo, da so sistematično in vztrajno izključevali iz okvira znanosti, tako pomembna vprašanja, kot so viri in vzroki oblasti, izkoriščanje, vzroki za velika protislovja v družbi in podobno, potem se lahko vprašamo: ali ne gre v teh primerih za zavestno zavzemanje za nespoznatnost. Pojav izločevanja relevantnih področij iz »znanosti« je bil navzoč v vsej meščanski sociologiji (sploh je neločljivo povezan z meščanskostjo) in je prav tako navzoč v sodobni sistemski teoriji, npr. pri N. Luhmannu. Tako se je na mesto družbene (razredne) delitve dela po pravilu postavljala le tehnična delitev dela, ki so jo in jo še fetišizirajo. To zamenjevanje je bilo in je še pogosto tudi podlaga za zavračanje nekaterih marksističnih zakonov o spreminjanju družbe, pri čemer nekateri sociologi prihajajo prav do neverjetnih sklepanj.

Sociologija je tako v svoji meščanski usmerjenosti pogosto prej zakrivala mnoga notranja protislovja v kapitalističnih družbah, kot da bi jih pomagala razgaljevati. Prav odkrivanje (brezobzirno!) realnih razsežnosti družbenih pojavov, njihove determiniranosti in celostne povezanosti z drugimi, odkrivanje bistev za vnanjostjo, je pravzaprav temeljna socialistično-humanistična vrednota. Znanost s tem omogoča v razredni družbi

takšno delovanje, ki je usmerjeno v emancipacijo ljudi, v globlje spreminjanje materialnih in moralnih temeljev družbe. Torej je po tej svoji osnovni vrednotni usmeritvi humanistična (zato ni kakšne dvoumnosti, ki jo je omenjal P. Gantar). Ni težko razumeti, zakaj je Weber kot pogoj za znanstvenost zahteval: proč s humanizmom; humanističnim vrednotam je enkrat za vselej odklenkalo v moderni razviti družbi. Kolikor pa sociologija ni razkrivala realnih razmerij med ljudmi, ni razkrivala celostnih temeljev za razredno neenakost v družbi, temveč se je zavestno trudila, da bi zakrivala, potem je bila v prvi vrsti moralna sila obstoječih nosilcev moč in dekla konkretne politike.

Ni treba, da bi posebej na tem mestu opozarjala na nekatere skrajne zlorabe, ki potrjujejo prejšnje sklepanje; domnevam, da so te stranske poti vsaj sociologom znane. Ni tedaj naključje, če je bilo ustanovljeno gibanje za osvoboditev sociologije izpod sociologije in če v novejšem času pogosto govorimo o krizi sociologije. Naj še enkrat poudarim — zlasti v zvezi z vprašanjem vloge sociologije v naši družbi — da kolikor sociologija ni zavestno represivna, potem je njena vloga ne glede na sistem ta, da odgrinja tenčico samoumevnosti, da razgrinja, ne pa da zakriva. Če ne opravlja te primarne vloge, potem je — odmaknjena od celostne zgodovinske resničnosti — lahko apologetska do katerihkoli oblastnikov, tistih, ki so odkrito liberalistični, ali pa tistih, ki so zgolj verbalno samoupravno socialistično usmerjeni.

Ker se v delu ukvarjam z razkrivanjem spoznavnih in idejnih razsežnosti najpomembnejših socioloških teorij, ki so v bistvu meščanske, je razumljivo, da bi naslov lahko bil »sociologija meščanskega reda«. Opozoriti pa moram, da so takšni teoretični prijemi, kakršni so se izoblikovali v razvoju sociologije, uporabljivi v kateremkoli redu; v knjigi sem poskušala opozoriti tudi, da se funkcionalizem ne veže nujno za kapitalistični sistem, čeprav se je v njegovih nedrih razvil. Kjerkoli je družbeni problem ohranjanja reda, regulacije sistema kot nujno večnega in edino zveličavnega, kjer se poskuša v imenu sistema nekaj delati, povsod je funkcionalizem idealna refleksija.

Na več mestih sem v delu opozorila, kako lahko v okviru takšnega teoretičnega okvira opravičimo kakršnokoli vrsto nasilja, kako lahko znanstveno utemeljimo vse v okviru gesla, kar je legitimno, je moralno. Ni treba posebej opozarjati, kako usodne posledice ima lahko takšno geslo v konkretnih zgodovinskih okoliščinah. Seveda je vse odvisno tudi od konkretnih vrednot »sistema« — vendar pa samoupravni sistem po definiciji izpodrezuje korenine funkcionalizmu in bo resničen toliko bolj, kolikor manj bo realnih možnosti, da bi se v njem razvijala tehnokratsko usmerjena znanost.

Morda bi v tej zvezi omenila še to, da med funkcionalizmom in med zdogmatiziranim marksizmom ni bistvenih razlik (tako npr. pri obeh naletijo na konsenzualne predstave o celoti, ki so odmaknjene od resničnosti), da se torej v nekaterih točkah stikata; verjetno je tu tudi možno

iskati odgovor na vprašanje, zakaj je funkcionalizem zanimiv in privlačen tudi v sociologijah v nekaterih socialističnih družbah. Seveda se bomo kdaj v prihodnosti še morali vračati k tem vprašanjem.

V razpravi je bilo omenjeno tudi vprašanje odnosa med funkcionalizmom in sistemsko teorijo. Te probleme bo treba še poglobljeno obravnavati, zato naj na kratko opozorim samo na nekaj značilnosti pri njenem izrazitem predstavniku N. Luhmannu.

Luhmann namesto strukturalno funkcionalnega teoretičnega prijema poudarja funkcionalno strukturalni, po nekoliko drugačni poti pride v bistvu do enakih sklepov kot T. Parsons.¹ Od kompleksnosti kot okolja sistema pride prek redukcije do vprašanja samoohranjevanja sistema. Samoohranjevanje sistema postulira kot neko sistemsko nujnost, ki mora obstajati zaradi redukcije kompleksnosti, hkrati pa razume oblast kot neko naravno danost. Sklepamo lahko, da v temeljni spoznavni usmeritvi in tudi v praktično političnih konsekvencah ni kakšnih bistvenih razlik med funkcionalizmom in med sistemsko teorijo, čeprav nekateri mislijo, da je ta teorija ključ, ki odpira vsa zakljenjena vrata, pred katerimi stoji sodobna znanost. Nekateri prevzame pojmovno veličastje in potem se klanjajo temu novemu teoretičnemu bogu, ne da bi vsaj malo pobrskali, kaj se skriva za njegovimi škrlatnimi oblaci.

V razpravi je bil nekajkrat omenjen pojem marksistične sociologije, zato se malo ustavim še pri tem. Glede na prevladujočo spoznavno usmeritev sociologije v dosedanem razvoju (kolikor je šlo za odstopanja od meščanskosti, je šlo pogosto tudi za odstopanja od sociologije) se nam sam pojem marksistična sociologija kaže pravzaprav kot *contradictio in adiecto*: brž ko bi sociologija bila marksistična, potem ne bi mogla več biti sociologija kot znanost v tistem smislu, v kakršnem se je izoblikovala in v kakršnem je bila zahtevana kot znanost. Saj se je v veliki meri razvijala zoper marksizem. Če pa pojem sociologija razširimo, v bistvu presežemo tiste disciplinarne meje, ki so veljale kot nujne in nevprašljive za disciplino (razvoj pa dejansko v času krize gre v tej smeri). Ozko omejevanje predvsem na področje moralnega kot pogoj za znanstveno sociologijo je potekalo vzporedno z oženjem in ločenim opazovanjem posameznih področij tudi v drugih družboslovnih disciplinah — ta pojav se je začel v začetku 19. st., v sredini tega stoletja pa je prišel do svojih razvojnih meja, kar je povezano s pojavom krize v sodobnosti. S tem ko to ozkost presegamo, presegamo tudi disciplinarne meje — ta težnja je v sodobnosti vedno bolj navzoča tudi v konkretnem empiričnem proučevanju (komparativna raziskovanja). Ozkost disciplinarnega področja sociologije je po svoje določala tudi profesionalizacijo sociologije.

V zvezi z natančno opredelitvijo področja marksistične sociologije se mi zdi potrebno opozoriti, da tudi samo poudarjanje razrednosti ni za-

¹ Zelo zanimiva je v tej zvezi razprava B. Meurerja: »Kritične primečbe na teorijo sistema«, ki je izšla v reviji *Marksizam u svetu*, 1976 št. 4.

dostno, saj je poglavitno vprašanje, kakšen razredni boj, katere konkretne vrednote so v njem prevladujoče, in podobno. Če tega ne upoštevamo — in to se dogaja — potem se lahko kaj hitro razglasi za marksistično karkoli, samo če so pri tem omenjeni razredi. Kako je to lahko zmotno, nam kaže primer Dahrendorfa (mimogrede: nekateri pri nas so prepričani, kakšen fantastičen napredek je predstavljala njegova teorija razredov). Ob tem naj omenim, da je končno meščanska sociologija sama sestavina razrednega boja buržoazije.

Da ne bi bilo videti to za lase privlečeno, naj omenim samo drobec iz Spencerjeve sociološke dediščine: Spencer je, denimo, odkrito priznaval, da so veliko več vredni neumni in nepismeni delavci, ki so pokorni, kakor pa tisti, ki bi znali pisati in brati, kajti ti se upirajo. Njegov zakon evolucije je bil znanstvena podlaga, da je opravičeval sistem, ki bi težil k ohranjanju zdravja družbenega organizma, torej stanja, kjer bi vse teklo nemoteno, brez bolečih upiranj.

Hvaležna sem vsem tistim kolegom, ki so sodelovali v razpravi, zlasti pa tistim, ki so delo sploh pozorno prebrali. Poštena razprava bi morala temeljiti prav na tem, da delo sodelavci v razpravi poznajo, ne pa na tem, da z levo roko preberejo en ali dva odstavka, potem pa na tisto obešajo vprašanja in pomisleke ter razlage. Zelo dobrodošla so mi tista mnenja, ki so nastala na podlagi resnega ukvarjanja s problematiko in po odgovornem branju knjige.

9. svetovni sociološki kongres

Od 14. do 19. avgusta letos je v Uppsali na Švedskem potekal 9. svetovni sociološki kongres, ki se ga je udeležilo približno 4000 sociologov iz vsega sveta. Pod vseobsegajočim naslovom »Poti družbenega razvoja« so udeleženci delali ves teden na štirih plenarnih sejah, na številnih sejah 17 delovnih skupin, 34 raziskovalnih odborov, 12 simpozijev, 26 ad hoc skupin ter na 14 posebnih sejah.

Sam program dela kongresa je zajet v obsežni knjigi, zato je nemogoče prikazati delovanje kongresa v podrobnostih. Tematsko je kongres zajel praktično vse, kar se trenutno dogaja na mnogih področjih v sociologiji: od kompleksnih problemov teorij, modelov in ideologij o razvoju, protislovij v spreminjanju modernih družb, razrednih odnosov in razredne zavesti, etničnih gibanj, kvalitete življenja, načrtovanja razvoja prek specifičnih problemov posameznih družbenih institucij in skupin ter posebnih sociologij — do vprašanj izobraževanja in poklicne dejavnosti sociologov. Vsebinsko so se razprave v različnih oblikah gibale od čisto akademsko teoretičnih ravni do konkretnih problemov razvoja, od kritičnih ocen »zahodnih« teorij razvoja, ki da temeljijo predvsem na »političnem vandalizmu« do skrajno konservativnih socialno-tehnoloških stališč.

Kakšnih revolucionarnih novosti v razvoju sociološke refleksije družbenega razvoja gotovo nihče ni pričakoval in jih tudi kongres ni prinesel. So pa zanimivi nekateri premiki in nekatera dogajanja, ki jih poraja tako vedno močnejše prevrednotenje preteklega razvoja sociologije kot tudi mnoga nova družbena dogajanja — od krize v visoko razvitih kapitalističnih družbah, neokolonializma, do osvobodilnih gibanj, oblikovanja socialističnih družb in podobno.

Svetovnega sociološkega kongresa v Uppsali se je udeležilo kar precej sociologov iz Jugoslavije.

Da bi predstavili vsaj drobec iz bogatega delovnega kongresa in prispevka naših sociologov, je uredništvo revije nekaj slovenskih udeležencev povprašalo o nekaterih vtisih s kongresa.

Ljubeznivo so se našemu povabilu odzvali dr. Peter Klinar, dr. Zdravko Mlinar, dr. Marjan Tepina in dr. France Vreg, ki so odgovarjali na ta vprašanja.

1. Kaj je prinesel kongres novega na področju, na katerem delate, oziroma v skupinah, kjer ste sodelovali?

PETER KLINAR

O minulem svetovnem sociološkem kongresu je mogoče sporočiti nekaj zapažanj, ki utegnejo biti povezane z zastavljenim vprašanjem.

Sociološko raziskovanje se je zelo razširilo in prodrlo na mnoga področja družbenih pojavov. Pritegnemo lahko županji mesta Uppsala, kjer je kongres potekal, ki je v pozdravnem govoru dejala nekako takole: sociologija zadeva vse, kar se v družbi dogaja. Ob tem razmahu sociološkega raziskovanja pa se kaže protislovna situacija, ki je v tem, da v človeški družbi obstoja še toliko nerešenih problemov in poti, ki ne vodijo k družbenemu razvoju. Torej, kako koristno uporabiti vse to nakopičeno znanje in védenje o človeški družbi in posameznih družbah za hitrejši družbeni razvoj? Kako preseči razkorak med družbenimi znanostmi in družbeno prakso; kako raziskovati družbeno najbolj pereče probleme in kako uporabljati rezultate znanstvenih raziskovanj v družbeni praksi?

Tradicionalni, konservativni teoretični pristopi v sociologiji so v zatonu. Zaradi tega ni naključje, da lahko opažamo velik porast zanimanja za marksistično teorijo in metodologijo. Panorama takšnega početja je seveda obsežna: od ustvarjalnega marksizma, prek deklaratornega fraziranja, do vsajanja posameznih marksističnih pogledov v druge nemarksistične teoretične koncepte. Največ socioloških teorij realno izhaja iz obstoječih družbenih odnosov, pri tem pa upira pogled naprej v razvoj bolj humanih odnosov, manj obremenjenih s pojavi družbene neenakosti. Ne manjka radikalnih, kritičnih socioloških teoretičnih pogledov, ki se jim zoperstavlja vse manj branilcev obstoječega stanja in njegovega delovanja.

Teoretični in izkustveni raziskovalni pristopi se med seboj dopolnjujejo. Teorija zahteva empirično preverjanje in empirija zahteva svoj teoretični temelj. Pri tem pa se zdi, da so najbolj zapleteni problemi znanstvenega raziskovanja tisti, ki zadevajo metodologijo sociološkega raziskovanja.

Klasični kapitalistični svet in njegovi družbeni problemi sodijo med že precej raziskana področja. V socialističnih družbah doživlja sociološko raziskovanje svoj razmah. Ni presenetljivo, da se v sedanjem obdobju znanstveno-raziskovalna dejavnost usmerja v raziskovanje družbenih pojavov, ki nastajajo v deželah v razvoju. Ker je bila tema kongresa: »Pota družbenega razvoja«, ni bilo malo raziskovalnih poročil, ki so se ukvarjala z različnimi vidiki razvoja v deželah v razvoju.

Zapletenost družbenih pojavov narekuje potrebe po interdisciplinarnih pristopih. Na kongresu smo se srečali z razpravami o konceptih razvoja, ki so interdisciplinarno povezale sociologijo z drugimi družbenimi znanostmi. Podobne integracijske procese smo zasledili tudi v

sklopu sociologije, ko je prihajalo do skupnih sestankov različnih raziskovalnih skupin, na katerih se je obravnavala skupna tema, obdelana z izhodišč različnih (posebnih) socioloških pristopov.

Tematska usmerjenost kongresa je doprinesla k temu, da so se mnogi prispevki ukvarjali z različnimi vidiki načrtovanja družbenega razvoja. Sociologija je že preživela svoja obdobja abstraktnega teoretiziranja, odmaknjene od stvarnega družbenega dogajanja, raziskovanja preteklosti in preprostega opisovanja obstoječega. Vse bolj se usmerja v načrtovanje prihodnjega.

ZDRAVKO MLINAR

Največjo spremembo ugotavljam na področju proučevanja urbanega in regionalnega razvoja. Medtem, ko je bila za prejšnje obdobje značilna določena stagnacija — navzlic poplavi literature — se je na zadnjih dveh kongresih uveljavila nova skupina dinamičnih, kritičnih in marksistično usmerjenih sociologov. Njen prihod je že leta 1973 nakazal Manuel Castells s svojim delom *La question urbaine*; prav on pa je v Uppsali postal tudi predsednik raziskovalnega komiteja za regionalni in urbani razvoj Mednarodnega sociološkega združenja.

Pri tem prihaja do pomembne vsebinske in idejne preusmeritve, ki se kaže v kritičnem obračunu s prejšnjo urbano sociologijo in v kritiki poznokapitalistične družbe, ne izogibajo pa se tudi kritike birokratskih tendenc v vzhodnoevropskih socialističnih državah. V ospredje stopajo razredna nasprotja in protislovja kapitalistične urbanizacije: teritorialna delitev dela, kolektivna potrošnja, vloga državne intervencije in lokalne oblasti. Nasploh pa je značilen določen premik od urbane sociologije k politični ekonomiji. To po eni strani pomeni večje možnosti za pojasnitev temeljne determinante prostorskodružbenih sprememb; po drugi strani pa odpira spet nova vprašanja o tem — v čem je še pravzaprav specifična vloga sociologa; kdaj pa ta prihaja v situacijo, da bi le amatersko obravnaval temeljne pojmovne kategorije neke druge discipline?

Druga opazna novost na kongresu so bile predstavitve nekaterih udeležencev iz Sovjetske zveze, ki proučujejo »socialne indikatorje«, raven, kvaliteto in način življenja ljudi v kontekstu socialistične družbe in sploh sociološke in socialne vidike prognoziranja in planiranja razvojnih procesov. To je izraz večjega zanimanja, ki ga v SZ v zadnjem času posvečajo prav »socialnemu« razvoju; ekonomska rast naj bi bila le sredstvo za doseg širših, družbenih ciljev. Na kongresu je bilo predstavljeno dosti gradiva o vsebinskih in metodoloških vidikih teh vprašanj.

V isti sklop se vključujejo tudi številna raziskovanja na Češkoslovaškem (prikazana npr. v referatu M. Illnerja), ki žal ostajajo premalo znana in dostopna; obenem pa nakazujejo marsikakšno rešitev, ki bi lahko neposredno koristila tudi planiranju pri nas.

Kot tretji značilni prispevek in novost na kongresu naj navedem rezultate raziskav iz nekaterih dežel, ki so bile v preteklosti na področju sociologije manj prisotne. Presenetila so npr. tehtna spoznanja o socioloških vidikih stanovanjske problematike iz Mehike, iz Finske in od drugod. Poleg neposredne znanstvene vrednosti predstavljenih rezultatov pa je seveda dostikrat (kadar sicer nimamo ustreznih oz. dostopnih virov) pomembna tudi sama »faktualna« informacija, zlasti glede stanja v deželah v razvoju in v deželah, ki jih zaradi jezikovnih ovir slabo poznamo.

MARJAN TEPINA

Težko mi je odgovoriti na tako vprašanje, ker sem se udeležil le IX. svetovnega sociološkega kongresa, tako, da letošnjega ne morem primerjati s prejšnjimi. Lažje mi je odgovoriti s splošnimi vtisi o kongresu. Če bodo drugi, ki so se bili udeležili tudi prejšnjih kongresov, govorili o razlikah med njimi, jaz pa le o vtisih novega udeleženca, bi bilo to lahko — kolikor bomo vsi skupaj v tem uspeli — le popolnejša informacija za čitatelje Teorije in prakse.

Tisto, kar udeleženca svetovnega sociološkega kongresa najprej opozori nase, je njegova širina, ne samo širina v številu udeležencev (ca. 4000) in v številu njihovih referatov (več kot 800), marveč tudi njegova vsebinska širina, saj so se tu pod pojmom sociologija in pod naslovom vodilne teme kongresa — pota družbenega razvoja — obravnavala, bolj ali manj poglobljeno, s tega ali onega zornega kota, toda vedno bolj faktografsko kot ustvarjalno, vsa vprašanja družbenega razvoja v skoraj vseh delih sveta (z izjemo Kitajske, če naj med izjemami omenim le največjo odsotno deželo); lahko bi rekli tako, kot pravimo za ekološka nasprotja: od vprašanj vsakdanjih človeških skrbi do filozofije. Najbrž je za naše pojme to preširoka definicija sociologije, čeprav je nam — in mnogim drugim — dobrodošla zato, ker nudi ljudem najbolj različnega svetovnega nazora ter različne ideološke in znanstvene naravnosti, da lahko povedo svoje ocene in svoja mnenja. S tem ni rečeno, da so si na kongresu iskale in našle priložnost tudi očitno nazadnjaške teze. Te so bile redke izjeme. Prevladovala so neprejudicirana raziskovanja in ocenjevanja sodobnih pojavov družbenega razvoja, a tudi skromna v projekcijah tega razvoja v prihodnost in v ocenah vloge organizirane družbene volje za boljšo prihodnost človeške družbe.

2. Kakšen je bil prispevek sociologov iz Jugoslavije?

PETER KLINAR

Če sodimo po količinskem prispevku jugoslovanskih sociologov, ne moremo biti nezadovoljni in po tej plati so ustvarili vtis o razvitosti sociologije v Jugoslaviji. Še posebej preseneča aktivna udeležba sociologov iz Slovenije. Verjetno je le malo univerzitetnih središč po svetu,

ki bi bila zastopana s tako številnimi udeleženci na kongresu, kot je bila Ljubljana. Če poudarjamo aktivno udeležbo slovenskih sociologov, potem hočemo reči, da so bili vsi s svojimi prispevki vključeni v delovni program kongresa, mnogi od njih kot organizatorji in vodje sej različnih kongresnih teles. Kot mednarodno priznanje njihovem delu je treba oceniti izvolitev slovenskih sociologov v organe mednarodne sociološke organizacije. Ravno tako moremo oceniti tudi njihov izbor za nosilce prihodnjih znanstvenih mednarodnih srečanj.

Referati slovenskih sociologov, zbrani v skupnem zborniku, prikazujejo sociološko raziskovalno dejavnost na Slovenskem, njeno teoretično, empirično in metodološko usmerjenost ter razvitost. Prikazana področja zadevajo sklope obče sociološke teorije in posebnih sociologij: sociologija lokalnih skupnosti, sociologija dela, sociologija organizacije, sociologija prava, politična sociologija, sociologija družine, sociologija komunikacij, socioloških vidikov mednarodnih migracij, socioloških problemov planiranja, sociologija izobraževanja, sociologija kulture, sociolingvistika. Rečemo lahko, da so referati prikazali nekatere probleme sodobne slovenske in jugoslovanske družbe. Ob tem se srečujemo v prispevkih slovenskih sociologov tudi z aktualnimi občimi teoretičnimi problemi, s katerimi se ukvarja marksistična sociologija.

Za bolj podrobno oceno nastopov slovenskih sociologov na kongresu bi bilo potrebno vsebinsko oceniti njihove pismene ter diskusijske prispevke in jih primerjati z ravni sorodnih prispevkov drugih udeležencev, kar bi nam omogočilo, da bi ugotovili, kje se nahajamo in kam gremo v sociološkem znanstvenem raziskovanju in snovanju. Vsekakor je za izhodišče takšne ocene potrebno upoštevati pomen tega znanstveno-raziskovalnega dela za razvoj ožje in širše družbe. Ker gre za zahtevno in zapleteno nalogo, ostajajo naši odgovori o prispevku slovenskih sociologov na nedavnem sociološkem kongresu le na ravni prikaza in nekaterih obrobnih razmišljanj. V glavnem se omejujemo na prikaz dejavnosti slovenskih sociologov. O jugoslovanski sociologiji na sploh pa tole: ob priznanih jugoslovanskih sociologih smo srečali tudi nove, ki se ukvarjajo s to stroko in ki jih ta dejavnost zanima. Ti so se seznanili z značajem mednarodnih kongresov in si izostrili kriterije o zahtevanih ravneh za nastope na mednarodnih srečanjih. Medtem, ko smo se veselili srečanj z jugoslovanskimi sociologi iz novih univerzitetnih središč, pa smo bili hkrati neprijetno presenečeni, da iz nekaterih jugoslovanskih središč, kjer že dalj časa delujejo sociologi in kjer opravljajo sociološke raziskave, na kongresu ni bilo nikogar. Tako nastaja vtis, da je bila jugoslovanska sociologija na kongresu predstavljena v okrnjenem obsegu.

ZDRAVKO MLINAR

Prispevek sociologov iz Jugoslavije je težko globalno ocenjevati zaradi izredne razčlenjenosti kongresa na številna področja. Delno ga lahko oce-

njujemo na osnovi dveh publikacij, ki sta jih — vsak zase — pripravili društvi sociologov SR Slovenije in SR Srbije; žal nismo prišli do celostne predstavitve prispevkov iz vse Jugoslavije. Po številu udeležencev sta bili najmočnejši skupini iz Srbije in Slovenije, manj jih je bilo iz Zagreba, povsem odsotni pa so bili iz ostalih območij Jugoslavije. Med slovenskimi udeleženci jih je po nepopolnih podatkih kar sedem vodilo posamezne seje na kongresu, kar kaže na razmeroma visoko angažiranost naših sociologov. Zaupane so jim bile nekatere funkcije v okviru Mednarodnega sociološkega združenja. Obenem pa je bilo sklenjenih vrsto uvodnih dogovorov o intenziviranju bilateralnega sodelovanja (npr. med sociologi, ki se ukvarjajo s problematiko urbanega in regionalnega razvoja na Poljskem in v Jugoslaviji) ali o organizaciji mednarodnih srečanj pri nas (npr. s področja sociologije vojske).

MARJAN TEPINA

Ne da bi se spuščal v presojo ali je primerno ali ne, da se sociologi iz posameznih republik samostojno in ločeno pripravljajo za tak svetovni kongres in dajejo kongresu ločene informacije o jugoslovanski sociološki teoriji in praksi ter o metodah in smereh naše poti v socializem, je vendar treba povedati, da se je tokrat to zgodilo. Najbolj pripravljeni sta nastopili delegaciji sociologov iz SR Slovenije in SR Srbije, ki sta ponudili udeležencem kongresa tudi vsaka svojo publikacijo. Seveda pa se to ne pravi, da je dala vsaka delegacija neki tematsko zaokrožen prispevek, marveč imata publikaciji v svojem obsegu prav tako pestro vsebino kot kongres sam. Očitno je, da so dajali posamezni avtorji svoje prispevke zaradi prakse kongresa in iz lastnih nagibov, ne pa po nekem dogovorjenem načrtu.

3. Kaj bi bilo treba nujno spremeniti v prihodnjih nastopih sociologov iz Jugoslavije na mednarodnih srečanjih?

PETER KLINAR

To vprašanje bi kazalo razširiti: kaj storiti v prihodnje z organiziranostjo in povezanostjo sociologov v Jugoslaviji? Dosedanja povezanost sociologov je slaba. Že uveljavljena srečanja jugoslovanskih sociologov so redka, izmenjava medsebojnih informacij neustrezna, delo na skupnih projektih nerazvito ipd. Boljša notranja povezanost in organiziranost je pogoj za uspešnejše mednarodne nastope in za razvijanje mednarodnih znanstvenih stikov nasploh. Mednarodni projekti prav gotovo spadajo med zapletene dejavnosti, vendar se jim ne kaže odpovedati. Nikakor se ni mogoče sprijazniti z umirjenim raziskovanjem v ozkem, lokalnem območju brez soočanja z drugimi jugoslovanskimi in tujimi strokovnjaki.

Ko smo torej kritični do sedanje povezanosti in organiziranosti sociologov v Jugoslaviji in do njihovih mednarodnih stikov, potem lahko

ugotovimo, da je vse to prišlo do izraza tudi na svetovnem sociološkem kongresu. Jugoslovani smo se ga udeležili kot posamezniki. Nikakor se ne zavzemamo za princip državnih delegacij, uveljavljen med sociologi iz nekaterih vzhodnih držav, vendar menimo, da bi nekaj več organiziranosti, za kar pa je potrebna trdnejša notranja organizacija, koristilo ob mednarodnih nastopih. To bi omogočilo posredovanje bolj reprezentativnega in selektivnega pregleda socioloških prizadevanj pri nas in po svetu bi več vedeli o strukturnih in razvojnih vidikih naše družbe. Pripraviti bi bilo mogoče več in bolj kvalitetnih znanstvenih publikacij, za katere je na kongresih zmeraj veliko zanimanja. Družboslovcem in svetu bi mogli posredovati več kvalitetnih informacij o naši družbi in odpreti možnosti za mednarodno raziskovalno sodelovanje. Kongresi odpirajo možnosti za predstavitev celotne znanstvene raziskovalne dejavnosti in ustanov, ki se z njo ukvarjajo. Ne nazadnje, neorganiziran nastop v mednarodni areni ne prinaša možnosti za konkurenčni spopad z drugimi za pridobitev mednarodnih srečanj in za vključitev svojih predstavnikov v organe mednarodnega združenja. Večja organiziranost na kongresih omogoča tudi bolj vsestransko zbiranje informacij o razvoju posameznih socioloških področij predstavljenih na kongresu. Jugoslovanski sociologi bi tedaj lahko bili bolj vzpodbudni pri organiziranju delovnih skupin, ki bi obravnavale področja, katera zadevajo našo družbo in njen razvoj in s katerimi se ukvarja jugoslovanska sociologija.

ZDRAVKO MLINAR

V prihodnje se zdi, da je predvsem treba oživiti jugoslovansko združenje za sociologijo, ki je danes v popolnem ramsulu. Skoraj neverjetno je, da se že nekaj let kaže popolna neodgovornost nekaj posameznikov, zaradi česar je — seveda poleg drugih vzrokov — zamrla že bogata, organizirana dejavnost — ki je komajda prav zaživela (npr. kar v desetih sekcijah tega združenja). Dokler pa sociološka dejavnost ne bo povezana niti »doma«, ne moremo pričakovati njene večje prodornosti v mednarodnem merilu. Pogrešamo zdrave ambicioznosti, preveč pa je nedelavnega samozadovoljstva!

MARJAN TEPINA

Če naj nadaljujem svoj prejšnji odgovor, moram reči, da menim, da tudi v bodoče ne bi bilo potrebno spodbudo udeležencev utesnjevati v neki skupen okvir. Gotovo pa bi bil tak način koristen za publikacijo, če naj ima trajno vrednost. Pri tem bi bilo potrebno poskrbeti za to, da ne bi pozabili na najbolj specifične vidike naše razvojne teorije in prakse, in pa na tiste, ki z zornega kota te teorije in prakse razlagajo najbolj aktualna protislovja in idejna gibanja mednarodnega merila.

Na razstavi knjig, ki so jo organizirali v okviru kongresa, ni bilo ničesar iz Jugoslavije in o Jugoslaviji. To je gotovo zamujena priložnost, saj

nikdar ni manjkalo interesa za našo pot v socializem, če smo le dali za to pobudo. Knjiga je bolj zanesljiva in bolj trajna informacija, kot pa govornica ali priložnostno in s slabo tehniko razmnožena beseda.

FRANCE VREG

Zasedanja komunikacijskega raziskovalnega komiteja so prinesla nekaj pomembnih novosti.¹ Med prvimi naj omenim razširitev področja sociologije množičnega komuniciranja na celoten fenomen socialnega komuniciranja, ki zajema vse oblike in načine medosebnega, organizacijskega in množičnega komuniciranja. Sociologija komuniciranja proučuje vsebine, sestave in naloge različnih socialnih komunikacijskih sistemov, komunikacijska sporočila in njihove pomene, neinstitucionalne in institucionalne oblike komuniciranja. Razširitev področja je sprožila razpravo o proizvodnji sporočil, zlasti množičnih, o integralnih ideoloških sistemih, ki jih ta sporočila hranijo in reproducirajo, in o vplivu sporočil na oblikovanje družbene zavesti v posameznih družbenih sistemih (J. Beneyto, M. Livolsi, K. Lang, H. Zetterberg, V. Korobeinikov in drugi).

Udeleženci so nadalje menili, da je v področje potrebno vključiti tudi celotno disciplinarno področje teorije in empiričnega raziskovanja javnega mnenja, ki je bilo doslej prepuščeno Svetovni organizaciji za raziskovanje javnega mnenja (WAPOR) in empirističnemu, prakseološkemu obravnavanju tega sodobnega fenomena. Raziskovalni odbor za komunikacije je zato zasedanja organiziral v sodelovanju z WAPOR, uvodno zasedanje odbora pa odprl z referatom »Množični mediji, javno mnenje in demokracija« (F. Vreg), ki je problematiziral artikulacijo mnenj in interesov v različnih družbenih sistemih, proizvodnjo sporočil in njihovo nalogo v procesu dela, v ustroju moči in oblasti in v procesih oblikovanja javnega mnenja. Razprava je sprožila potrebo po ponovnem definiranju komunikacij in javnega mnenja v sodobnih demokracijah v meščanskih in socialističnih družbah. Koreferenti so razgrnili številne sodobne probleme javnomnenjskih in volilnih procesov v razvitih (Švedska, Kanada, ZDA) in nerazvitih (Afrika) deželah.

Nadaljnja novost je bila v tem, da so bila vsa zasedanja komiteja ideološko in disciplinarno zasnovana že na pripravljalnih simpozijih. Tako je oddelek o »Stanju in perspektivah sodobne komunikologije« zasedal leta 1977 v Italiji (Trento) in je na zasedanju v Uppsali lahko izostril nekatere probleme sodobnega raziskovanja komunikacij. Kritično je ovrednotil filozofska izhodišča nekaterih socioloških šol (behaviorizma, funkcionalizma, konfliktne teorije, mehanicistične marksistične pristope) in opozoril na dialektično metodo raziskovanja komunikacij. Nadaljeval je razpravo o teoretičnem modelu raziskovanj množičnih medijev (D. Mc-

¹ Avtor v svojem prispevku ne odgovarja na posamezna vprašanja, pač pa je svoja vprašanja strnil v zaokrožen zapis (op. ur.).

Quail) in predlagal primerjalne metode raziskovanja nacionalnih komunikacijskih sistemov. Posebej je opozoril na zveze med socialnim ustrojem posameznih nacionalnih sistemov in komunikacijskimi sistemi. Vendar je bil tudi pregled stanja mednarodnega komuniciranja še vedno pod močnim vplivom uporabnostnih in funkcionalističnih pristopov. To se je pokazalo zlasti v referatih in razpravi na simpoziju o »Množičnih medijih in socialnih spremembah«, ki mu je predsedoval Elihu Katz. Uvodna razlaga o medsebojnih odvisnostnih zvezah med socialnim ustrojem in kulturo je temeljila na shematični delitvi na idealistične in materialistične teorije, na deterministične in avtonomistične pristope. Vendar so referenti — simpozij je bil v obliki predloženih referatov in okrogle mize — razvili polemično razpravo, ki je opozorila na dialektični in zgodovinski pristop. Poročevalec T. Szesko je kritično marksistično ovrednotil teze v predloženih referatih, kar je pomenilo ideološko »novost« tega simpozija.

Raziskovalni odbor je slednjič sprejel tudi predlog, da se mu pridruži področje sociologije spoznavanja. Zato so bila nekatera zasedanja skupaj z »Mednarodnim združenjem za sociologijo spoznavanja«. Združitev je plod daljših načelnih razprav in spoznanj, večina udeležencev je menila, da je področje komunikacijskega fenomena nujno disciplinarno povezati s sociologijo spoznavanja in tako vnesti filozofske vidike komunikacijskih procesov. V komunikologijo tako močneje vstopa tudi celotna problematika družbene zavesti, predvsem ideološke zavesti, področje raziskovanja ideoloških sistemov, socializacijskih procesov in celotne, predvsem seveda množične, kulture. Odbor se sedaj imenuje »Raziskovalni odbor za sociologijo komunikacij, spoznavanja in kulture«. Tudi oddelek za sociologijo spoznavanja je imel že prej pripravljani simpozij v Španiji (Barcelona) z naslovom »Popularne alternative množičnim medijem«, kjer je obravnaval revolucionarne, odporne, podzemne in disidentske komunikacijske medije in sisteme. V Uppsali je bilo to razširjeno področje obravnavano v dveh oddelkih: »Komuniciranje in spoznavanje« ter »Protikultura in ustvarjalnost«. Zlasti v zadnjem oddelku so bili ostri razgovori med sovjetskimi in zahodnimi sociologi.

Kazalo bi omeniti tudi načelo, ki ga je odbor uveljavil letos, namreč, da v okviru komiteja sleherna sekcija razvije tudi mednarodno raziskovalno dejavnost. Predloženi in sprejeti so bili tile raziskovalni projekti: Tisk in ideologija, Javno mnenje in demokracija, Načini produkcije in difuzije sociologije spoznavanja, Alternativne uporabe televizijskega medija, Popularni in/ali alternativni komunikacijski sistemi. Večina projektov združuje več dežel in je zasnovana primerjalno. Žal pa kljub spodbudam še ni uspelo oblikovati in organizirati večjega načrta raziskovanja komunikacijskih medijev nerazvitih dežel.

Če bi sklenil ta zapis z nekaterimi osebnimi spoznanji, bi vsekakor moral opozoriti, da se je tudi ta raziskovalni odbor spremenil v pomembno mednarodno znanstveno komunikacijo dežel z različnimi ideo-

loškimi sistemi in družbenimi ureditvami. Morda je bila izrazita ideološka barvitost opazna predvsem v tem odboru, saj so se tu križali pogledi znanstvenikov, ki večinoma neposredno sodelujejo tudi v oblikovanju institucionalnih organizmov oblikovanja družbene zavesti, politične komunikacije, javnega mnenja, volilnih procesov, ideoloških državnih mehanizmov, celo propagandnih mehanizmov v sodobnih vojnah. Hkrati so tudi vsi udeleženi v pedagoškem procesu izobraževanja sodobnih specialistov za komunikacije, propagando in novinarstvo. Zato ni nič čudnega, da so blokovske sile prav na zasedanje tega odbora poslale močne znanstvene in pedagoške ekipe, ki so mnogokrat po ostri konfrontaciji našle »multiplicirani« konsenz s preprosto medsebojno razdelitvijo moči in oblasti v odboru. Neorganiziranost jugoslovanskega sociološkega združenja je osamljene delegate v tem odboru potiskala na položaje osebnostnih nastopov (glede na uveljavljenost posameznika v mednarodnem znanstvenem svetu), ali pa v vlogo donkihotskih bojevnikov z mlini na veter velikih.

MILAN DIVJAK

Pota in stranpota DMV v osnovni šoli

Uvod

Čeprav smo DMV (družbeno moralno vzgojo) uvedli v osnovne šole že pred več kot dvajsetimi leti, stojimo vedno znova pred bolj ali manj zapletenimi vprašanji in dilemami. Veliko vprašanj se je porajalo že ob uvajanju tega predmeta v osnovne in srednje šole. V naslednjih letih je prišlo pogosto do kriz, ki so skoraj ogrozile obstoj tega učnega in vzgojnega predmeta. Večkrat so se pojavile zahteve in želje, da bi ta predmet odpravili. To se je tudi resnično zgodilo v drugih naših republikah, pri nas pa smo vztrajali kljub težavam, različnim nasprotnim stališčem in tudi predsodkom. Danes je obstoj DMV v osnovni šoli zagotovljen, učitelje smo začeli izobraževati na posebni katedri, dobili smo učbenik za osnovno šolo, kažejo pa se tudi prvi obrisi priročnikov za učitelje, naglo se razvijajo področja, ki jih zajema DMV v osnovni šoli.

Kljub precejšnemu napredku na tem področju pa vendarle ne moremo biti zadovoljni. Poleg starih resničnih in pogosto tudi lažnih dilem se porajajo nove. Prepočasi se izboljšujejo razmere na šolah, preveč generacij mladih je prikrajšano za vzgojo, kakršno želimo, preveč učiteljev je še premalo pripravljenih za to zahtevno učno in vzgojno področje, ki zahteva veliko priprav na pouk, študij različnih problemov, povezovanje z drugimi predmeti, sodelovanje učiteljev v kulturnem, samoupravnem in političnem življenju okolja, zlasti pa skrbno spremljanje dogajanj doma in v svetu. Kljub skromnemu številu ur ta predmet učitelje močno obremenuje in jih postavlja pred bolj ali manj težko rešljive probleme.

Naša družba je močno zainteresirana, da bi naša osnovna šola ustrezala potrebam časa in mlade generacije, ki sta ji potrebni solidna družbena, moralna, politična in kulturna vzgoja in izobrazba, ki bi ji omogočili ustvarjalno življenje v naši samoupravni socialistični družbi. Cilji in naloge tega izobraževanja so dobro zastavljeni, čeprav se z našim razvojem porajajo novi vidiki, ki jih je treba upoštevati. Vprašanje pa je, kako bi jih kar najbolje uresničevali, kako bi pozitivne ideje spravili v življenje. Zaradi tega so še danes po tolikih letih ostala v središču pozor-

nosti predvsem metodična vprašanja DMV. V prejšnjih obdobjih je bilo največ razprav o teoretičnih, vsebinskih in načelnih vprašanjih DMV, v novejšem času pa prihajajo v ospredje metodična, praktična vprašanja, ki pa seveda ne izključujejo razprav o ciljnih tega pouka. Tako usmerjenost opažamo v pedagoški publicistiki, pa tudi v različnih strokovnih, znanstvenih in raziskovalnih prizadevanjih pri nas.

O problemih DMV smo zadnji dve leti razpravljali na dveh republiških posvetovanjih, ki so ju pripravili v Mariboru na pobudo katedre za DMV na pedagoški akademiji. Pri tem so sodelovale tudi druge institucije, zlasti zavod za šolstvo SR Slovenije, marksistični center pri univerzi v Mariboru in drugi. Prvo posvetovanje je bilo bolj teoretičnega pomena in je zajemalo širša vprašanja DMV v osnovni šoli, drugo pa se je posvetilo predvsem metodičnim vprašanjem. Materiali prvega posvetovanja so bili objavljeni v zborniku,¹ nekaj prispevkov drugega posvetovanja pa je izšlo letos v reviji Vzgoja in izobraževanje.²

V tem zapisu, ki je povzetek obsežnejše študije *Stanje in problemi DMV v osnovni šoli*,³ bi želeli opozoriti na pretekla prizadevanja v svetu in pri nas, zlasti pa na sedanje razmere na naših osnovnih šolah.

Nekatere dileme v razvoju DMV

Takoj po vojni nismo veliko razpravljali o moralni in etični vzgoji, ker je bilo potrebno reševati številne probleme gospodarske in politične narave. Več pa smo razpravljali o *idejni in politični* vzgoji mladine, pri čemer smo se v začetku precej naslanjali na vzhodne dežele. Po sporu s Sovjetsko zvezo smo tudi na področju vzgoje iskali lastne poti, naši pedagoški teoretiki so kritično ocenili zglede, ki smo jih posnemali. Res pa je, da smo po vojni malo pisali o moralni vzgoji in da je bilo v našem jugoslovanskem pedagoškem tisku od 1946 do 1952 objavljenih le 9 člankov. Šele ko smo uvedli v naše osnovne in srednje šole *moralni pouk (1952)*, je močno poraslo tudi število tekstov o moralni vzgoji. Zanimanje za etična in moralna vprašanja je močno poraslo med psihologi, pedagogi, sociologi in filozofi. Po vsej Jugoslaviji so se ob uvajanju moralnega pouka začele živahne razprave, saj smo pri tem zadeli na številne težave in probleme. Zlasti je bilo premalo usposobljenih učiteljev, porajale so se nevarnosti, da bi pri pouku zahajali v moraliziranje, da bi postal neživljenjski, formalističen.

Tudi pri nas v Sloveniji se je začelo živahno gibanje za moralno vzgojo in tudi pouk. Vsi takrat najbolj znani pedagoški teoretiki in praktiki so pomagali novi učni in vzgojni predmet vsebinsko in metodično

¹ *Družbenomoralna vzgoja v osnovni šoli, Posvet v Mariboru 1976*. Pedagoška akademija, Marksistični center pri univerzi v Mariboru in zavod za šolstvo SR Slovenije, Ljubljana 1976.

² *Vzgoja in izobraževanje*, Zavod za šolstvo SR Slovenije, Ljubljana 1978/II.

³ Milan Divjak: *Stanje in problemi pouka DMV v osnovni šoli*. II. posvet o DMV v Mariboru 1978, str. 33, in 15. str. bibliografije, cikli.

graditi in oblikovati. Poleg pedagogov se lahko spomnimo tudi nekaterih družbenopolitičnih delavcev, ko sta npr. J. Potrč in I. Regent. Veliko smo govorili o celotni reformi osnovne šole. V teh akcijah se je močno angažirala tudi M. Dekleva, G. Šilih pa je zlasti obravnaval *psihološke osnove* pouka etike, pri čemer je tudi mislil na učence srednjih šol. Med aktivne bojavnike za družbeno in moralno vzgojo so se uvrstili tudi drugi takratni pedagogi kot npr. E. Vranc, H. Puhar, I. Segula, L. Žlebnik, zlasti pa je o metodiki tega področja pisal J. Tomšič.

Moralni pouk ali pouk etike smo uvedli tudi v srednje šole, vendar so bile težave tudi tukaj, saj učitelji niso bili usposobljeni za tako delo. Pomagati so jim poskušali s seminarji, vendar so etiko na srednjih šolah leta 1956 *odpravili*. Le gimnazijci so se z etičnimi vprašanji srečevali pri filozofiji, drugi učenci srednjih šol pa so ostali brez moralnega pouka v ožjem pomenu besede. Tako je nastala praznina, ki smo jo zapolnili po mnogih letih z uvedbo samoupravljanja in marksizma v srednje šole.

Vprašanja okoli moralnega pouka in vzgoje so se močno zaostrovala zlasti v drugih naših republikah. Mnogi so dokazovali, da je tak pouk zgrešen. Interes za to področje je upadal, porajali so se odpori in ugovori. Tudi pedagoški strokovnjaki so bili proti takemu pouku, očitali so mu celo vrsto slabosti, ni pa bilo volje in dovolj prizadevanj, da bi jih odpravili. Leta 1958 so pripravljali v Sarajevu posvetovanje o tej problematiki, vendar do njega ni prišlo. Ta predmet so ponekod *odpravili*, npr. v SR Srbiji in v Črni gori leta 1962, pozneje pa tudi na Hrvaškem. To so utemeljili tako, da je treba otroke moralno in družbeno vzgajati pri vseh učnih predmetih, zlasti pa pri razrednih urah in ob drugih priložnostih. Veliko so tudi govorili o tako imenovanem vzgojnem načrtu šole, ki naj bi vključeval tudi moralno, idejno in družbeno vzgojo.

Toda na različnih posvetovanjih, ki so bila v poznejših letih, so strokovnjaki še vedno ugotavljali, kako je moralna vzgoja pri nas nerazvita, zlasti J. Đorđević in pozneje N. Potkonjak, zlasti na *posvetovanju v Mariboru (1967)*. Pri tem je Potkonjak poudaril, da je treba oblikovati vzgojne programe šol in jasnejšo koncepcijo moralne vzgoje v šoli. Močno je tudi poudarjal pomen dobre metodike moralne vzgoje, obenem pa je zahteval raziskovalno delo na tem področju.⁴

Pri nas v Sloveniji smo moralni pouk ohranili, vendar je doživljal številne vsebinske in druge spremembe. Prihajalo je do nekaterih nepotrebnih dilem. Toda reforma naše osnovne šole je potrdila potrebo po moralni vzgoji in tudi pouku, zato so izdelali nov učni načrt, predmet pa poimenovali v *temelje socialistične morale (TSM)*. Tematika se je tako razširila na nova področja. S tem smo presegli ožjo moralno problematiko. Obenem pa so tudi drugi strokovnjaki pogosto razpravljali o moralni problematiki v naši družbi, ki si je krčila pot v samoupravljanje,

⁴ Nikola Potkonjak: »Izgradivanje metodike socialističkog moralnog vaspitanja zahteva prevazilaženje osnovnih slabosti naše pedagoške teorije u toj oblasti«, *Pedagogija* 1968/1—2, str. 34—76.

v gospodarsko in družbeno reformo. Mnoge spodbude za razmišljanje je dal *simpozij o morali*, ki je bil leta 1966 v Ljubljani in je pritegnil poleg filozofov tudi ekonomiste, pedagoge, psihologe, sociologe in druge, poleg tega pa je sprožil živahno publicistično dejavnost.^{5, 6}

Ko govorimo o problematiki družbenomoralne vzgoje pri nas, se moramo spomniti nekaterih naših strokovnih in pedagoških delavcev, ki so v teh letih veliko prispevali k razvoju tega področja, k razjasnitvi bistvenih pojmov in k razreševanju številnih dilem, ki so se vedno znova porajale. Leta 1966 je Teorija in praksa priobčila obsežno razpravo⁷ R. Mejakove o mestu in pomenu moralnega pouka in vzgoje. V njej je avtorica podrobneje pojasnila naloge in cilje tega predmeta, obenem pa poudarila, kako pomembno vlogo imajo učitelji, ki naj bi bili dobro usposobljeni za tak pouk in vzgojo, zlasti pa tudi družbeno angažirani. Ugotovila je tudi, da naša družba že premore ustrezen sistem etičnih norm in vrednot, da lahko z njimi seznanjamo učence. Ti so po njenem prepričanju sposobni brez večjih težav razpravljati o etičnih pojavih v naši družbi, zlasti še, če jim učitelj pri tem ustrezno pomaga in jih vodi.

V letu 1966 je tudi mariborski pedagoški svetovalec J. Pihler prispeval tehten delež k oblikovanju teorije in prakse moralnega pouka in vzgoje v osnovni šoli. Ugotovil je, da je škoda in nedopustno, da v socialistični družbi zanemarjamo moralno vzgojo in pouk. Dokazal je, da je to področje vzgoje v krizi, ker so ga zanemarjali, ker smo slabo pripravljali učitelje. Pri izboljševanju predmeta je poudarjal izreden pomen učinkovite šole, v njej pa vlogo učitelja, ki mora med drugim dobro obvladati tudi metodiko pouka in vzgojo.⁸

Ugotovili smo, da so bile zelo živahne razprave pred simpozijem o morali (1966) in po njem, vendar je treba ugotoviti, da je k razčiščevanju problemov veliko prispevalo tudi zvezno posvetovanje o moralni vzgoji, ki je bilo v *Mariboru leta 1967*.

Tu so bili zlasti zanimivi prispevki naših domačih avtorjev, ki so sprožili živahne razprave že med posvetovanjem in pozneje v strokovnih časopisih in revijah. Iva Šegula je poročala o raziskavi *etičnih stališč* naših petnajstletnikov, ugotovila je, da je moralni pouk potreben in da ga je treba dalje razvijati. Tudi drugod so začeli raziskovati etično podobo mladih, pozneje tudi ideale in vrednote. Precej razprav in polemik so sprožili tudi prispevki Fr. Pedička, ki je na simpoziju o morali opozoril na dejstvo, da mladi pogrešajo moralnih spodbud, govoril je o gladi po vrednotah pri mladini spričo vse močnejše potrošniške usmerjenosti odraslih. Ugovarjala mu je M. Dekleva, češ da kljub težavam in napakam v naši družbi gradimo humano samoupravno socialistično družbo in da to

⁵ J. Kocijančič: »Ob ocenah mladine«, TIP 1966/6—7, str. 937—48.

⁶ »Mesto morale v sedanji fazi našega razvoja«, Naši razgledi, 9. IV. 1966, št. 7, str. 230—34.

⁷ Renata Mejak: »Mesto in pomen moralnega pouka«, TIP 1966/II, 266—75.

⁸ Jože Pihler: »Razmišljanja o moralnem pouku in moralni vzgoji«. V.: *Oblikovanje socialistične osebnosti*. Obzorja, Maribor 1966, str. 45—71.

daje mladim obilo možnosti etičnega razvoja. Nekatera sporna Pedičkova stališča so kritično obravnavali še nekateri drugi, npr. R. Mejak, Z. Jelenc, H. Puhar in B. Majer. Globljo razčlemba teoretičnih, filozofskih osnov moralnega pouka je dal B. Majer. Zahteval je jasen koncept in idejna ter teoretična izhodišča za moralno vzgojo in pouk, pri tem je močno posegel v Pedičkovo nedorečeno razmišljanje o dialektiki moralnih pojavov v samoupravni socialistični družbi. Te misli so še danes žive, saj je treba vedno znova preverjati izhodišča in temelje naše moralne vzgoje v šoli.⁹

Ni naš namen, da bi ocenjevali polemike, ki so se razplamtele v našem tisku, opozorili bi le, da so te razprave bile koristne, saj so mnogi strokovnjaki prispevali k razčiščevanju pojmov, dilem in problemov okoli moralne vzgoje in pouka, tehtno prispevali k oblikovanju teorije in prakse moralne vzgoje ter s tem postavljali temelje, na katerih danes gradimo dalje.

Tehtna razmišljanja o problemih mlade generacije so prispevali tudi naši sociologi, zlasti v letu 1968, ko so se v svetu in tudi pri nas pojavila mladinska in zlasti študentska gibanja. Spomnimo se posebnega sociološkega posvetovanja o mladini, ki je bilo v Splitu. Izhajale so posebne številke Sociologije, ki so bile posvečene mladinski tematiki. Tudi Naše teme in druge revije so prinesle tematske številke o mladinskih gibanjih, več podobnih tekstov je bilo objavljenih tudi v Teoriji in praksi.^{10, 11} Vedno več je razprav o idejnosti pouka; avtorji so ugotavljali, da naše šole mlade preslabo idejnopolitično vzgajajo in izobražujejo, da nastaja idejni vakuum, porajati so se začele teorije o idejno nevtralni šoli in vzgoji. Na ta način so se porajali glasovi o nepotrebnosti moralnega pouka v osnovni šoli. Podrobneje sta idejnost pouka obravnavala zlasti Sl. Podmenik¹² in J. Šter.¹³ Ne le, da so poskusi, da bi odpravili moralni pouk, propadli, temveč so se vedno bolj uveljavljale zahteve, da bi tudi v srednje šole uvedli marksizem in osnove samoupravljanja. Izredno živahna gibanja smo lahko opazovali v predkongresnih obdobjih, t. j. pred X. kongresom ZKJ in VII. kongresom ZKS.

K teoretični poglobitvi in osmislitvi moralne vzgoje in pouka sta prispevali tudi naša etična in filozofska misel, ki sta se po vojni izredno naglo razvijali. Potrebna bi bila podrobna razvojna študija, da bi lahko spoznali vso pestrost tega dogajanja in njegov pomen za našo šolo. Ni treba omenjati deleža, ki ga imata naša filozofa V. Pavičević¹⁴ in in V. Rus,¹⁵ poleg njiju pa tudi drugi naši filozofi. Ugotovimo lahko, da

⁹ Boris Majer: »Idejni koncept moralne vzgoje«, TiP 1968/V, str. 794/800.

¹⁰ Viktor Konjar: »Mladina, resnice in polresnice«, TiP 1968/7—8, str. 963—69.

¹¹ Klinar Peter: »Izvori študentovskega gibanja«, TiP 1969/6—7, str. 1126—28. Glej še: Mišnar Zdravko: »Protest proti nezaupanju v človeka«, TiP 1968/8, str. 1256—60 itn.

¹² Slavko Podmenik: »Idejnost pouka in vzgoje«, TiP 1968/X, str. 1423—36.

¹³ Jože Šter: »Pozitivizem in idejnost pouka«, TiP 1968/XI, str. 1611—17.

¹⁴ Vuko Pavičević: *Osnovi etike*, Beograd 1967 (445).

¹⁵ V. Rus: *Etika in socializem*, MK, Ljubljana 1976 (680).

se tudi naši pedagoški strokovnjaki in teoretiki ter praktiki vedno bolj posvečajo moralni vzgoji, moralnim problemom mladih. Nastali sta dve obsežni monografiji o moralni vzgoji, ki sta lahko podlaga za oblikovanje metodike moralne vzgoje in pouka v osnovni šoli.^{16, 17} nekateri strokovnjaki se vedno bolj ukvarjajo s psihološkimi problemi morale, zlasti z moralnim razvojem otroka in mladostnika, pri čemer se lotevajo tudi empiričnih raziskav.¹⁸ Pri teh raziskavah se vedno bolj uveljavljajo tudi naši pedagoški inštituti. Zlasti bi omenili dejavnost *Inštituta za pedagoška raziskovanja v Beogradu*, ki med drugim tudi organizira znanstvena srečanja, izdaja pa tudi zbornike znanstvenih razprav. Za nas je posebej zanimivo znanstveno srečanje, ki je bilo posvečeno *moralni vzgoji (1976)*.^{19, 20} Za moralno vzgojo in pouk so pomembna še druga posvetovanja in prireditve, kot npr. tisto, ki je bilo v Beogradu leta 1975 o temi *Patriotizem in revolucionarne tradicije*.²¹ Sociološko društvo Hrvatske je organiziralo posvetovanje Sodobna družba in problemi človeških potreb in vrednot. Prispevki so izhajali v reviji *Sociologija* leta 1976. Za moralno vzgojo je pomemben tudi tradicionalni *Kurirčkov festival v Mariboru*, saj pisatelji in drugi obravnavajo teme, ki izhajajo iz otroške in mladinske književnosti, ki jo pogosto uporabljamo tudi pri pouku DMV. Izhaja tudi revija *Otrok in knjiga*.²²

Učitelji DMV se ne srečujejo le z etično in filozofsko problematiko v ožjem pomenu besede, temveč tudi z vprašanji družine, zakona, spolnosti, ljubezni, poklicev, dela, učenja, s problemi mednacionalnih odnosov, s samoupravljanjem, z mladinsko in pionirsko organizacijo ter drugimi organizacijami in zlasti tudi z mednarodnimi odnosi, z delavskimi gibanji itn., upoštevati morajo tudi pojave v kulturi doma in v svetu, zlasti pa množično kulturo občil. Na vseh teh področjih lahko opažamo doma in v svetu živahna gibanja, spremembe in razvoj in vse to prispeva k vsebinskim, teoretičnim in praktičnim opredelitvam moralnega pouka in vzgoje. Gre le za to, da učitelji sledijo tem pojavom, da jih analizirajo in vključujejo na ustrezne načine v moralni pouk in vzgojo.

Že v zvezi z *družino, zakonom in odnosi med spoloma* lahko pri nas in v svetu sledimo naglemu razvoju na etičnem, normativnem, gospodarskem področju in drugih področjih. Pri nas je veliko akcij izvedel svet za planiranje družine pri zvezni konferenci SZDL. Omenimo naj različne seminarje, kot npr. o družbeni emancipaciji žensk (1961), o šola-

¹⁶ Vi. Radašin: *Osnovi moralnog vaspitanja*, Novi Sad 1970 (263).

¹⁷ Ante Vukasović: *Moralni odgoj*, Liber, Zagreb 1974 (367). Izšla je tudi druga izdaja leta 1978.

¹⁸ Boško Popović: *Uvod u psihologiju morala*, Naučna knjiga, Beograd 1973 (227). Izšla je tudi druga izdaja 1977. Poleg psihologije morale smo dobili tudi obsežno sociologijo morale (R. Lukić).

¹⁹ Glej: *Simpozijum o moralnom i društvenom vaspitanju*, Beograd 1976 (Povzetki).

²⁰ Zbornik (9) Instituta za pedagoška istraživanja, Beograd 1976 (411).

²¹ Zbornik. Patriotizam i revolucionarne tradicije, Beograd 1975 (330)

²² *Otrok in knjiga* 1972—78, 1—6. Obzorja Maribor.

nju ženske mladine (1962), o izobraževanju žensk (1965), o mestu in vlogi ženske na področju lokalne samouprave (1963), o družbenoekonomskih spremembah na vasi in o položaju žensk in mladine (1966), o družini v sodobni družbi (1968), o načrtovanju družine (1969), o znanstveno tehnični revoluciji in izobraževanju žena (1971), o zaščiti zaposlenih žena v razmerah sodobne tehnologije (1973). Pomembno je posvetovanje o oblikovanju družbenih stališč v zvezi s *populacijsko politiko*,²³ ki je bilo leta 1973, o ustavnem načelu o pravicah človeka, da se svobodno odloča o rojstvu otrok.²⁴ (1974). Ob mednarodnem letu žena (1975) je bilo veliko posvetovanj o *humanizaciji odnosov med spoloma*. Zelo koristno je bilo posvetovanje o spolni vzgoji v srednjih šolah (1975),²⁵ o vlogi *visokega šolstva* pri humanizaciji odnosov med spoloma (Split 1975),²⁶ o nalogah *pedagoških akademij* pri pripravi učiteljev za humanizacijo odnosov med spoloma 1976²⁷ itn. Takih in podobnih posvetovanj je bilo še več, zlasti naj omenimo mednarodni seminar na Bledu »Žena in razvoj« 1977²⁸ in letošnje posvetovanje v Sarajevu (1978) o vključevanju tematike o spolni vzgoji v programe za izobraževanje učiteljev, pedagogov in psihologov.²⁹ V letu 1977 je v knjižnici skupščine SFRJ izšla zbirka dokumentov Združenih narodov, ki so bili sprejeti v mednarodnem letu žensk 1975.³⁰

H globljemu pojmovanju in razumevanju moralne vzgoje in pouka je poleg drugega prispeval tudi hiter razvoj teorije in prakse *samoupravljanja* pri nas. Zadnja leta smo dobili veliko število kvalitetnih del o samoupravljanju, ki lahko pomagajo učiteljem DMV pri obravnavi te problematike. Na drugi strani pa je treba omeniti vlogo in pomen novega učnega predmeta v srednjih šolah, t. j. *samoupravljanja s temelji marksizma*. Živahno se razvijajo tudi naši mednacionalni odnosi. Učitelji DMV lahko za svoje delo dobe mnogo spodbud tudi v dobro organizirani politiki zaposlovanja, v poklicni orientaciji, vzgoji itn. Omeniti je treba tudi nova spoznanja o gibanjih in pojavih v svetu, zlasti našo teorijo in prakso *mednarodnih odnosov, naše neuvščenosti*. Zadnje čase smo dobili tudi

²³ *Izgradnja društvenih stavova o populacionoj politici Jugoslavije*, Savezna konf. SSRNJ, Beograd 1975 (628).

²⁴ *Ostvarivanje ustavnog načela o pravu čoveka da slobodno odlučuje o rađanju dece*, Sav. konf. SSRNJ, Beograd 1975 (428).

²⁵ *Vaspitanje omladine za humane i zdrave odnose među polovima za skladne in odgovorne odnose u braku i porodici*, Beograd 1975 (144) br. 12.

²⁶ *Zadaci visokog školstva na humanizaciji odnosa polova*, Savezna konf. SSRNJ, Beograd 1977 (310).

²⁷ *Zadaci pedagoških akademija na humanizaciji odnosa između polova*, Savezna konf. SSRNJ, Beograd 1978 (254).

²⁸ Jože Tavčar: »Ženska in razvoj. Še o lanskem medn. seminarju na Bledu, Naši razgl., (10. III.) 1978, str. 135—36.

²⁹ Posvetovanje je predvideno za november leta 1978.

³⁰ Enakopravnost, razvoj, mir, Knjižnica Skupščine SFRJ, serija XIV, 8. zvezek, Beograd 1977 (236).

sistematičen učbenik mednarodnih odnosov,³¹ podrobno je obdelano mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin,³² veliko dobre literature je izšlo o Združenih narodih,³³ omeniti pa je treba tudi delo, ki govori o vzgoji mladine za razumevanje med narodi,³⁴ dobili pa smo tudi učbenik za DMV v osnovni šoli.

Velika opora pouku DMV so številna prizadevanja pri nas v Sloveniji in v drugih republikah, da bi v šolah okrepili marksistično idejnost. Omenili bi lahko celo vrsto *strokovnih posvetovanj*, ki so bila posvečena tej problematiki, zadnja leta pa smo dobili tudi lepo število člankov, razprav in tudi večjih študij o *marksističnem izobraževanju ter idejni vzgoji v naših osnovnih, srednjih ni visokih šolah*. Podrobneje je sistem idejno-političnega izobraževanja izdelan za člane ZK, vendar lahko koristi tudi učiteljem pri njihovem delu.³⁵ Vedno več se tudi razpravlja o izvenšolskem izobraževanju mladih, zlasti o dejavnostih marksističnih krožkov in klubov OZN.^{36, 37} Te dejavnosti praviloma vodijo v osnovnih šolah učitelji DMV, zato se njihovo delo v razredih lepo dopolnjuje z delom v krožkih, klubih in organizacijah.

Rečemo lahko, da vsi ti dejavniki močno podpirajo delo učiteljev pri DMV, da tako rastejo tudi elementi *metodike* te dejavnosti, da se zbirajo in kopičijo izkušnje, ki olajšujejo delo na tem področju. Izrednega pomena za razvoj DMV pa je tudi ustanovitev *katedre za DMV* na pedagoški akademiji, saj ta daje dopolnilno izobraževanje učiteljem, ki že delajo, oblikuje pa nove iz vrst rednih študentov, skrbi za zbiranje literature, organizira strokovna posvetovanja itn. Bistvena naloga katedre je tudi raziskovalno delo, zlasti proučevanje stanja in problemov DMV na šolah ter priprava ustreznih učnih pripomočkov za redne ter izredne študente. Skratka, brez dobrih učiteljev DMV na tem področju ni mogoče napredovati, zato si oglejmo, kakšno je stanje na šolah in kaj menijo učitelji o tem.

Nekateri kadrovske problemi na področju DMV

Podlaga za obravnavo so podatki, ki so nam jih dali učiteji osnovnih šol s celotnega področja Slovenije. Zajeti so bili vsi učitelji DMV (500), v prvi fazi pa se jih je odzvalo približno 50 %, zato se podatki precej zanesljivi.

³¹ Vlado Benko: *Mednarodni odnosi*, Sociološka in politološka knjižnica, Obzorja, Maribor 1977 (382).

³² Ernest Petrič: *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*, Sociol. in politološka knjižnica, Obzorja, Maribor 1978 (426).

³³ *Združeni narodi. Temeljni podatki o OZN*, Novi vidiki, Zavod za šolstvo SR Slovenije, Ljubljana 1978 (128) prev.

³⁴ Milan Divjak: *Vzgoja mladine za razumevanje med narodi*, DZS, Ljubljana 1978 (410).

³⁵ *Idejnopolitično usposabljanje v ZKS*, Komunist, Ljubljana 1977 (161).

³⁶ *Priročnik za delo v marksističnih krožkih*, Ljubljana, Mestna konferenca ZSMS 1978 (23).

³⁷ Milan Divjak: »Principi vzgajanja in izobraževanja za vzajemno razumevanje med narodje, Ljubljana 1968. V.: *Mladi in mednarodno razumevanje.*, str. 219—314.

Zanimalo nas je, *kako živijo učitelji DMV, kakšna je njihova izobrazba, fluktuacija, obremenitev, kako in kje sodelujejo v samoupravnih organih, v kulturnih in drugih dejavnostih, kakšne potrebe in želje imajo, kako so zadovoljni v poklicu, kakšne težave imajo pri vsebinski in metodični pripravi pouka, kaj menijo o sedanjem učnem načrtu, o novem učbeniku za DMV, itn.* Zlasti pa nas je zanimalo, *koliko časa učitelji potrebujejo za učne priprave, kje in kako uporabljajo množična občila in zlasti leposlovne in druge knjige, katere učne oblike, metode in tehnike najpogosteje uporabljajo pri pouku, kako so njihove šole opremljene z učili in z učno tehnologijo, katere in kakšne ugodne in neugodne okoliščine vplivajo na delo v šoli, na medsebojne odnose med učitelji in učenci.* Učitelji so tudi povedali, *kako se sami izobražujejo, kje in kako sodelujejo v organiziranih oblikah permanentnega izobraževanja.* Izrazili so tudi *pripravljenost za študij na katedri za DMV ter želje po sodelovanju.*

Čeprav so ti podatki zelo zanimivi, jih bomo povzeli v skrajšani obliki in obsegu, imajo pa seveda le preliminarno vrednost in pomen.

Približno 50 % učiteljev DMV, ki so odgovorili, je končalo *pedagoško akademijo*, drugi imajo diplome najrazličnejših šol, recimo filozofske fakultete, učiteljsča, strokovnih šol itn. Učitelji DMV imajo torej zelo pestro izobrazbo — šole, zato je prav, da jo nekoliko poenotimo.

Vemo, da je na katedri za DMV diplomiralo le malo učiteljev in da zato poučujejo DMV različni predmetni strokovnjaki. Med njimi je največ *geografov in zgodovinarjev, t. j. približno 33 %, 10 %* jih je iz razrednega pouka, šele na tretjem mestu so učitelji materinščine, nato pa sledijo druge stroke. Veliko bi lahko razpravljali o tem, katere kombinacije so najboljše, t. j. kateri učitelji so še najbližji problematiki DMV.

Ugotoviti smo želeli tudi *stabilnost učiteljev na delovnem mestu, oziroma njihovo mobilnost.* Pokazalo se je, da dela na isti šoli od 1—5 let 30 %, od 6—10 let 25 % in od 11—15 let le 15 % učiteljev, daljši staž pa ima zelo malo učiteljev.

Za nas je zanimivo, koliko let *celotne pedagoške prakse* imajo učitelji DMV. Od 1—5 let prakse ima 26 % učiteljev, od 6—10 let jih dela le 15 %, daljšo delovno dobo pa ima precej manj učiteljev. Ugotovimo lahko, da imajo učitelji DMV relativno kratko delovno dobo in manj izkušenj.

Še krajšo *delovno prakso* pa imajo učitelji na področju DMV. Velika večina učiteljev DMV poučuje ta predmet od 1—5 let, t. j. približno 70 %, od 6—10 let jih uči 28 %, ostali pa imajo daljši delovni staž na področju DMV. Trdimo lahko, da imajo učitelji DMV v primerjavi z drugimi področji relativno krajše delovne izkušnje. Če pomislimo na to, da za pouk DMV praviloma niso pripravljene, lahko razumemo, zakaj imajo težave.

Največ učiteljev DMV poučuje ta predmet od 3—5 ur *tedensko*, zato je nevarnost, da jim pomeni obrobno, dodatno dejavnost, za katero

morda niso dovolj motivirani, zlasti še če tako dopolnjujejo manjkajoče ure. Včasih si to delo delita celo dva učitelja!

Velika večina učiteljev DMV pomaga *klubom OZN* in nekateri tudi *marksističnim krožkom*, pribl. 25 %, drugi pomagajo mladinski organizaciji (12 %), raznim sekcijam, skupinam, krožkom itn. Praviloma so učitelji DMV precej zaposleni kot mentorji. Vključeni so tudi v večjem številu v ZK (60 %), veliko jih sodeluje v samoupravnih organih, manj pa jih je vključenih v kulturna društva.

Učitelji DMV imajo največ naročeno DELO (67 %), sledi Prosvetni delavec (52 %), na tretjem mestu je Komunist (48 %), nato Naši razgledi in drugi časopisi. Učitelji so največ naročeni na revijo *Otrok in družina* (33 %), na *Pionirja* (25 %), *Našo obrambo* (24 %), *Sodobno pedagogiko* (22 %), na druge pa le redko. Učitelji so soglasno izrazili željo po metodični reviji, zlasti za DMV, pripravljeni so tudi v njej sodelovati, če stvar ne bi bila prezahtevna.

Ko torej govorimo o splošnih kadrovskih problemih učiteljev DMV, lahko ugotovimo, da prihajajo z različnih šol, da imajo večinoma za glavno stroko geografijo in zgodovino, da poleg DMV poučujejo najrazličnejše stroke, da jih je velika večina študirala na pedagoški akademiji, da so precej mobilni, da imajo krajšo splošno in specialno prakso, da so večinoma mlajši in manj izkušeni. Učitelji DMV so precej mentorsko, samoupravno, politično in kulturno angažirani, so naročeni na pomembnejše časopise in revije in si želijo posebne metodične revije za DMV. Kadrovska struktura učiteljev DMV ne ustreza v celoti.

Nekateri poklicni problemi učiteljev DMV

Učitelji DMV imajo podobne probleme kot učitelji drugih predmetov, vendar je njihovo delo bolj zapleteno in terja veliko dela, potrpljenja, študija, družbene angažiranosti. Narava dela zahteva veliko samostojnega izobraževanja, časa za priprave. Tega dela ni mogoče dobro opravljati brez osebne, intimne angažiranosti, prizadevnosti in skrbi za razvoj uencev. Ker so učitelji tudi v večini člani ZK, nas je zanimalo, kako gledajo na svoj poklicni položaj in na dejavnike, ki vplivajo na njihovo delo. Spoznanja, ki jih le kratko navajamo, bi bilo treba globlje razčleniti, da bi lahko bolje spoznali položaj naših učiteljev nasploh in DMV posebej. To bi lahko bila osnova za učinkovito ukrepanje, za izboljšave in spremembe.

Da učitelji niso zadovoljni s položajem, kaže že to, da naglo upada število študentov ob delu, njihova velika *fluktuacija*, beg iz šole v druge dejavnosti, pa tudi različne oblike obolevnosti. Učitelji navajajo, da so *preobremenjeni* v šoli in zunaj nje, da se porajajo vedno večje zahteve, da učne priprave zahtevajo veliko *več časa, kot jim ga priznajo*, da morajo sodelovati, kjer jih pač potrebujejo, da morajo venomer *dokazovati*, kaj delajo, da se kažejo dvomi v učiteljevo delo itn. Učitelji se v veliki

večini pritožujejo zaradi *zaostajanja v nagrajevanju*, zaradi izključno denarnega vrednotenja njihovega dela, saj s tem zakrnevajo drugi motivi za poklicno delo, ki se vse bolj spremeni v službo, v delo za OD.

Različne zaposlitve in dolžnosti učitelje odtegujejo delu z učenci, v kolektivih prihaja do sporov zaradi nagrajevanja, ti spori učitelje obremenjujejo in jih motijo pri delu, njihove energije in ustvarjalnost se zgublja v neplodnih *sestankih* in motijo jih tudi dvomi, ki se porajajo ob njihovem delu. Učitelji tudi opozarjajo, da so zlasti *za pouk DMV slabo usposobljeni*, da teže rešujejo probleme, šole so preslabo opremljene, v poklicu ne morejo napredovati.

Te ugotovitve, ki so nakazane le na kratko, niso nove, saj jih najdemo v starejših pa tudi novejših študijah.³⁸ Toda vendarle bi bilo potrebno stvar globlje raziskati in primerno ukrepati, saj so nekateri pojavi škodljivi za šolsko delo,³⁹ zlasti pa tudi ovirajo zboljšave, inovacije.⁴⁰ Morali bi globlje premisliti, kako izobražujemo učitelje, kako jih pripravljamo, da bi se lahko uspešno spopadali s težavami pri delu.

Splošna pripravljenost učiteljev DMV za delo v šoli

Posebej nas je zanimalo, kaj menijo učitelji o strokovni pripravi za DMV, kje čutijo slabosti v izobrazbi in kako jih premagujejo. Pri tem smo posebej mislili na vsebinsko-strokovno ali predmetno izobrazbo ter metodično usposobljenost. Da učitelji niso primerno pripravljeni za DMV, vemo, vendar smo želeli vedeti, kaj sami o tem mislijo. Večina učiteljev meni, da imajo ustrezno izobrazbo, vendar se morajo sproti izpopolnjevati. Dobili so *osnovo*, graditi pa morajo dalje, slabosti izobrazbe morajo sproti odpravljati. Akademija jim *ni dala dovolj praktičnih izkušenj*, zato so imeli večje začetne težave. Večina učiteljev meni, da so potrebni seminarji in druge oblike izobraževanja.

Učitelji so tudi povedali, *česa pogrešajo zlasti pri pouku DMV*, za katerega nimajo specialne izobrazbe. Zanimivo je, da precej učiteljev na to vprašanje ni odgovorilo (24 %), druga pa menijo, da pogrešajo globlja spoznanja o religiji, družbeni ureditvi, iz filozofije, razvojne psihologije in zlasti iz metodike. Če pomislimo, da poučujejo DMV geografi, kemiki, glasbeniki in drugi, so nam ti odgovori hitro razumljivi. Iz tega izvirajo tudi *vsebinske težave* pri pripravi na pouk, ki so lepo razvidne iz preglednice.

Tabela nam pokaže, da imajo naši učitelji največ težav pri pripravi tem iz samoupravljanja, pri obravnavanju religije in pri analizi socialni-

³⁸ Franc Strmčnik: »Temeljne značilnosti in delovni pogoji osnovne šole«, *Sodobna pedagog.* 1977/9—10, str. 257—89.

³⁹ Zdenko Medveš—M. Uršič: *Poklicna in regionalna migracija učiteljev osnovnih šol 1972/73—1973/74*, Ped. inšt., Ljubljana 1974.

⁴⁰ Majda Uršič: »Stališča osn. učiteljev do uvajanja inovacije«, *Sodobna pedagog.* 1975/7—8, str. 298—213.

Področja pouka DMV	Stopnje težavnosti			
	velike tež. %	prec. tež. %	majhne tež. %	nobenh tež. %
— Družina, spolnosti	7	25	38	30
— Poklic, delo, učenje	4	8	45	43
— Razred, organizacije	4	14	42	39
— Samoupravljanje	13	36	36	14
— Mednacionalni odnosi	5	17	36	43
— Socialistične vredn.	8	37	39	15
— Osebnosti, razvoj	8	32	37	23
— Religija, morala	15	37	36	12
— Mednarodni odnosi	5	12	41	43

stičnih vrednot. Najmanj težav je pri vsebinski obravnavi poklicev, mednacionalnih in mednarodnih odnosov. Učitelji ugotavljajo, da jim manjka virov vnaprejšnjega znanja in izkušenj pri pripravi učne ure. V neki meri jim bo delo olajšano z novim učbenikom.

Učitelji so tudi dali mnenja k sedanjemu *učnemu načrtu za DMV v osnovni šoli*: 10 % učiteljev ni odgovorilo na to vprašanje, 15 % jih meni, da je dober, drugi pa ugotavljajo, da ni dovolj usklajen z drugimi učnimi predmeti, da ni dovolj korelacije, da so nekatera področja preobsežna, druga preskopa, tretja pa manjkajo. Učni načrt je tudi v *celoti preobsežen*, saj imamo zanj zelo malo ur. Načrt bi moral biti bolj *elastičen*, da bi učitelji lahko izbirali teme, ki so v nekem določenem okolju zanimive, več tem pa bi morale biti o problemu *okolja, o človeških pravicah, o boju za mir, o mladini in njenih problemih, o spolnosti in zorenju, o medčloveških odnosih, o kulturnih vprašanjih itn.*, preobširno pa je zajeto vprašanje samoupravljanja in religije, zlasti še, ker bo v srednji šoli temu posvečen poseben predmet, t. j. marksizem in samoupravljanje. Problem učnega načrta DMV za osnovno šolo bo treba še obravnavati, poleg tega pa bo treba spremeniti programe na katedri.

Metodični problemi pri DMV

Poleg kadrovskih, poklicnih, izobrazbenih in drugih problemov so nas zlasti zanimali metodični problemi DMV in tem je bilo tudi posvečeno drugo posvetovanje v Mariboru. Doslej smo se lotevali bolj teoretičnih, načelnih vidikov DMV, premalo pa smo razpravljali o *metodičnih vprašanjih*. Zaradi tega najdemo v naši pedagoški in družboslovni publicistiki zelo malo tekstov, ki bi se ukvarjali z metodičnimi problemi DMV, marksističnega izobraževanja itn. Zaradi tega smo želeli kar največ zvedeti o metodičnem delu naših učiteljev, o njihovih težavah pri delu, o stopnji, ki jo je dosegel pouk DMV v osnovni šoli. Čeprav se še niso odzvali vsi učitelji, so podatki kljub temu zanimivi in poučni. Opozorili bomo le na nekatera vprašanja, ki najbolj vidno izstopajo, o drugih pa bomo morali poglobljeno razpravljati na podlagi celotnih podatkov.

Učitelji v večini omenjajo, da potrebujejo za *učne priprave za pouk DMV veliko časa*. 30 % jih potrebuje do 2 uri, 24 % nad 1 uro, 13 % pa celo 3—5 ur. Tisti, ki poznajo to področje, vedo, da te izjave niso pretirane. Tudi zelo razgledani učitelji potrebujejo za priprave veliko časa, če delo jemljejo resno. Ugotoviti pa je treba, da učitelji nimajo ustreznih priročnikov, metodik, učnih sredstev, mnogi pa imajo tudi premalo izkušenj. Tudi o tem bi bilo treba podrobneje razpravljati. Učitelji tudi opozarjajo, da je *premalo ustrezne literature za otroke*, učbenik je premalo in naglo zastareva, saj je področje življenja, ki ga obravnava, zelo dinamično. Za posamezne ure je težko opredeliti vsebino, obseg in globino snovi, iskati pa je treba tudi ustrezne učne oblike in metode. Učitelji so v večini izjavili, da jim pri delu zelo koristi *Vzorec časovne razvrstitve učne snovi* (53 %), opozorili pa so, da so nekatere teme pretežke, da je literatura ponekod zastarela, da vzorec ni usklajen z učbenikom in nima korelacije z drugimi predmeti. Potrebno bo torej izpopolniti izboljšati to publikacijo in jo na novo izdati, zlasti tudi zato, ker je ni več na knjižnem trgu.

Ker smo dobili prvi učbenik za DMV, na katerega smo čakali precej let, smo učitelje vprašali, kako ga uporabljajo, kako jim rabi, in zlasti kako ga sprejemajo učenci. Pripombe bi lahko koristile pri drugi izdaji. Velika večina učiteljev je učbenik za DMV zelo *ugodno sprejela* (80 %), saj so ga močno pogrešali. Toda bilo je tudi precej kritičnih pripomb: zlasti menijo, da je učbenik za učence na splošno *pretežak*, da je zlasti za VII. razred preobširen, da se ne sklada z učnim načrtom, da ima preveč tujk, da so nekatera poglavja preobsežna, druga pa skopa. Podrobneje je učbenik razčlenil avtor tega zapisa, ki meni, da bi bilo treba pri oblikovanju učbenikov bolj upoštevati didaktične, psihološke, lingvistične in druge vidike.⁴¹

Zanimalo nas je tudi, kako učitelji uporabljajo pri pouku *leposlovna dela*. Ugotovili smo, da prevladujejo *domača dela*, da je pomembna korelacija med DMV in materinščino, da verjetno učiteji nekaterih strok premalo poznajo vrednote književnosti za moralno in družbeno vzgojo nasploh in posebej vrednote mladinske književnosti, da nizko razvita *bralna kultura učencev* močno ovira delo na tem področju.⁴²

Če govorimo o metodičnih vprašanjih, nas seveda najbolj zanimajo *učne oblike in metode*. Učitelji DMV imajo tudi zaradi značilnosti problemov težave pri aktiviranju učencev, zlasti pa vpliva tudi to, da predmet ni ocenjevan. Zaradi tega se redno porajajo vprašanja, kako organizirati pouk, kakšne učne oblike in metode uporabljati pri konkretnih učnih urah. Ugotovimo lahko, da prevladuje *frontalna oblika pouka*, da skupinsko delo zahteva veliko dela s pripravami in seveda mnogo učnih

⁴¹ Milan Divjak: »Dolgo pričakovana knjiga. Družba in socialistična moralae«, Naši razgledi, (10. II.) 1978, str. 72—3, (24. II.) 1978, str. 101—2.

⁴² Milan Divjak: »Bralna kultura otrok in mladine«, Dialogi, 1978, št. 7—8, str. 505—12. Nadaljevanje v 10. številki.

sredstev in virov, ki pa jih učitelji praviloma nimajo na voljo. Vendar učitelji menijo, da bi lahko *skupinske oblike* uvajali pri mnogih temah. Med učnimi metodami učitelji največkrat omenjajo *razgovor* (60 %), sledi delo s tekstom (pribl. 30 %), potem pa razlaga, poročanje, kritika, pismeni izdelki itn. Teh metod je veliko, zato jih ne moremo navajati. Toda učitelji imajo največ težave zaradi *pomanjkanja učnih sredstev*, zlasti imajo težave pri ponazarjanju tem iz samoupravljanja, pri obravnavi religije, socialističnih vrednot in pri drugih temah. Učitelji ugotavljajo, da so šole slabo opremljene in oskrbljene za to področje pouka (68 %), da pogrešajo filmov, diafilmov, literature. Učitelji opozarjajo, da imajo na šolah nasploh *premalo knjig*, za pouk DMV pa še posebej. Vidimo torej, da učitelje pri delu ovirajo tudi materialne težave, te pa vplivajo tudi na potek učnih, t. j. *metodičnih priprav*.

Analiza je pokazala, da imajo učitelji največ težav pri metodični pripravi pouka v zvezi s samoupravljanjem, s problemi osebnosti, socialističnih vrednot, religije in morale. Očitno je, da se težave pri vsebinski pripravi pouka ujemajo z metodičnimi, zato je treba učiteljem pomagati na obeh področjih.

Učitelje smo tudi vprašali, kaj menijo o *ocenjevanju pri DMV*. Tu so obširno odgovarjali; 55 % jih meni, da prav, da ni ocenjevanja, saj so učenci bolj *sproščeni*, odkritosrčni, bolj sodelujejo, nastaja boljši stik, *lahko izražajo tudi napačna mnenja*, je več samodiscipline itn. Na drugi strani pa učitelji opozarjajo, da nekateri učenci to izrabljajo, so *nedisciplinirani*, raven znanja je nižja, vsi učenci *niso motivirani* za šolo nasploh, še manj pa za DMV, ki se ne ocenjuje. Na tem mestu ne bi mogli razpravljati o tem, kako lahko preverjamo delo učencev, čeprav ne ocenjujemo, in kako je treba učence motivirati za sodelovanje, vendar bi bilo treba ta problem podrobno raziskati. Povprašali smo še po mnogih drugih metodičnih dilemah, vendar jih tu ne moremo analizirati. Opozorili bi le še na nekatera pedagoška in psihološka vprašanja DMV.

Pedagoški in psihološki problemi DMV

Učitelji so marsikaj povedali o *okoliščinah*, ki *zlasti negativno vplivajo na DMV*. Po mnenju večine sodi v ta okvir zlasti to, da so učitelji premalo razgledani, *metodično nebogljeni*, da *moralizirajo*, *pretirano uveljavljajo lastna stališča*, nadalje *prepogosto menjavanje učiteljev*, uporaba *ur DMV za druge namene*, *nemotiviranost učiteljev*, učitelji *slabo poznajo učence*, *ker imajo malo ur*, škodujejo tudi protislovja med poukom v šoli in družbenim življenjem, vpliv cerkve, snov je težka, premalo opremljene šole, učenci so nevezgajeni, nedelavni itn. Nedvomno bi bilo treba o teh in drugih okoliščinah podrobneje razmišljati in jih tudi empirično proučevati.

Zanimivi so tudi podatki o tem, *kakšne težave* imajo učitelji DMV pri pouku, *kakšne vedenjske odklone kažejo učenci*. Velika večina učiteljev ugotavlja, da ni posebnih težav (32 %), 17 % učiteljev na to vprašanje ni

odgovorilo. Najbolj se učitelji pritožujejo zaradi *pasivnosti otrok* (20 %). Učitelji pogosto navajajo, da so učenci *nedisciplinirani*, da se med poukom ukvarjajo z drugimi stvarmi, da med poukom klepetajo, da so nemirni, da dajejo *neustrezne pripombe* o različnih temah, da prihaja do *prepirov*, da jih je *težko motivirati*, da se *malomarno obnašajo*, ne izpolnjujejo dolžnosti. Podobne stvari navaja tudi Fr. Strmčnik,⁴³ zlasti pa opozarja na porabniško miselnost, nemarnost, slabe navade, površnost, nezbranost, brezbržnost, čustveno labilnost, predrznost, surovost, prostaško izražanje, nediscipliniranost, naveličanost, utrujenost, egoizem, socialno nezrelost, moralno neobčutljivost, na nizko spolno kulturo, nespoštljiv odnos do učiteljev, manjše kraje in laži. Učitelji v obeh primerih navajajo konkretne primere, ki jih tu ne moremo uporabiti, ker prostor tega ne dovoljuje. Nedvomno gre za razvojno določene značilnosti mladih, ki so seveda pod mnogimi negativnimi vplivi okolja, zato bi bilo treba stvar globlje proučiti.

Izpopolnjevanje učiteljev, njihove želje in predlogi

Zanimalo nas je tudi, kje, kdaj in kako se učitelji DMV strokovno izpopolnjujejo. Nekaj lahko razberemo iz tega, katere revije, časopise in knjige berejo, drugo pa lahko sklepamo po tem, koliko strokovnih seminarjev obiskujejo in kako sodelujejo v strokovnih aktivih za učitelje MD. 32 % učiteljev DMV je bilo le enkrat na seminarjih, 21 % jih še ni bilo, 12 % pa ni odgovorilo. Dvakrat je bilo na seminarjih 18 % učiteljev itn. Podoba strokovnega izobraževanja torej ni ugodna, če pomislimo, da učitelji praviloma niso kvalificirani za DMV. Očitno je, da bi bilo treba na tem področju veliko več storiti. Korak naprej so posvetovanja o DMV, vendar ne zajemajo vseh učiteljev. Ko smo učitelje vprašali, katere teme so obravnavali, jih 34 % ni odgovorilo, 15 % jih je povedalo, da so govorili o novem učbeniku DMV, 10 % o učnem načrtu, 8 % o religiji in morali, 10 % o nalogah DMV itn.

Podobne podatke imamo o obiskovanju *strokovnih aktivov*. 28 % učiteljev ni odgovorilo, enkrat je bilo na aktivih 22 % učiteljev, dvakrat pa 20 %, 10 % jih je izjavilo, da niso bili na aktivih. Ugotovimo lahko, da so podobno kot seminarji tudi aktivni bolj redki in slabo obiskani. Tudi ko smo učitelje vprašali, kakšne teme so obravnavali na aktivih, jih ni odgovorilo 41 %. Tudi na aktivih so največkrat obravnavali novi učbenik, t. j. 18 %. Vzorec časovne razvrstitve 11 %, vsebinska vprašanja pa bolj redko, t. j. 5 %, metodična vprašanja pa 7 % itn. Ta problem je izjemno pomemben tudi za katedro za DMV, zato bomo o njem še razpravljali.

⁴³ Franc Strmčnik: »Vzgoja in izobraževalna uspešnost naše osnovne šole«, *Sodobna pedagogika* 1978/1–2, str. 1–30.

Ker veliko učiteljev ni kvalificiranih za DMV in ker imamo za to področje posebno katedro, smo želeli vedeti, *koliko se jih je pripravljeno specializirati za to delo, t. j. študirati ob delu*. Za učitelje, ki so končali pedagoško akademijo, je DMV tretji predmet, ki je težaven, nepriznan in tak študij ne vpliva na osebne dohodke. Večina jih dela na tem področju začasno, zato je interes za tak študij skromen. 53 % učiteljev je izjavilo, da ne bodo študirali tega področja, 30 % jih ne ve, le 7 % kaže voljo, da bi študirali, 3 % pa že imajo diplomu DMV, nekaj procentov pa ni odgovorilo. Ker vemo, da bomo težko pridobili učitelje, da bi se odločili za študij DMV ob delu, bo treba organizirati redno, sistematično in kvalitetno *permanentno izobraževanje*. Zato smo učitelje vprašali, *ketere teme so jim potrebne*. Toda 24 % učiteljev na to vprašanje ni odgovorilo, 24 % jih želi teme iz samoupravljanja, 23 % o religiji, 22 % o problemih osebnosti, 9 % o mednarodnih pojavih, 8 % o etiki in morali, 6 % o spolnosti, sledijo pa teme o delavskem gibanju itn. Malo učiteljev omenja metodična vprašanja (5 %). Ugotovimo lahko, da bo treba skrbno programirati izobraževanje učiteljev, uporabljati pa bo treba tudi ustrezne metode in oblike dela.

Ob koncu smo učitelje med drugim vprašali, *kaj predlagajo zaboljšanje pouka DMV na naših šolah*. Dobili smo mnogo tehtnih in uporabnih odgovorov in sugestij. Te bo treba podrobno proučiti in jih pri našem delu upoštevati. Za razvoj in afirmacijo DMV v osnovni šoli bi bilo treba boljše *izobraziti učitelje (23 %)*, poučujejo naj tisti, ki so strokovno usposobljeni, 12 % učiteljev ni dalo nobenih predlogov zaboljšave. Nadalje učitelji menijo, da je treba poskrbeti za *učne pripomočke*, zlasti *učbenike* za učence in učitelje, potreben je *metodičen priročnik* za učitelje, *čitanke* z izbranimi teksti za učence (21 %). Zboljšati bi morali *učni načrt*, ga dopolniti, povezati z drugimi predmeti (5 %). Za učitelje so potrebni redni seminarji in strokovni aktivni in druge oblike dela (11 %). Učitelji si želijo več strokovnih posvetovanj, neposrednejših stikov s katedro, želijo si *metodično revijo*, kjer bi lahko tudi samo sodelovali, medsebojno izmenjavali izkušnje, se seznanjali z literaturo in s pojavi na tem področju doma in v svetu. Učitelji si želijo več stabilnosti, kontinuitete, večjo družbeno skrb za to področje vzgoje in izobraževanja, več pomoči od zavodov za šolstvo in različnih strokovnjakov. Tudi ravnatelj šol bi morali imeti več posluha za DMV, zlasti za potrebe knjižnice, za nakup ustreznih učil ter za oblikovanje ustreznih delovnih razmer. Prenehati bi morali s tem, da v DMV vidimo le obrobni predmet, ki zaradi manjšega števila ur nima teže, ker pri njem ni ocenjevanja, pa ne zasluži resne pozornosti.

Če povzamemo vse, kar smo povedali, lahko zarišemo *naloge, ki so pred nami*. Najprej bi bilo treba podrobno proučiti problematiko učnega načrta za DMV in ga zboljšati pač glede na vse potrebe in vidike, ki se kažejo v novjšem času. Nadalje bi bilo treba prenoviti, zboljšati Vzorec časovne razvrstitve učne snovi za DMV, zlasti pa poiskati korelacijo z

drugimi predmeti. Zboljšati bi morali drugo izdajo učbenika za DMV in pri tem upoštevati izkušnje učiteljev ter spoznanja teoretikov. Za učence bi morali izdajati serijo del iz družboslovja, ki bi zajemala vsa področja, ki zanimajo mlade, pripraviti zbornik ustreznih tekstov za globljo analizo različnih problemov. Učitelji potrebujejo poseben priročnik, ki bi glavne teme vsebinsko in tudi metodično obdelal, posebej pa potrebujemo metodiko DMV. Na katedri za DMV je treba izpopolniti programe, bolje organizirati delo, izpopolniti praktično usposabljanje. Za študente bi bilo treba pripraviti glavne učbenike. Katedra bi morala skupno z drugimi, zlasti pa skupaj z učitelji proučevati nekatere najbolj pereče probleme tega področja, zlasti psihološka, pedagoška, sociološka in metodična vprašanja. Potrebno bi bilo tesnejše sodelovanje med vsemi, ki se tako ali drugače srečujejo s problematiko DMV.

JERZY J. WIATR

Samoupravljanje na Poljskem

(Izkušnje in perspektive)

Delavsko samoupravljanje na Poljskem ima za seboj že več kot dvajsetletno zgodovino.¹ Njegove prve forme — v obliki delavskih svetov — so nastale stihijsko, na iniciativo delavcev nekaterih podjetij jeseni in pozimi 1956. leta. Nastanek prvih oblik delavskega samoupravljanja je bil povezan z aktivizacijo delavskega razreda v obdobju pred politično spremembo oktobra 1956. leta in v obdobju realizacije sklepov VIII. plenuma CK Poljske združene delavske partije, ki je potekal prav v tem mesecu. Kritiki preveč centralistične in birokratske prakse iz obdobja tako imenovanega »kulta osebnosti« se je pridružilo iskanje novih institucionalnih oblik in s tem hkrati tudi eksperimenti pri uvajanju delavskega samoupravljanja. Značilno za prve poskuse v obdobju uvajanja delavskega samoupravljanja je bilo to, da je prihajala iniciativa zanj iz samega delavskega razreda in da so bili teoretski premisleki kot tudi pravne odredbe posledica prav teh delavskih iniciativ.

Delavsko samoupravljanje je bilo v tem prvem obdobju svoje dejavnosti izraz dveh ujemajočih se teženj. Na eni strani je bilo izraz hotenja najbolj aktivnega in zavednega dela delavskega razreda, da bi dosegel neposredni vpliv na produkcijski proces in s tem tudi večji delež pri usmerjanju družbenih sprememb. V očeh svojih ustanoviteljev je bilo samoupravljanje pregraja, ki naj bi preprečevala ponovno nastajanje teženj po preveliki centralizaciji in birokratizaciji upravljanja, in kar je s tem povezano — preprečevalo naj bi težnje po odtujevanju gospodarskega vodstva od delavskega razreda. Bilo je torej instrument obrambne interesov delavcev kot neposrednih proizvajalcev v socialističnem procesu produkcije. Po drugi strani pa so delavsko samoupravljanje pojmovali — predvsem teoretiki gospodarskih in političnih reform — kot sestavino novega družbenopolitičnega in gospodarskega sistema, kot temelj, na katerega naj bi se oprl napredujoči proces decentralizacije in deetatizacije socialističnega družbenopolitičnega sistema.

¹ Avtor je prispevek napisal posebej za Teorijo in prakso.

Ta druga interpretacija se je kar najbolj jasno izrazila v stališču vodilnega ekonomista in političnega delavca, profesorja Oskarja Langeja, ki je oblikoval tezo po kateri je prehod na samoupravne oblike vodenja gospodarskega življenja razvojna zakonitost socializma. V skladu s tem stališčem ustreza centralizirano upravljanje razvojnim potrebam v času realizacije politike industrializacije, vendar pa je po realizaciji te politike nujno potrebno preiti na metode, ki so manj centralistične in pomenijo večjo udeležbo delavskega razreda pri upravljanju. Po Langejevem mnenju izraša reforma tega tipa iz samih družbenoekonomskih premis, ki jih postavljajo procesi socialistične industrializacije.

»Centralistične metode« — je pisal Lange — »so učinkovite, če gre za hitro industrializacijo, ki povzroča tudi hiter razvoj delavskega razreda. S količinskim povečanjem delavskega razreda se povečuje njegova zavednost ter politična zrelost. Poleg razvoja delavskega razreda pa se pojavi še en pomemben sociološki dejavnik: nastanek socialistične inteligence, ki izhaja v veliki meri iz delavskega in kmečkega prebivalstva. Ko postane jasno, da so visoko centralizirane, administrativne in birokratske metode upravljanja ovira na poti nadaljnjega razvoja, se tudi del političnega državnega aparata prepriča o nujnosti sprememb metod v administraciji in upravljanju. Tako dozorevajo nove družbene moči, ki zahtevajo in tudi omogočijo spremembo teh metod.« (Oskar Lange: *Pisma ekonomske in socialne, 1930—1960*, Warszawa 1961, str. 140.) Ta nazor je izpovedal Lange 1957. leta v beograjskih predavanjih o politični ekonomiji socializma. Čeprav je imel prav, kar zadeva razvojne zakonitosti, pa se je po mojem resno zmotil v oceni tedanje družbenopolitične situacije na Poljskem in v oceni tedanjih možnosti samoupravnih reform. Langejevo stališče — tedaj je imel med drugim tudi položaj predsednika ekonomskega sveta pri ministrskem svetu — je zelo simptomatično za način, kako so tedanji arhitekti reform videli mesto samoupravljanja v celotnosti družbenopolitičnega in gospodarskega sistema. Ko so uvajali institucijo samoupravljanja, niso videli v njem samo instrumenta neposredne obrambe delavskih interesov, ampak tudi del novega, decentraliziranega in razbirokratiziranega mehanizma gospodarskega upravljanja.

Vendar pa se je že od začetka delavsko samoupravljanje razvijalo v razmerah nekakšne dvoznačnosti, katere koreni so tičali v nasprotju med vlogo samoupravljanja v okviru delovnih organizacij in centralnim upravljanjem gospodarstva. Uvajanju institucije delavskega samoupravljanja in nadalje njenemu sankcioniranju v obliki zakona ni sledila splošna reforma gospodarskega mehanizma. Delo na takšni reformi, ki ga je začel ekonomski svet, je naletelo na vedno večje težave in začenši z 1958. letom je dejansko obstalo na mrtvi točki. Posledica tega je bilo združevanje nekdanjih centralističnih metod vodenja celotnega gospodarstva s poskusi samoupravljalškega nadzora v okvirih podjetij. To združevanje pa se ni obneslo.

Sociološka, ekonomska in politološka raziskovanja delavskega samoupravljanja so potekala skoraj od rojstva te institucije. Ujemala pa so se v spoznanju, da se delavsko samoupravljanje v svoji dejavnosti srečuje z raznovrstnimi ovirami, med njimi tudi v obliki nezadostne aktivnosti samih delavcev. (Analizo dejavnosti delavskega gibanja in znanstvenih del, ki so posvečena tej instituciji, je opravil med drugimi Witold Morawski v delu *Samorząd robotniczy w gospodarce socjalistycznej — Delavsko samoupravljanje v socialističnem gospodarstvu* — Warszawa 1973.) Značilni negativni pojavi, ki so jih pokazala znanstvena raziskovanja, so bili:

— težnja, da bi zaupali funkcije članov delavskih svetov delavcem v gospodarski administraciji ali inženirjem ob hkratni težnji mnogih delavcev, da bi se znebili izpolnjevanja samoupravljaljskih funkcij;

— pomanjkanje zanimanja za dejavnost samoupravljanja pri velikem delu osebja;

— prenos vloge samoupravljanja na praznične, ceremonialne funkcije — ob hkratnem združevanju odločitev v rokah administracije delovnih organizacij;

— usihanje izvoljenih samoupravnih teles, predvsem delavskih svetov kot tudi zamiranje delavskega samoupravljanja v mnogih podjetjih.

Tem težnjam se zavestna državna politika ni upirala, čeprav ni nihče zavrnil koncepcije samoupravljanja, pa so vendarle evolucijske spremembe v šestdesetih letih dejansko prinesle odmiranje samoupravljanja. Te spremembe so bile predvsem tele:

prvič: reorganizacija delavskega samoupravljanja. V ustanovljenih konferencah delavskega samoupravljanja (ki so jih sestavljali predstavniki partijske organizacije, sindikalne organizacije, delavskega sveta, mladinske organizacije, znanstveno-tehniškega društva in skupina poljskega ekonomskega društva) je delež delavskega sveta izrazito oslabel, v mnogih primerih pa so ti sploh začeli zginjati;

drugič: pooblastila delavskega samoupravljanja so bila v praksi okrnjena in to zaradi uvajanja sprememb v načine dela administracije in zaradi modifikacije planov, ki jih je sprejela konferenca delavskega samoupravljanja, pri čemer je bilo področje teh sprememb tako veliko, da je uničilo dejanski delež samoupravljalja pri odločanju o nalogah podjetja.

Na začetku sedemdesetih let je bilo vprašanje, kakšna naj bo vloga delavskega samoupravljanja na Poljskem spet na dnevnom redu. Nastop delavskega razreda v Wybrzeżu decembra 1970. leta in njegov plodni vpliv na celotnost politike partije in vlade so povzročili preroditev razprave o vlogi, kakršno bi moralo imeti v gospodarskem in političnem življenju samoupravljanje. Te razprave so pokazale diferenciacijo stališč: poleg izrazitih privržencev izgradnje te oblike družbene kontrole so izpovedali svoje mnenje tudi tisti, ki so menili, da lahko funkcije samoupravljanja v celoti prevzamejo partijske in sindikalne organizacije. (Svoje stališče, ki je poudarjalo potrebo po izgradnji vloge delavskega samouprav-

ljanja, sem izrazil v nekaj člankih, posebej tudi v članku »Demokracija — samoupravljanje — aktivnost« (Nowe Drogi, št. 10, 1971 in »Poljska 1971«, Teorija in praksa, št. 5, 1971.) Sklepi VI. in VII. kongresa PZDP (Poljske združene delavske partije) 1971. in 1975. leta so dejansko poudarili pomen delavskega samoupravljanja, vendar pa niso vsebovali natančnejših stališč glede načina okrepitve njegove vloge v gospodarskem in družbenopolitičnem življenju. Prav zaradi tega je ostalo delavsko samoupravljanje v prvi polovici sedemdesetih let — kljub razvoju drugih oblik soudeležbe delavskega razreda pri upravljanju — v veliki meri v senci.

Gospodarske težave v polovici sedemdesetih let in njihove družbenopolitične posledice — ki so bile posebno vidne v času dogodkov, povezanih z neuspehim poskusom revizije cen v juniju 1976. leta — pa so na novo zastavile vprašanje obnove in izgradnje delavskega samoupravljanja kot nenavadno pomembnega instrumenta artikulacije in predstavitve interesov delavskega razreda. Druga partijska konferenca PZDP (v januarju 1978. leta) je pri slikanju potreb po izpopolnitvi metod realizacije politike vsestranskega družbenogospodarskega razvoja poudarila potrebo po okrepitevi delavskega samoupravljanja. Naslednji in posebno pomemben korak v smeri podelitve posebnega mesta delavskemu samoupravljanju v poljskem gospodarskem in političnem življenju je bil prvi vsepolski posvet predstavnikov delavske samouprave 3. julija 1978. leta z udeležbo vseh članov partijsko-državnega vodstva. V času posveta je Edward Gierek predstavil stališče političnega biroja CK PZDP glede poti, katerih cilj je okrepitev vloge delavskega samoupravljanja na Poljskem.

Že samo dejstvo splošnodržavnega posvetovanja predstavnikov delavskega gibanja je bilo močno pomemben političen dogodek. Prvič se je namreč pojavilo delavsko samoupravljanje kot institucija, ki ima splošno državen in ne zgolj lokalni, na posamezna podjetja omejen pomen. To, da je bil na posvetu o delavskem samoupravljanju prebran referat političnega biroja, da se je posveta udeležilo celotno politično vodstvo države, da je bila predmet posveta celotnost problemov, povezanih z realizacijo družbenogospodarske politike, — kaže, da v načinu gledanja na vlogo delavskega samoupravljanja prihaja do bistvene spremembe. Prvič v njegovem dosedanjem razvoju postaja delavsko samoupravljanje integralni in pomembni del sistema vodenja družbe in gospodarstva na Poljskem.

Posamezni predlogi političnega biroja, ki jih je sprejel svet in so postali danes glavne smernice dela pri okrepitevi vloge delavskega samoupravljanja, vsebujejo tele postavke:

1. Uveljavljeno je načelo *vseplošnosti* delavskega samoupravljanja, ki naj obstaja v vseh državnih ustanovah in podjetjih. To pomeni bistveno izgradnjo delavskega samoupravljanja.

2. Uvedene je *navpična* struktura oblasti delavskega samoupravljanja nad ravnijo podjetja. Na to strukturo bi se morali navezati: proizvodjalni sveti v posameznih oddelkih podjetij, konferenca delavskega samouprav-

ljanja na ravni delovnih organizacij, konference predstavnikov delavskega samoupravljanja iz posameznih podjetij, ki jih sklicujejo skupaj za kombinat ali združenja, in končno vsakoletni vsedržavni posveti predstavnikov delavskega samoupravljanja. Podrobnosti te strukture samoupravljanja na štirih ravneh, posebej pa pooblastila splošnodržavnih in branžnih konferenc v tem trenutku še niso jasne, vendar bo od njihove precizacije v veliki meri odvisen pomen, kakršnega bo imela ta struktura v življenju naše dežele.

3. Uvedena sta dva stalna organa delavskega samoupravljanja v podjetjih: prezidij konference delavskega samoupravljanja in problemske komisije. Obstoj teh teles naj omogoči povečanje vsakodnevnega deleža samoupravljanju pri vodenju delovnih organizacij.

4. Povečano je polnomočje samoupravljanja na področju planiranja in nadzorovanja tega, kako administracija izvršuje odločitve. Posebej pa je določeno, da niti direkcija podjetja niti njena vrhovna oblast ne moreta brez soglasja samoupravljanja izvajati sprememb v planu podjetja, ki so ga že bili sprejeli organi delavskega samoupravljanja.

5. Uvedeno je načelo, da morajo najmanj eno tretjino konference delavskega samoupravljanja sestavljati delegati, ki so neposredno izvoljeni na oddelčnih proizvodnih svetih, pri čemer naj traja njihov mandat leto dni. (Takšna omejitev trajanja mandata je naletela na kritiko v časopisih, ker otežkoča popolno vživljanje delegatov v probleme podjetij. Prim. — Zygmunt Szeliga »Wspólne decyzje i wspólne odpowiedzialność — Skupne odločitve in skupna odgovornost, Polityka, 15. VII. 1978.) V predstavljenih predlogih ni opredeljen odnos med izvoljenimi člani konference samoupravljanja in delavskim svetom; najbolj verjetno pa bo šla praksa v smeri združenja teh dveh form predstavnitva v eno samo.

Obseg sprememb je torej velik in njihova realizacija bi morala okrepiti vlogo samoupravljanja v vodenju poljskega gospodarstva. Na tem področju so intencije političnega vodstva zelo jasne. V svojem referatu na posvetu predstavnikov delavskega samoupravljanja je Edward Gierek izjavil med drugim:

»Posebno mesto v našem sistemu socialistične demokracije ima družbeno samoupravljanje. Njegova visoka vloga in obširne funkcije so utrjene v ustavi. Samoupravljanje je najbolj stvarna raven združevanja interesov socialistične države z interesi in težnjami delavskih združenj, splošno narodnih zadev in nalog z lokalnimi iniciativami. Samoupravljanje ima veliko vlogo pri razvijanju široke konsultacije z družbo, ki je nastala na iniciativo naše partije. Zainteresirani smo za razvoj vseh oblik samoupravljanja v mestu in na vasi. Posebno tehtnost pa pripisujemo delavskemu samoupravljanju, saj je glavna oblika sodelovanja delavskega razreda pri vodenju podjetij... V delavskem samoupravljanju vidimo najširšo obliko sodelovanja delavskega razreda pri opredeljevanju in realizaciji družbenogospodarskih nalog.«

Takšna opredelitev vloge delavskega samoupravljanja, kot jo je podal sekretar CK PZDP, kaže na politično ozračje, ki je naklonjeno okrepitvi delavskega samoupravljanja kot bistvenega žarišča socialistične demokracije. To pa ima seveda tudi pomen za prihodnost pravkar uvedenih sprememb.

Te spremembe pa se ne uresničujejo brez ovir in težav. Vredno se je že zdaj zamisliti nad tem, kakšne vrste strukturnih ovir so na poti popolni uresničitvi programa o izgradnji vloge delavskega samoupravljanja na Poljskem. Med drugim gre tudi za to, da bi pravočasno prepoznali težave in ovire in preprečili takšne pojave na področju samoupravnega življenja, kakršni so se pokazali v šestdesetih letih, ko je delavsko samoupravljanje doživljalo stopenjsko, a zelo izrazito nazadovanje.

Težave, ki jih mora prebresti razvoj delavskega samoupravljanja, je mogoče razdeliti na dve skupini: subjektivne težave, ki izvirajo iz stališč posameznih skupin delavcev do samoupravljanja, in objektivne težave, katerih koreni tičijo v strukturi gospodarskega in političnega sistema. Med temi težavami obstaja zveza, ki temelji na dejstvu, da se vzajemno prežemajo.

Subjektivne težave — nevera v pomen delavskega samoupravljanja ali nasprotovanja zoper razširitev njegovih kompetenc — nastajajo tako sredi dela delavskega razreda, kakor tudi v delu upravnega personala. Seveda je po mojem mnenju izrazita simplifikacija misliti, da so vsi delavci enoglasno za samoupravljanje, vodilni kader pa naj bi bil njegov nasprotnik. Sociološka raziskovanja, ki so jih organizirali med vodilnimi kadri v industriji, so praviloma dala mešane rezultate, ki so kazali hkrati na podporo tej instituciji, kakor tudi nasprotovanje zoper njo. Tvegala bi tole trditev; med vodilnim kadrom obstajajo najmanj tri usmeritve glede na delavsko samoupravljanje: 1. usmeritev, ki je samoupravljanju nasprotna, ker ga ima za odvečni dodatek, ki zapleta upravljanje; 2. usmeritev, ki podpira samoupravljanje kot organ lokalne, notranje konsultacije z delavci; 3. reformatorska usmeritev, ki je opazila pomen izgradnje delavskega samoupravljanja za kompleksno pojmovano reformo države in gospodarstva. Meje med temi tremi usmeritvami so seveda zabrisane. Če upoštevamo potencialni pomen delavskega samoupravljanja za vse politično in gospodarsko življenje, moramo priznati, da je ena tretjina prej omenjenih usmeritev polno funkcionalna glede na uvedene spremembe. Torej ne gre zgolj za premagovanje odporov proti samoupravljanju kot instituciji, ampak tudi za postavljanje po robu ozkemu, samo notranje podjetniškemu gledanju vloge samoupravljanja, kot to počne vodilni kader. Prav dokazovanje pomena samoupravljanja za kompleksno pojmovano reformo gospodarstva in družbenopolitičnega življenja je najboljša pot, da bi pridobili zanj pretežni del vodilnega kadra.

Odpori druge vrste pa se kažejo med delavskim razredom. Čeprav je gibanje za delavsko samoupravljanje izšlo iz vrst samega delavskega razreda, se je treba zavedati, da je bil k temu gibanju pritegnjen le del de-

lavcev. Nikakor ni obstajalo v vseh delovnih organizacijah hotenje, da bi ustvarili, obdržali ali zgradili delavsko samoupravljanje, in nikakor se niso vsi delavci — celo v podjetjih, kjer je tako gibanje že obstajalo, angažirali za samoupravljanje. Aktivno se je udeležil samoupravljalске dejavnosti vsaj doslej samo del delavcev, in to del, ki je zelo neenakomerno razvrščen v posameznih panogah gospodarstva in v posameznih podjetjih. Ta pojav je bil morebiti manj viden tam, kjer je samoupravljanje obstajalo samo v nekaterih podjetjih. Zdaj pa, v razmerah razširitve delavskega samoupravljanja na vse državne ustanove, je postalo najpomembnejše to, da pridobivamo delavce za aktiven delež v reformi, ki je do neke mere vendarle vpeljana »od zgoraj«. Ne najboljše izkušnje delavskega samoupravljanja v preteklem dvajsetletnem obdobju bodo — vsaj v nekaterih podjetjih — ovirale mobilizacijo delavstva.

Dodatni problem je povezan s tisto zvrstjo delavskih želja, ki prevladujejo v nekaterih delovnih organizacijah ali celo v gospodarskih panogah. Zaradi nesorazmerij med pričakovano porabo in stanjem gospodarstva je v zadnjih letih nastal značilen pojav pritiska na plačni fond. Gre za zahteve po zvišanju plač ali premij — in to ne vedno kot rezultat naraščanja storilnosti dela. S tem v zvezi nastaja nevarnost, da bodo v nekaterih delovnih organizacijah takšne težnje našle svojo pot do samoupravnih organov, s čimer bodo s tem oslabile njihovo avtoriteto ter nujno ustvarile napetosti v odnosih med samoupravo in gospodarsko administracijo. To je seveda neizogibna lastna cena reforme. Kajti samo v praksi samoupravnega delovanja se lahko delavci v popolnosti nauče razumevati vzajemne odvisnosti, ki obstajajo v celotnem narodnem gospodarstvu, in obvladati večšino povezovanja svojih lastnih postulatov in interesov z razvojem podjetništva in narodnega gospodarstva kot celote. Idejno vzgojna funkcija delavskega samoupravljanja ima tu velikanski pomen. Tem bolj nujno bo ustrezno izkoriščanje samoupravljanja kot šole delavske demokracije v smislu institucije masovne konsultacije političnega vodstva z delavskim razredom.

Vendar subjektivne težave ne izčrpajo še celotnega problema. Poleg njih so še objektivne težave, ki izhajajo iz strukture gospodarstva in političnega sistema.

Dosedanja izkustva delavskega samoupravljanja — posebno izkušnje delavskega samoupravljanja v Jugoslaviji — kažejo, da se ta institucija razvija in najbolj funkcioniра v razmerah zelo napredujoče decentralizacije gospodarstva in široke izgradnje tržnih mehanizmov. To je toliko bolj očitno, ker decentralizacija in izgradnja tržnih mehanizmov povečujeta avtonomijo podjetij, s tem pa omogočata samoupravljanju širše področje delovanja. Ena izmed težav, na katero je naletelo delavsko samoupravljanje na Poljskem v šestdesetih letih, je bilo protislovje med teoretičnimi predpostavkami, ki so bile v prid uvajanju samoupravljanja, in centralizirano strukturo upravljanja z narodnim gospodarstvom kot celoto. Ko gre danes na Poljskem za reformo delavskega samoupravljanja,

stojimo spet med problemom prilagajanja samoupravljanja ekonomski strukturi dežele. Po mojem mnenju ni mogoče ohraniti nespremenjene strukture centraliziranega gospodarstva in hkrati razvijati samoupravljanje. Namesto tega pa sta možni dve glavni smeri izhoda:

1. Ali decentralizirati gospodarstvo in hkrati razvijati tržne mehanizme in po tej poti ustvarjati nov ekonomski mehanizem. (Treba je poudariti, da decentralizacija gospodarstva nikakor ne predpostavlja izgradnje delavskega samoupravljanja. V *madžarskem novem ekonomskem mehanizmu* sploh ni predvideno mesto za delavsko samoupravljanje, vendar pa je bistveno povzdignjena vloga sindikatov. Lahko rečemo, da je to druga pot realizacije zvečane vloge delavskega razreda v upravljanju z gospodarstvom. Prim. na to temo Jozsef Bogner »Economic Reform, Development and Stability in the Hungarian Economy«, v *The New Hungarian Quarterly*, 1972, vol. XIII, št. 46.)

2. Ali pa tudi — ob ohranitvi centralistične narave narodnega gospodarstva — bistveno povečati vlogo branžnih in vsedržavnih posvetov delavskega samoupravljanja pri gospodarskem planiranju in nadziranju njegove realizacije.

V tej drugi varianti bi delavsko samoupravljanje nastopalo samo na ravni makrogospodarstva in ne samo na ravni podjetij, pri čemer bi celotno narodno gospodarstvo pridobilo do neke stopnje naravo samoupravnega gospodarstva. To pa bi zahtevalo vrsto nadaljnjih strukturnih premikov — kot je npr. postavitve stalnih organov delavskega samoupravljanja na ravni kombinatov, združenj ali celo na ravni narodnega gospodarstva kot celote. Seveda pa bi politične in ne samo ekonomske posledice takšnih sprememb posegle daleč v sfero dekoncentracije odločitev in zgrajenega predstavnštva stališč delavskega razreda v procesu odločanja.

Strukturne težave bodo povezane tudi z nujnostjo vzajemnega prilagajanja različnih sestavnih delov delavskega samoupravljanja. Vloga sindikatov in njihova notranja struktura bo eden izmed glavnih problemov. Delegati za konferenco delavskega samoupravljanja, katerih mandat bo izhajal iz neposrednih volitev, bodo morali sodelovati v okvirih konference delavskega samoupravljanja z delegati, ki jih bodo pošiljale partijska organizacija, sindikati in druge organizacije. Ker pa v praksi sodi v sindikat celotno osebje, bodo delegati, ki jih bodo izvolili ti oddelčni sveti, in sindikalni delegati predstavljali isti elektorat; iz razumljivih razlogov te situacije ne bo v primeru predstavnštva partije, mladinske organizacije in tehničnih društev. Treba bo torej šele izdelati načela vzajemnih odnosov teh dveh paralelnih predstavnštev celotnega osebja. Morebiti bi še najbolj ustrezalo načelo, da bi volitve na oddelčnih svetih oblikovale skupno predstavnštvo, kar bi lahko privedlo tudi do precejšnjega povečanja delegatov, ki bi bili izbrani z neposrednimi volitvami. Neodvisno od sprejete rešitve bodo silila nova načela organizacije delavskega sveta k večji samostojnosti in večji reprezentativnosti pri dejavnosti sindikatov.

Te težave sem omenjal predvsem kot hipotetične smeri, pri katerih bo gotovo šlo še nadalje za okrepitev in izpopolnitev delavskega samoupravljanja na Poljskem. Končnega izida teh delovanj v tem trenutku še ni mogoče predvideti. Eno pa se zdi zanesljivo: današnje spremembe so bistven korak v smeri splošne reforme gospodarstva in političnega sistema — reforme, ki jo narekuje potreba po razvitem socialističnem gospodarstvu, katerega institucionalne oblike morajo zrcaliti povečano vlogo delavskega razreda in tehnične inteligence in višjo stopnjo usklajevanja skupnih interesov. Izgradnja vseh oblik družbenega samoupravljanja, posebno pa delavskega samoupravljanja, je bistvena sestavina prav takšnih preobrazb. Zaradi tega velja v sedanjih premikih videti del reform, ki izražajo težnjo po izboljšanju in hkrati demokratizaciji celotnega ekonomskega in političnega sistema.

Prevedel Frane Jerman

PAVEL GANTAR

Igor Vrišer — Regionalno planiranje

Pred seboj imamo pomembno in v slovenskem prostoru prvo delo o obsežni problematiki regionalnega planiranja.¹ Knjigo je napisal priznan slovenski strokovnjak s področja geografije, ki se ukvarja tudi z raziskovanjem za potrebe regionalnega planiranja. Zato delo ni zgolj plod znanstveno teoretičnih dognanj, temveč tudi praktičnih izkušenj avtorja in načrtovalcev regionalnega razvoja v SR Sloveniji. To delu nedvomno zvišuje vrednost in vzpostavlja aktualnost v času in prostoru.

Avtor je delo zasnoval »kot splošen priručnik, ki naj bralca seznanji s teorijo in prakso regionalnega planiranja. Uvede naj ga v temeljna znanstvena spoznanja, ki jih uporabljamo v tej znanosti. Prikaže naj mu tudi pogloblitve dejavnike in njihove zakonitosti, zlasti tiste, ki so odločilnega pomena pri oblikovanju pokrajine in njenega prihodnjega razvoja«. (Uvodna beseda)

Delo torej ni pisano zgolj za relativno ozek krog strokovnjakov, temveč je namenjeno tudi širšemu krogu bralcev — vsem tistim, ki bi se radi seznanili z osnovnimi teoretičnimi, metodološkimi in praktičnimi problemi regionalnega planiranja — torej tudi študentom.

Vsebina knjige je v skladu z avtorjevimi nameni vsebinsko pregledno razčlenjena, primerno oblikovana in dopolnjena s kartami, skicami in grafikoni, ki ponazarjajo avtorjevo razlago.

¹ Igor Vrišer, *Regionalno planiranje*, izd. Mladinska knjiga, Ljubljana 1978, 356 strani, 26 kart, skic in grafiknov.

Delo je razdeljeno na naslednja poglavja: 1. Bistvo in razvoj regionalnega planiranja; 2. Sistem planiranja; 3. Regionalna razvojna politika; 4. Regije in regionalizacija v regionalnem planiranju; 5. Metode v regionalnem planiranju; 6. Zasnova regionalnega plana in Sklepna misel.

V nadaljevanju prikaza dela ne bomo mogli obravnavati vseh avtorjevih stališč in dognanj o posameznih vsebinskih in metodoloških vidikih planerskega procesa, pač pa se bomo omejili predvsem na tiste, ki bodisi izkazujejo »neposredno sociološko relevantno«, ali pa so ključnega pomena za takšno ali drugačno razumevanje regionalnega planiranja oz. vloge regije in regionalne politike v okviru globalne družbe.

V prvem poglavju avtor najprej oriše izvore regionalnega planiranja, označi družbenoekonomske razmere, ki so povzročile njegov nastanek in se zaustavi ob problemu delitve (v širšem pomenu) družbenega planiranja na *prostorsko*, *ekonomsko* in *družbeno* (v ožjem pomenu) planiranje. Naznači zveze med ekonomskim in socialnim planiranjem in poudari, da se vsako planiranje »izvrši« v nekem določenem fizičnem oz. geografskem prostoru. Naj poudarim, da avtor presega še vedno prisotno pojmovanje, ki ločuje posamezne oblike planiranja kot relativno avtonomne. Tako stališče izhaja iz zmotnega prepričanja, da uravnavajo prostorski, družbeni in ekonomski razvoj različne zakonitosti. Nasproti tej tehnokratski poziciji zagovarja avtor naslednje stališče:

»Nedvomno so vse te tri oblike planiranja (prostorsko, ekonomsko in socialno — op. P. G.) vsaka na svoj način izredno pomembne. Lahko sicer damo eni izmed njih večji poudarek ali se celo samo nanjo osredotočimo, kot se je doslej vse prepozostlo dogajalo, vendar zaradi povezanosti in soodvisnosti teh pojavov in posledic ne moremo oblik pla-

niranja ostro ločevati, kaj šele, da bi medsebojne zveze zanemarili. (...) Samo z združevanjem treh vidikov (ekonomskega, socialnega in teritorialnega) je mogoče priti do vsestranskih in najustreznejših možnosti za uskladitev in povezavo razvojnih perspektiv in teženj na določenem območju ter doseči skladnost med ekonomskim in socialnim razvojem in danim geografskim okoljem v korist ljudi, ki tam bivajo in delajo«. (str. 13)

Izhajajoč iz takšnega pojmovanja avtor opredeljuje štiri naloge regionalnega planiranja, ki se nanašajo na ustvarjanje primernih pogojev za delo in bivanje, ustvarjanje možnosti in teženj razvoja v regiji, prenašanje smernic družbenega razvoja v prostorsko organizacijo družbene skupnosti in na urejanje odnosov med »družbo, družbeno proizvodnjo in naravnim okoljem, da bi dosegli zdravo in organsko povezano sožitje, ki bo v prid blaginji v regiji, bivajočim prebivalcem, oziroma celotni družbeni skupnosti, in ki bo varovala naravno okolje«. (str. 13—14)

Na več mestih govori avtor o smislu regionalnega planiranja; predvsem poudarja — tako kot v navedenem odstavku — njegov pomen za »blaginjo«, za »organsko življenje«. Iz takšnega pojmovanja očitno izhaja, da je planiranje kot proces in regionalni plan kot rezultat, produkt doseženega družbenega konsenza med vsemi družbenimi razredi. Tu se gotovo izkaze pomanjkanje »sociološkega pristopa«. Problemi različnih, često med seboj nasprotujočih in izključujočih se interesov različnih družbenih razredov, skupin ali institucij v zvezi z izrabo prostora so po našem mišljenju verjetno premalo poudarjeni. Dosedanje marksistične analize regionalnega in urbanističnega planiranja (predvsem v kapitalističnih deželah) so pokazale, da ima na planiranje vpliv predvsem velekapital in da gre velik del posegov v prostor na škodo delavskega razreda. Seveda ne gre primerjati kapitalistične stvarnosti z našo, vendar pa kljub temu pri nas lahko že empirično opazamo različne interese in nasprotja v zvezi z izrabo prostora, ob tem pa še zdaleč nismo analizirali socialno ekonomske os-

nove različnih interesov, niti poti njihovega uveljavljanja. Tudi pojmovanje planiranja in plana kot predvsem družbenega konsenza ne navaja na takšno analizo. Ne glede na to, da so »družbene dimenzije« nalog, s katerimi se regionalno planiranje ukvarja, nekoliko idealizirane, so vendarle kompleksno opredeljene, kar logično izhaja iz avtorjevega stališča o »vsesplošnosti ali kompleksnosti regionalnega planiranja«.

Posebno je pomembno, da prisoja avtor regionalnemu planiranju značaj znanstvene stroke (str. 15) in se za to tudi odločno zavzema, saj je znano, da del literature planiranju odreka takšen značaj. Po teh naziranjih je planiranje praktična dejavnost, ki se sicer opira na izsledke znanosti, sama pa nima znanstvenega značaja. Prizadevanje in delovanje v smeri planiranja kot znanosti omogoča, da planiranje obvarujemo pred pragmatizmom, obenem pa ustreza tudi načelu dialektične enotnosti teoretske in praktične dejavnosti.

V nadaljevanju avtor omeni tudi problem *javnosti* regionalnega planiranja, o katerem pravi, da »smo (ga) premalo poudarili (...) (in) se ga tudi sicer pogosto premalo zavedamo«. (15) Poudarja, »da je regionalno planiranje izrazita *javna dejavnost* in ima kot taka vse atribute političnih in pravnih odnosov, ki veljajo v deželi« (str. 16). Žal je ostal avtor v tej točki samo pri omembi, narava problema pa ostaja netematizirana, čeprav je prav v našem sistemu samoupravnega planiranja izredno pomembna.

V drugem delu 1. poglavja oriše avtor odnos regionalnega planiranja do drugih ved (ekonomija, arhitektura, urbanizem, geografija, sociologija, kmetijstvo in gozdarstvo) in poudarja pomen multidisciplinarnega ali transdisciplinarnega pristopa. Povsem upravičeno zatrjuje, da je »regionalno planiranje predvsem premišljena *sinteza* ali aplikacija različnih dognanj« (str. 19). Niso pa omenjeni problemi sinteze *različnih* disciplin z *različnimi* teoretičnimi predpostavkami, metodologijami in jezikom. Tu bi morda zadoščeval samo ilustrativen oris problema, podrobnejše razglabljanje o tem zelo zapletenem vprašanju pa gotovo ne

sodi v priročnik, ki je namenjen tudi »nestrokovni« javnosti.

V zaključku poglavja avtor poudarja, da »temelj temu teoretičnemu in empiričnemu delu tvori dialektični materializem (... namreč) metoda dialektičnega materializma tudi zagotavlja, da bo plan grajen na spoznanjih o nujnem in zakonitem spreminjanju pojavov in njihovih medsebojnih odnosov, da bo zasnovan dinamično in da bo zmožen predvidevati spremembe, ki jih prinaša družbeni razvoj« (str. 20).

V drugem poglavju govori avtor najprej o *zasnovi planiranja*, ki jo podrobno razčleni in opozori na najpomembnejša vprašanja, na katera je treba odgovoriti v fazi zasnove plana. Tu avtor vzpostavlja tudi paralelo med planiranjem in odločanjem: »prav zato mnogi načrtovalci pojmujejo planiranje kot sredstvo ali pomoč pri odločanju, oziroma menijo, da je planiranje v bistvu priprava za kasnejše odločanje« (str. 21). Tu bi lahko pripomnili, da je planerski proces že samo odločanje oz. ena od faz procesa odločanja, če tega ne pojmujejo kot njegove končne faze: sklepanja za ali proti določenemu planu.

Nadalje opredeljuje tudi načine in sisteme planiranja. Avtorjeva razlaga je razmeroma skopa, hkrati pa poljudna in strokovno konkretna. Opredeljuje se za policentrično planiranje in podrobno utemelji, zakaj je glede na naše družbeno-ekonomske in politične razmere takšno planiranje možno, hkrati pa navede tudi nekatere probleme v zvezi s policentričnim planiranjem. Podaja tudi normativne osnove družbenega planiranja v Jugoslaviji in razlaga poglavitna načela; posebej poudarja princip *vzajemnosti (solidarnosti)* kot pomoči tistim družbenopolitičnim in teritorialnim skupnostim, ki nimajo lastnih potencialov za družbeni razvoj.

V oddelku Regionalno planiranje v sistemu planiranja avtor podrobneje obravnava ekonomsko, socialno in prostorsko planiranje z vidika združevanja omenjenih treh oblik planiranja v enotno vseobsežno načrtovanje. Še posebej je treba omeniti avtorjevo razglabljanje o odnosu med ekonomskimi oz. družbenimi in prostorskimi plani. Gre za pro-

bleme prenosa družbenih planov v prostorska razmerja, terminska usklajevanja planov in težave — kadar se območja, ki so predmet planiranja, ne ujemajo z upravno-politično delitvijo. Glede neusklojenosti med »plansko regijo« in teritorialno-politično delitvijo je še vrsta dilem, ki jih bo treba razrešiti, saj je od tega v veliki meri odvisno uspešno izvajanje regionalne politike.

V tretjem oddelku drugega poglavja oriše avtor planerski postopek, prikaže delovne stopnje planiranja (analiza, program, idejni projekt, plan in ureditveni načrt) in opredeli razmerja med planiranjem, izvrševanjem plana in kontrolo uresničevanja plana. V nadaljevanju prikaže »samoupravni planerski postopek«, vendar pa je ta prikaz dokaj normativen, manjka soočenje z izkušnjami. Obravnava tudi cilje planiranja (temelji — uresničljivi cilji) in glede novih planerskih postopkov, ki so usmerjeni v reševanje perečih socialnih in urbanih problemov, ponovno poudarja nujnost vključevanja ekonomije, sociologije in politologije v regionalno planiranje.

V zadnjem oddelku drugega poglavja avtor poudarja, da moramo planiranje pojmovati kot ciklični proces (str. 47), ki ga je treba potem, ko je cikel zaključen, ponavljati.

V tretjem poglavju — Regionalna razvojna politika — opredeli namene in cilje regionalne politike ter različne koncepte, ki so se izoblikovali znotraj nje, v nadaljevanju pa predstavi poglavitne teorije o regionalni politiki, kakor so se izoblikovale v geografiji in ekonomiji. Ta del ima veliko informativno vrednost za vse tiste, ki se s tovrstnimi problemi prvič srečujejo. V zadnjem oddelku tretjega poglavja spregovori avtor obširneje o usklajevanju ekonomskega, populacijskega in socialnega razvoja in o urbanizaciji. Razpravljanje v tem delu opre in ilustrira s konkretnimi podatki in primeri iz Slovenije oz. Jugoslavije. Ko pa avtor razpravlja o stopnji regionalnega razvoja in o razlikah v razvoju med regijami in iz tega izhajajočih socialnih posledicah, zasledimo tezo, ki bi ji s sociološkega vidika težko priznali upravičenost: »Seveda se te razlike (v stopnji regionalnega razvoja — op. P.G.) ne kažejo v izkoriščenosti oz. privilegirano-

sti določenih socialnih slojev, kot si ponavadi razlagamo socialno razlikovanje ali krivično družbeno ureditev, temveč v zapostavljanju oziroma dajanju prednosti določenim pokrajinam — regijam, deželam, državam, ali kar delom sveta«. (str. 108) To stališče se približuje klasični tezi meščanske znanosti o nadomestitvi razrednih razlik z regionalnimi, vendar pa je na tem mestu ne moremo podvreči analizi; omenimo naj le, da je mnogo bolj produktivno, če poskušamo ugotoviti, kako se razredne razlike uveljavljajo skozi regionalne — in obratno.

V četrtem poglavju razpravlja avtor o pomenu in vlogi regije in o problemih regionalizacije v regionalnem planiranju. Oriše različne koncepcije regij in se zavzame za »funkcijske regije«, ker predpostavljajo gospodarsko in družbeno enoto (ne agregat!) in so zato najbolj primerne za regionalno planiranje.

V nadaljevanju tega poglavja spregovori še o regionalizaciji Slovenije in Jugoslavije.

V poglavju o metodah v regionalnem planiranju spregovori avtor kritično in argumentirano o različnih metodah, ki so jih razvile prostorska ekonomija, geografija in urbanizem. Za vsako metodo navaja prednosti, slabosti in možnosti aplikacije v konkretnem prostoru. Iz teh izvajanj lahko sklepamo, da ni možno pristajati zgolj na eno samo metodo, pač pa uporabljamo za različne faze analize in planiranja tudi različne metode.

V zadnjem, šestem poglavju spregovori avtor obširneje o zasnovi regionalnega plana: opredeli vsebinsko zasnovu regionalnih planov, potem pa podrobno, argumentirano, z navajanjem konkretnih primerov obdela vse elemente regionalnega plana: naravno okolje, prebivalstvo, naselja, infrastruktura, industrializacija, počelje, turistična in rekreacijska območja. V zadnjem oddelku obravnava oblikovanje plana in se zavzema za kombinacijo »klasičnega« in »računalniškega« pristopa — vendar pa ne misli, da že sam računalnik lahko reši probleme planiranja. Poudarja le, da terja uporaba računalnika »boljše poznavanje razmer, saj se ni mogoče zanašati zgolj na ‚zdrav razum‘, izkušnje in domiselnost«. Menimo, da je ugovor zoper

»zdrav razum« v planiranju zelo pomemben, saj pri nas dobršen del »ne-reflektiranih naravovarstvenikov« ob domnevni »napakah« planerja v oblikovanju pokrajine zagovarja »zdrav razum«.

Tekstu je dodano 590 bibliografskih enot, ob koncu vsakega oddelka pa so numerično navedene tiste enote, ki neposredno zadevajo obravnavano snov v tem oddelku.

Naj zapišemo še pripombo, ki pa bolj ilustrira »dejansko stanje« kot pa subjektivno avtorjevo pomanjkljivost. Pri pisanju se je avtor opiral predvsem na dognanja geografije (predvsem geografije naselij, ekonomske geografije in socialne geografije) in ekonomije (prostorska ekonomija); pri tem je treba poudariti, da mu je uspelo doseči zavidljivo raven integracije obeh disciplin v enoten pristop. Zelo malo ali nič pa so upoštevana dognanja sociologije (klasična in moderna socialna ekologija, ruralna in urbana sociologija, sociologija planiranja), ki ima sicer po avtorjevih besedah pomemben položaj v regionalnem planiranju. Vendar to dejstvo bolj reflektira *dejansko ne vključenost sociologije* in proces regionalnega planiranja in zato tudi njeno — upajmo vsaj — začasno *nepomembnost* v regionalnem planiranju pri nas. Ta nepomembnost pa se seveda izraža tudi v knjigi o regionalnem planiranju. Skrb za enakovredno vključevanje sociologije in politologije v regionalno planiranje slej ko prej pripada sociologom, politologom in ustreznim planerskim institucijam.

Ne glede na nekatere pomanjkljivosti, ki zadevajo predvsem sociološko obravnavo regionalnega planiranja, je delo zaokrožena celota in je ob dejstvu, da vzpostavlja aktualnost v tem času in prostoru, izredno pomembno za nadaljnji razvoj regionalnega planiranja pri nas.

Je pa še ena pomanjkljivost, ki je posebej očitna, vendar zanjo avtor ni odgovoren. Knjiga je namenjena tudi širšemu krogu bralcev. Marsikdo, ki je knjigo z zanimanjem vzel s police v knjigarni, jo je položil nazaj, ko je zagledal ceno na zadnji strani — ta je namreč 490 dinarjev.

Preobrazba univerze in usmerjanje družbenega razvoja

(Univerzitet danas, Dubrovnik,
28. VIII—2. IX. 1978)

Tradicionalno vsakoletno srečanje znanstvenikov različnih dežel na mednarodnem seminarju »Univerza danes« je letos potekalo bolj kot kdajkoli prej v obliki demokratičnega, pa tudi polemičnega dialoga med udeleženci. Preraslo je okvire mednarodne komunikacije najvišjih institucionalnih predstavnikov univerz različnih dežel in že dobilo značaj prave znanstvene konfrontacije predstavnikov različnih sistemov visokošolskega izobraževanja. To dokazuje tudi porast zanimanja za ta seminar, saj se je letos dubrovniškega srečanja udeležilo rekordno število kakih 400 univerzitetnih delavcev in študentov iz 42 dežel. Naraslo je tudi število delegacij iz neuvrščenih dežel (17 delegacij); posebnost pa je bila udeležba kitajske delegacije z uglednimi predstavniki.

Prva tema seminarja je izpostavila *preobrazbo univerze glede na potrebe sodobne družbe*. V dvodnevni razpravi se je zvrstilo 16 referentov in 37 aktivnih udeležencev; usmerjal jo je moderator prve teme dr. Najdan Pašić. V referatih in v polemični razpravi so udeleženci posvetili pozornost zlasti tem vprašanjem: a) vzrokom in naravi razkoraka med revolucionarno spremenjenimi družbenimi potrebami in pododano strukturo ter metodami dela univerz; b) ciljem reforme visokega šolstva; c) sredstvom uresničevanja teh ciljev. Udeleženci so menili, da so glede na povečane in spremenjene družbene potrebe zlasti pomembni tile vidiki preobrazbe univerz:

Vsako planiranje in usmerjanje družbenega razvoja mora spremljati planiran in usmerjan proces izobraževanja visokošolskih kadrov, brez katerih ne more biti učinkovitih investicij v eko-

nomski in splošni družbeni razvoj. Vlaganje v izobraževanje je zato med najvažnejšimi in »najdonosnejšimi« investicijami.

Preobrazba univerze poteka različno v različnih deželah, glede na to, *kdo in na kakšen način* izraža v imenu družbe potrebe in interese celotne družbe. Reforma univerze ima zato vedno svoje širše socialne in politične razsežnosti in je v sodobnih pogojih eno od pomembnejših področij boja za prerazporeditev družbene moči. Zato je potrebno reformo univerze gledati tudi s tega stališča in predvideti zaščitne ukrepe pred zlorabo reforme v interesu birokratskih, tehnokratskih in drugih nosilcev oblasti, ki bi želeli univerzo podrediti ozkim interesom posameznih skupin ali upravljalskih struktur.

Preobrazba univerze je lahko uspešna le, če visokošolske ustanove in nosilce pedagoško-znanstvenih programov obravnavajo kot subjekte, ne pa kot objekte reforme. Zato je v vseh fazah izredno pomembna aktivna vloga visokošolskih delavcev in študentov. Reforma univerze je sestavni del družbene preobrazbe in mora imeti vzvraten učinek na celoten družbeni razvoj.

Oženje socialne osnove učiteljev in študentov na nekaterih univerzah vodi k elitizmu in je pospeševalec socialnih in razrednih privilegijev. Zato je posebno pomembno razvijati študij ob delu in iz dela. Nekateri udeleženci so celo menili, da bi ta študij moral dobiti dominanten položaj na univerzi.

Že ob prvi temi so tudi omenjali nujnost tesne povezanosti pedagoškega in raziskovalnega dela. To problematiko pa so še posebej osvetlili številni referati in razprava o *odnosu med pedagoškim in raziskovalnim delom na univerzi*: V razpravi, ki jo je usmerjal moderator dr. Arif Tanović, so naglasili, da si nadaljnega razvoja univerze ni moč zamišljati brez enotnosti pedagoškega in raziskovalnega procesa. Prenos znanja na nove generacije si lahko zamišljamo samo ob intenzivnem razvoju znanstveno-raziskovalnega dela, v katerega so vključeni tudi študentje. Na vseh ravneh študija je potrebno študentom vcepljati raziskovalen duh in jim buditi smisel za

raziskovanje. Razvoj znanosti vodi k vse večji diferenciaciji in specializaciji; zato moramo hkrati težiti k multidisciplinarnosti raziskovalnih pristopov. Ta pa pomeni, da moramo tudi pri študentih razvijati smisel za sintetične raziskovalne pristope in poglede. Strokovno izobraževanje mora biti povezano s proučevanjem disciplin, ki dajejo družbeno in humanistično izobrazbo. Sodobna družba potrebuje celovito, primerno specializirano osebnost, ki bo poznala probleme družbe, v kateri živi in deluje.

V reformi univerze morajo odgovorno in enakopravno sodelovati vsi dejavniki, ki so udeleženi v pedagoško-raziskovalnem procesu in upravljanju univerze. Ta misel je bila še posebej naglašena na letošnjem seminarju, zlasti ob raziskovalni problematiki. Preobrazba univerze je rezultat skupnih naporov profesorjev, študentov in predstavnikov družbe, tako univerze kot gospodarstva in drugih izvenuniverzitetnih institucij. Plodno sodelovanje vseh dejavnikov lahko zagotovi družbenost univerze, ne da bi hkrati zašla v vode pragmatizma. Udeleženci na seminarju so seveda poudarili, da obstajajo zelo različne možnosti, težnje, ideološki pritiski, finančne determinante glede sodelovanja družbe v upravljanju univerze v različnih deželah. Kljub temu pa je enakopravno sodelovanje vseh treh subjektov nujno in edino lahko vodi k nadaljnjemu razvoju univerze in družbe.

Zato so menili, da bi tudi na seminar »Univerza danes« v prihodnje morali enakopravno vabiti tudi predstavnike družbe, gospodarstva, socialnih institucij, skratka, vse tiste, ki že danes sodelujejo v upravljanju in razvijanju univerze. Glede jugoslovanskih univerz je bilo sprejeto priporočilo zlasti za povabilo predstavnikov univerzitetnih svetov, delegatov ustanoviteljev, gospodarstva in družbenih institucij. Univerze in fakultete naj jih spodbude, da sodelujejo z referati in z diskusijskimi prispevki. Ta »novost« je tudi sestavni del »preobrazbe« samega seminarja.

Kaj še sodi k »preobrazbi« dosedanjega načina dubrovniškega posvetovanja? Domači in tuji udeleženci so dali predvsem vrsto predlogov, ki naj bi prispevali k »znanstvenosti« seminarja.

Predvsem so poudarili, da naj bi seminar presegel značaj srečanja institucionalnih predstavnikov svetovnih univerz. Postal naj bi mednarodna tribuna za odprt in polemičen dialog med znanstveniki različnih dežel glede nadaljnega razvoja univerz in znanosti ter njune funkcije v razvoju in spreminjanju družbe. Univerzitetne delegacije naj bi poleg rektorjev in prorektorjev sestavljali tudi pristojni znanstveniki, ki preučujejo specializirano tematiko, ki jo vsako leto uvršča na dnevni red dubrovniški seminar. V delegaciji naj se vključujejo kot referenti tudi študentje in predstavniki družbene prakse.

Jugoslovanske univerze naj v okviru izmenjav s tujino ali posebnih aranžmajev zagotove udeležbo priznanih tujih strokovnjakov, ki bi aktivno sodelovali z referati. Posebej bi kazalo zagotoviti udeležbo tujih znanstvenikov s področja družboslovja, zlasti tistih, ki spremljajo razvoj samoupravne univerze v Jugoslaviji.

Zasedanja v Dubrovniku ne bodo več deljena na dopoldanski, profesorski in popoldanski, študentski del, marveč bodo na vseh zasedanjih enakopravno sodelovali domači in tuji profesorji, asistenti, študentje in predstavniki družbene prakse. Organizatorji seminarja upajo, da bo ta »preobrazba« poživila seminar in srečanje postopoma spreminjala v plodno mednarodno izmenjavo izkušenj in znanstveno primerjanje idej, teorij in zasnov visokošolskega izobraževanja.

Zato bo naslednje srečanje leta 1979 posvečeno sistemom visokošolskega izobraževanja v različnih družbenih sistemih. Tako izbrana tematika bi utegnila vnesti nove razsežnosti v ustaljene, včasih pretežno apologetske okvirje razmišljanja o poslanstvu univerze. Posebna tematika pa bo posvečena problemu permanentnega izobraževanja, ki bo osvetlila zlasti probleme študija ob delu in iz dela ter oblikam dopolnilnega izobraževanja. Udeleženci so sprejeli tudi temi jubilejnega zasedanja v letu 1980: »Razvoj visokega šolstva do konca tega stoletja« ter »Mednarodno sodelovanje univerz in boljše razumevanje med ljudmi sveta«.

Argumenti (Rijeka)

št. 1/1978

Pismo uredništva ob izidu prve številke revije; *Politični sistem in interesi*: LEON GERŠKOVIC: Demokratizem socialističnih samoupravnih odnosov v komuni; JOVAN ĐORĐEVIĆ: Informacija in komunikacija; ŽARKO PUHOVSKI: Demokracija in samoupravljanje; IVAN PAĐEN: Pravo in artikulacija političnih interesov; STANISLAV ŠKRBEČ: Pluralizem samoupravnih interesov in sredstva javnega komuniciranja; *Anarhizem in terorizem*: RUDI RIZMAN: Anarhizem in marksizem (teoretični razvoj idej anarhizma in terorizma in klasična marksistična kritika); VLADIMIR DEDIJER: Zgodovinske oblike državnega terorizma in individualne obrambe v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja (intervju); KATARINA TOMAŠEVSKI: Legitimnost nasilja v mednarodnem pravu: primer terorizma; SLOBODAN DRAKULIĆ: Nova levica in nasilje; MIRJANA OKLOBŽIJA: Anarhizem na prehodu stoletja; ALEXANDAR BERKMAN: Ali je anarhizem nasilje?; EMMA GOLDMAN: Psihologija političnega nasilja; *kritična kartoteka*.

Marksizam u svetu

št. 11—12/1977

Kritika meščanske sociologije (II): THEODOR ADORNO: Spor okoli pozitivizma v nemški sociologiji; JÜRGEN HABERMAS: Kritika sistemske teorije; SYLVAIN PERIGNON: Marksizem in pozitivizem; WRIGHT MILLS: Dva stila raziskovanja v družbenih vedah; WRIGHT MILLS: IBM plus stvarnost plus humanizem je enako sociologija; ALVIN W. GOULDNER: Prihajajoča kriza zahodne sociologije; MAURO FOTIA: Struktura oblasti in sodobna poli-

tična sociologija v ZDA; RENÉ LOU-RAU: Institucionalizacija sociologije; ANDREAS HEGEDŰS—MARIA MARKUS: Tendence marksistične sociologije v socialističnih deželah; DAVID BEETHAM: Od socializma do fašizma; odnos teorije in prakse v snovanju Roberta Michelsa (II); Radikalna kriminologija v Združenih državah (Izbor tekstov z uvodom Ivana Jankovića); *Filozofska tema*: GEÖRGY LUKÁCS: O ontologiji družbene biti: *Prikazi*.

Opredeljenja (Sarajevo)

št. 3—4/1978

Okrogla miza: Osnovna organizacija zveze komunistov: VLADO SULTANOVIĆ: Osnovna organizacija ZK v sistemu socialističnega samoupravljanja in samoupravne demokracije; RADE ALEKSIĆ: Pogoji za uresničevanje vloge in nalog osnovne organizacije ZK; RADOŠ VUČETIĆ: Osnovna organizacija ZK kot idejno-politični dejavnik v procesu izražanja in uresničevanja množstva samoupravnih interesov; NENAD KEČMANOVIĆ: ZK in tehnokratski odpori; ŠEFKO MAĐEDOVIĆ: Osnovna organizacija ZK v središču revolucionarne prakse; INES ŠAŠKOR: Nekatera aktualna vprašanja marksističnega idejno-teoretskega dela v ZK; DRAGO ČUBRILOVIĆ—MIODRAG ŽIVANOVIĆ: Nekatera aktualna vprašanja uresničevanja družbene vloge osnovne organizacije ZK v sistemu samoupravne demokracije; PETAR JOVIĆ: Angažiranje osnovne organizacije ZK pri pospeševanju informatike, informiranja in komuniciranja v ZK in družbi; IVAN PRIMORAC: Revolucionarni lik člana ZK in njegova vloga v boju za nadaljnji razvoj samoupravne socialistične demokracije; RADIVOJE IVKOVIĆ: Žene v procesu odločanja v osnovni organizaciji ZK.

Izobraževanje: STEVAN BEZDANOV: Aktualni problemi in razvojne tendence v svobodni menjavi dela v samoupravnem prežemanju izobraževanja in združenega dela; NIKOLA GLASNOVIĆ: Profesionalna orientacija v razmerah samoupravnega prežemanja izobraževanja in združenega dela; *Nacionalno vprašanje* Pino Bačić: Marx in Engels o nacionalnem vprašanju; *Mednarodni odnosi:* MARIN JURJEVIĆ: Latinskoameriške odvisne nacije in strukture političnih oblasti v njih; *Sociologija:* RUŽA FIRST-DILIĆ: Starost na vasi, ki se spreminja; *Filozofija:* VUJADIN JOKIĆ: Marxovo pojmovanje realizacije filozofije in umetnosti; *Demografija:* RADOVAN BAKIĆ: Nekateri dejavniki umirjanja rasti svetovnega prebivalstva; *Kmetijstvo:* RADE MILOJEVIĆ: Aktualni problemi proizvodnje in razvoja družbeno-ekonomskih odnosov v kmetijstvu SAP Kosovo; *Tribuna:* BRANISLAV MARKOVIĆ: Uprava in združeno delo; ESAD STAVILECI: Enakopravnost govora in pisave v upravnem postopku; *Prevodi:* IGOR S. KON: Konformizem in njegova narava; *Prikazi.*

Savremenost (Novi Sad)
št. 61/978

Politična dogajanja: Okrogla miza z aktivom delavcev iz Zrenjanina na temo: Sodobni smisel mednacionalnih odnosov pri nas; MILAN MALI: Elementi nadaljnje graditve koncepcije in prakse o vodilni vlogi zveze komunistov v razvoju političnega sistema socialističnega samoupravljanja; *Teoretsko osmišljanje politike:* ŽIVKO SURČULIJA: O problemu afirmacije Marxovega teoretsko-metodološkega izročila v raziskovanju nacionalnega razvoja in mednacionalnih odnosov; *Izkustva prakse:* Nacionalni razvoj in mednacionalni odnosi v procesu samoupravnega združevanja dela v Vojvodini: (prispevke so napisali — Živko Surčulija, Vasa Milić, Jovan Munchan, Vukašin Stambolić, Laslo Varga,

Momčilo Marić, Vladimir Popin, Bori-voje Pupić); *Pogledi in mnenja:* MILAN VUKOJEVIĆ: Ekonomska enakopravnost kot dejavnik skupnosti narodov in narodnosti in Vojvodini; NECA JOVANOVIĆ: Dejavniki in pogoji za uresničevanje samoupravljanja; MILAN STANIĆ: Vpliv ZK na stanje in odnose v mladinski organizaciji; MARIN JURJEVIĆ: Koncepcija diktature proletariata v Leninovi misli; GEÖRGY LUKÁCS: Splošne ontološke značilnosti od-tujenosti (prevod); *Prikazi.*

Naše teme (Zagreb)
št. 61/978

Članki: INGE PERKO-ŠEPAROVIĆ: Organiziranost in učinkovitost delegatskega sistema; JOSIP ŽUPANOV: Distribucija vpliva v delegatskem sistemu v občini; BRANIMIR LOKIN: Odnosi cen v menjavi s tujino; ĐURO ŠUŠNJIĆ: Ideje in čas; *Družba in religija:* IVAN PERIĆ: Religija in religioznost v procesih socialistične transformacije družbe; NIKOLA DUGANDŽIJA: Religija in potrošniška družba; *Esej:* MICHAEL LÖWY: Za sociologijo antikapitalistične inteligence; *Razstava knjig, Iz tujih revij.*

Socializam (Beograd)
št. 7—8/1978

Študije in članki: JOVAN RAIČEVIĆ: Kongres revolucionarne kontinuitete in akcije; ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ: Ravnotežna cena in ekonomsko-tehnološki razvoj proizvodnih asociacij dela; VUKAŠIN MIĆUNOVIĆ: Podružbljanje vrednotenja kulturne ustvarjalnosti; MILAN DAMNJANOVIĆ: Umetnik in družba; BORIS NONEVSKI: Novo gledališče in ustvarjalna publika; NIKOLA BALOG: Samoupravne interesne skupnosti komunalnih dejavnosti; RIKARD ŠTAJNER: Svetla in temna stran transfera sredstev v dežele v razvoju; *Prispevki:* PETAR KOZIĆ: O razrednem boju in proletarski revoluciji; RISTO KARTALOV, BOŠKO JAČOVSKI: Organiziranost in integriranost

kmetijstva v SR Makedoniji; JOKICA HADŽI VASILEVA: Opiranje na lastne sile — pomemben dejavnik NMEU; *Prispevki k zgodovini ZKJ*: Projekt zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije; *Pogledi*: MILOVAN BUZADŽIĆ: Titova misel revolucije; VLADIMIR MILANOVIĆ: »Revolucija«, ki nas vrača v srednji vek; *Prikazi*.

Marksizam u svetu (Beograd)
št. 1/1978

Tematska številka: Politična ekonomija, razredi in razredni boj: VUKAŠIN PAVLOVIĆ: Politična ekonomija in razredni boj; E. BALIBAR: Presežna vrednost in družbeni razredi; A. D. MAGALINE: Razredni boj in razvoj proizvodnih sil: problematika kapitala; A. D. MAGALINE: Razredni boj in zniževanje vrednosti kapitala; MARC RAKOWSKI: Zveza kapitala in znanosti; ANDRE GORZ: Za kritiko proizvodnih sil; HANS-JÜRGEN KRAHL: Proizvodnja in razredni boj; NICOLA BADALONI: Politična teorija razredov in materialna baza komunizma; *Portreti*: CRISTIANO CAMPORESI: Marksizem in sindikalizem v delih Daniela de Leona; *Prikazi*.

Pogledi (Skopje)
št. 3—4/1978

Tematska številka: Revolucionarno in teoretsko delo tovariša Tita: HRISTO ANDONOV POLJANSKI: Mednarodna situacija in prihod tovariša Tita na čelo KPJ; VLADO KARTOV: Titov prispevek k izoblikovanju nove politične platforme KPJ o nacionalnem vprašanju (1928—1937); MARIJA JOVANOVIĆ: Tito skoz dokumentacijo PK KPJ za Makedonijo in CK KPM (1941—1945); MILE TODOROVSKI: Prizadevanja KPM za sklic ASNOM in prispevek Tita; RASTISLAV TERZIOSKI: Tito v svetovnem tisku za časa druge svetovne vojne; DESA MILJOVSKA: Dialektično pojmovanje marksistične teorije in revolucionarne prakse v delih Josipa Broza Tita; GEORGI STARDELOV:

Antidogmatizem Titove misli; PETRE GEORGIEVSKI: Tito o delavskem razredu; JOVAN STOJANOVSKI: Tito — tvorec novega tipa socialističnega ekonomskega sistema; VANČO BURZEVSKI: Zakaj Jugoslavija ne izvede nacionalizacije zemlje; KOČO ADŽI MITREVSKI: Titove zgodovinske spremembe leta 1950; JONČE JOSIFOVSKI: Josip Broz Tito in nacionalno vprašanje; ANATOLI DAMJANOVSKI: Tito o socialistični preobrazbi vzgoje in izobraževanja; BLAGA PETROVSKA: Titov prispevek k uresničevanju enakopravnost žena; ALEKSANDAR SPAŠOV: Tito, literatura, umetnost in ustvarjalnost; TOME SAZDOV: Tito v makedonskih narodnih pesmih; GANE TODOROVSKI: Tito v jugoslovanski revolucionarni poeziji; VERA GEORGI-EVA: Mesto Titovih del v razvoju marksizma; SNEŽANA DONEVSKA: Tito o mladini; KRUM MIHAJLOV: Tito o obnovi in graditvi Skopja; *Prikazi*.

Pregled (Sarajevo)
št. 7—8/1978

Članki: VUKO PAVIČEVIĆ: Titov prispevek k humanizaciji revolucije in politike; DRAGOMIR MALIĆ: Znanstveno-tehnološka revolucija in socialistično samoupravljanje; DRAGAN BARTOLOVIĆ: Kongres revolucionarne in humanistične doslednosti; MILOVAN BUZADIĆ: Marxovo pojmovanje delegacije kot izraza samoupravnega produkcijskega odnosa; MUJO SLATINA: Nekateri psihološko-metodični vidiki vzgoje na temelju samoupravnih vrednot; VOJISLAV MAKSIMOVIĆ: Socialna naravnost proze Vasilija Medena; DŽEVAD JAHIĆ: O vprašanju sociološkičnega vidika v našem sodobnem dialektološkem raziskovanju; *Prevodi*: DANIEL GUERIN: Samoupravljanje v republikanski Španiji; *Pogledi, prikazi*.

Politička misao (Zagreb)
št. 2/1978

Članki, razprave: RADOVAN VUKADINOVIĆ: Razorožitev — podmene in možnosti; RANKO PETKOVIĆ: Neuvr-

ščenost in razoroževanje; RAIMO VÄYRYNEN: Transnacionalne korporacije in mednarodni transfer orožja; OLGA ŠUKOVIĆ: Prepoved ali omejitve uporabe nekaterih konvencionalnih orožij; PETAR STRPIĆ: Pregled strukture vojaških izdatkov v svetu v obdobju 1970—1976; MARIO NOBILO: Taktično nuklearno orožje in problem proliferacije; DAVOR ŠOŠIĆ: Spopad na francoski levici (vzroki, posledice in perspektive); *Iz zgodovine in teorije politične misli: Tito o razorožitvi; Informacije, recenzije.*

Marksistička misao (Beograd)
št. 4/1978

Uvodnik: PRVOSLAV RALIĆ: Avantgarda v novi etapi revolucije; *Nastanek in razvoj srbske nacije:* MIROSLAV ĐORĐEVIĆ: Politično-zgodovinski pristop k proučevanju nastanka in razvoja srbske nacije; RADOMIR LUKIĆ: O nastanku srbske nacije s sociološkega vidika; DRAGOSLAV JANKOVIĆ: Srbska država in nastajanje srbske nacije; MIRKO MIRKOVIĆ: Pravoslavna cerkev pri Srbih na njihovi poti od naroda do nacije; PETAR VLAHOVIĆ: Nastanek in razvoj srbske nacije. *Članki:* FRANCE ČERNE: Izročilo in sporočilo Kidričeve družbenoekonomske misli; VASILJE KALEZIĆ: Krleža in naši nadrealisti; *Iz zgodovine delavskega gibanja:* SLOBODAN LAZAREVIĆ: Lukacs in »Marčna akcija«; *Esej iz filozofije:* MIODRAG CEKIĆ: Človek in njegov svet; *Razgovor z*

ustvarjalcem: Smisel revolucije danes je — samoupravljanje (z Josipom Vidmarjem se je pogovarjal Miloš Jevtić); *Pogled:* RAJKO DŽURIĆ: Samoupravljanje kot psihosocialni fenomen; *Prevedeni teksti:* NICOS POULANTZAS: Marksistična teorija, delavski razred in nacija; *Prikazi.*

Dijalog (Sarajevo)
št. 5/1978

Razprave: EDVARD KARDELJ: »Evrokomunizem«, politični pluralizem in socializem; HAMDİJA POZDERAC: Marksizem in nacionalno vprašanje; *Okrogla miza:* ARIF TANOVIĆ: Intelektualci in delavsko gibanje; MUHAMMED FILIPOVIĆ: Družbena bit inteligence VLADO SULTANOVIĆ: Znanstveno-tehnična inteligenca in delavsko gibanje; VOJAN RUS: Izredne možnosti za inteligenco 20. in 21. stoletja; MIŠO KULIĆ: Intelektualci in transcendenca; IVO PAIĆ: Inteligenca, misel, gibanje; ZORAN VIDOJEVIĆ: Nosilci teoretične misli; BESIM IBRAHIMPAŠIĆ: Kriza sodobnega sveta in usoda komunističnega intelektualca; BRANISLAV ĐURĐEV: Inteligenca in delavski razred; FERENC BODROGVARI: Intelektualci niso sredstva; VOJAN RUS: Za odprto in aktivno marksistično filozofijo; ZORICA STIPETIĆ: Inteligenca na Hrvaškem med dvema vojnama; *Prevod:* ENZO PACI: O italijanskem marksizmu.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

III. SOCIOLOGIJA

ARZENSEK Vladimir: Alienation, Authoritarianism and Attitudes Toward Socialism. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 1—22.

BEBLER Anton: Karl Marx's Paradigm on Armed Forces and Society. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 23—44.

COING Henri: Grad u planu. Naše teme, Zgb, 1977, št. 4, str. 932—938.

DUKANOVIĆ Borislav: Dve grupe alkoholičara i dve vrste alkoholizma. Sociologija, Beograd, 1978, št. 2/3, str. 323—337.

GANTAR Pavel: Družbeni razvojni proces urbanizacije. Sociološka analiza razmerja med stopnjo in dinamiko procesa urbanizacije med občinami v SRS od 1963 do 1971. Ljubljana, FSPN-Center za raziskovanje lokalnih skupnosti in delovnih organizacij 1978. III+147 f. str. (ciklostil) — sign. IV/2699.

GOLOB Matija: Quelques particularites dans le changement des systemes de valeurs chez communautes rurales slovenes. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 45—63.

GOLUBOVIĆ Zagorka: Tendencije »nove sociologije«, Sociologija, Bgd. 1978, št. 2/3, str. 194—214.

JAMBREK Peter: Mogučnosti izgradnje marksistične sociološke teorije. Sociologija, Beograd, 1978, št. 2/3, str. 267—291.

JAMBREK Peter: Modes of Dispute Settlement; Legal and Non-Legal Rights, Norms and Administration of Justice. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 134—168.

JOGAN Maca: Some Dimension of the Semantic Deficit of the Concept of Class in R. Dahrendorf's Theory of Conflicts. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 200—223.

JEZERNIK Mišo: Sociološke razsežnosti družbenega planiranja. V: POSVETOVANJE o samoupravnem družbenem planiranju, 4., Portorož 1978, 3. knj., str. 93—98.

KLINAR Peter: Remigrants from the Underdeveloped Areas of Emigrant Society and the Problems of Their Reintegration. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 82—105.

KULJIĆ Nedeljko: Sociološka zamisao N. I. Buharina. Sociološki pregled, Beograd, 1977, št. 2/3, str. 5—20.

LAZARSELD P. F.: Pojemovni doprinos anketne analize opštoj sociologiji. Sociološki pregled, Bgd, 1977, št. 2/3, str. 177—207.

LEVI STRAUSS Claude: Struktura i forma. Treći program, Bgd. 1977, št. 34/35, str. 609 do 640.

LÖWY Michael: Za jednu sociologiju antikapitalističke inteligencije. Naše teme, Zgb, 1978, št. 6, str. 1319—1372.

MANDIĆ Slavko: Sociologijski aspekti nezaposlenosti i psiholojske reakcije. Naše teme, Zgb. 1977, št. 5, str. 1020—1039.

MEŽNARIČ Silva, Knap Žiga: Returnees Home; Trial-Results of Typology of Slovene Remigrants from West-Germany. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 168—199.

MLINAR Zdravko: Dinamika razvojnih sprememb v prostorsko družbenih sistemih. Dimenzije, stopnje in dinamika razvoja občin v SR Sloveniji. (Avt.): Z. Mlinar, Anuška Ferligo, Cveto Trampuž. Ljubljana, FSPN 1975. 79. str. — sig. IV/2684.

MLINAR Zdravko: The Unity of Opposites in Urban Planning. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 224—253.

- MLINAR** Zdravko: Urbanizacija, urbanizem in sociologija. Ljubljana, FSPN 1978. 219 str. — sig. IV/2700.
- MITROVIĆ** Milovan: Jovan Cvijić i naša sociologija. Sociološki pregled, Bgd, 1977, št. 2/3, str. 129—139.
- RUS** Veljko, Odar Miro: Contingency Power in Long Term Decision Making. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 254—281.
- SAKSIDA** Stane, Bošnjak Vesna, Sekulić Duško, Burns Tom R.: Comparative Perspective in Planning in Yugoslavia. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 386—416.
- SALEČIĆ** Ivan: Sociologija kao marksizam. Naše teme, Zgb, 1977, št. 6, str. 1382—1384.
- STRUKEĽJ** Inka: Societal Bilingualism and Participation. Paper prepared for the 9th Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 304—329.
- ULE** Mirjana, Silva Mežnarič, Anuška Ferligoj: Division of Everyday Family Roles Between that which is desired (:Society:) and Reality (:Family:). Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 360—385.
- VINDIŠAR** Pavel: Socialism, Social Equality and Inequality. Paper prepared for the 9th Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 106—117.
- VRISER** Igor: Regionalno planiranje, Ljubljana, Mladinska knjiga 1978. 356 str. (Zbirka Tokovi) — sig. II/14.580.
- ZUPANOV** Josip: Distribucija utjecaja u delegatskom sistemu u općini. Naše teme, Zgb, 1978, št. 6, str. 1233—1259.
- IV. PSIHOLOGIJA**
- CASTANEDA** Carlos: Odvojena stvarnost. Nastavak razgovora s don Huanom. (A separate reality. Further conversations with don Huan. Prev. N. Cur'ija-Prodano- vić.) Beograd, Prosveta 1978 350 str. (Biblioteka Današnji svet, 19) — sig. 11.947-19.
- DIEL** Paul: Psihologija motivacije. (Psychologie de la motivation.) Teorija i terapijska primena. (Prev. J. M. Cemerikić.) Beograd, Prosveta 1978. 328 str. (Biblioteka Današnji svet, 17) — sig. 11.947-17.
- IVIĆ** Ivan: Čovek kao animal symbolicum. Razvoj simboličkih sposobnosti. Beograd, Nolit 1978. 331 str. (Sazvežđa, 60) — sig. 10.690-60.
- MEAD** Margaret: Sazrevanje na Samoi. primitivnom društvu, namenjena ljudima (Coming of age in Samoa.) Studija mladeži u zapadne civilizacije. (Prev. J. Stakić.) Beograd, Prosveta 1978. 265 str. (Biblioteka Današnji svet, 20) — sig. 11.947-20.
- KECMANOVIĆ** Dušan: Društveni korijeni psihijatrije. Beograd, Nolit 1978. 310 str. (Sazvežđa, 62) — sig. 10.690-62.
- TOCH** Hans: Nasilnici. (Violent man.) Jedan vid ispitivanja psihologije nasilja. (Prev. A. S. Petrović.) Beograd, Prosveta 1978. 366 str. (Biblioteka Današnji svet, 18) — sig. 11.947-18.
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO**
- BERGANT** Milica: Vzgojne naloge družine nekoč in danes. (nad.) Sodobna pedagogika, Lj., 1978, št. 5/6, str. 171—176.
- (INOVAČIJE). Okrogla miza »Komunist«. Komunist, Lj., 11. 8. in 25. 8. 1978, št. 33, 35.
- JEROVSEK** Janez: The impact of education of the efficiency of working organizations. Paper prepared for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978, V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 64—81.
- KORNHAUSER** Aleksandra: Sodelovanje med šolo in proizvodnjo pri nas in drugod. Vzgoja in izobraževanje, Lj., 1978, št. 4, str. 3—10.
- KREFT** Bratko: Tolstoj in naš čas. Ob 150-letnici rojstva. Delo, Lj., 9. 9. 1978.
- LESNIK** Rudi: Prek prostega časa k vzgojnemu smotru. Sodobna pedagogika, Lj., 1978, št. 5/6, str. 180—188.
- LIPUZIČ** Boris: Preseči tradicionalna pojmovanja. Komunist, Lj., 25. 8. 1978, št. 35.
- MOZINA** Stane: Spodbujanje ustvarjalne dejavnosti v organizacijah združenega dela. . . . v sodelovanju z Jožetom Florjančičem. Ljubljana, Univerzum 1978. 102 str. (Družbeno izobraževanje, 41) — sig. I/2952-41.
- PINTAR** Emil Milan: Planiranje raziskovalnih dejavnosti v pogojih samoupravne organiziranosti. V: POSVETOVANJE o samoupravnem družbenem planiranju, 4., Portorož 1978, 3. knj. str. 117—127.
- PRINCE** Thomas R.: Informacioni sistemi za organizovanje planiranja i kontrole. (Information systems for management planning and control. Prev. J. Rajković, M. Popović.) 1. izd. Beograd, Vuk Karadžić 1978. 400 str. — sig. III/3213.

- : PROGRAMSKA zasnova srednjega usmerjenega izobraževanja. Delovno gradivo. Predlog. Delovna skupina: B. Lipužič, D. Glogovšek, K. Kos, A. Novak. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1977. 47 str. — sig. 13.916.
- RUPEL Dimitrij: Art Production and its Policies. Paper prepared for the 9th Congress of Sociology. Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 282—303.
- SALI Franc: Uveljaviti aktivno kulturno vzgojo. Komunist, Lj., 8. 9. 1978, št. 37.
- SUVAR Stipe: Revolucionarne tradicije in vzgoja mladih. Naši razgledi, Lj., 25. 8. 1978, št. 16.
- : (USMERJENO IZOBRAŽEVANJE): Predsedstvo CK ZKJ o samoupravni preobrazbi vzgoje in izobraževanja. Vzgoja in izobraževanje, 1978, št. 4, str. 30—32.
- ZLEBNIK Leon: Obča zgodovina pedagogike. 6., neizprem. izd. Ljubljana, DZS 1978. 390 str. — sig. 11.017.
- POLITICNE VEDE**
- 1. Splošna dela:*
- HABERMAS Jürgen: Znanost i tehnika kao ideologija. Naše teme, Zgb, 1978, št. 1, str. 151—186.
- RIZMAN Rudi: Anarhizem in njegovi idejni izvori. I, II. Naši razgledi, Lj., 11. in 25. 8. 1978, št. 15, 16.
- 2. Druženopolitični sistem SFRJ:*
- DIMKOVIĆ Borislav: Zakaj je malo kmetov v zvezi komunistov? Raziskave. Komunist, Lj., 8. 9. 1978, št. 37.
- DRAGAN Zvone: Razvoj se približuje zastavljenim ciljem, ki na mnogih področjih pomenijo prelomnico. Delo, Lj., 27. 7. 1978.
- KARDELJ Edvard: Svobodno združeno delo. (Prev. F. Šafar.) Ljubljana, DZS 1978. 337 str. (Brionske diskusije, 2) — sig. 14.010-2.
- KOROŠEC Janez: Kritičen pretrës predloženih dokumentov. Sklepne priprave na 10. kongres ZSM Slovenije. Komunist, Lj., 8. 9. 1978, št. 37.
- POPIT Franc: Zaostriiti moramo odgovornost in hitreje odpraviti slabosti. Delo, Lj., 8. 9. 1978.
- VUKOVIĆ Ilija: Socijalistički samoupravni sistem SFRJ. Osnove društveno-ekonomskog i političkog socijalističkog samoupravljanja. —, i Ratko Marković. Beograd, Privredni pregled 1978. 608 str. — sig. II/14.590.
- : ZAKON o delovnih razmerjih s komentarjem. Ured. Stane Grahek. Ljubljana, Gospodarski vestnik 1978. 593 str. (Gospodarska založba, 22.) — sig. — 13.515-22.
- 3. Politički sistemi in organizacije:*
- PASIĆ Najdan: Novi ustav Sovjetskog saveza. Marksistična misao, Bgd, 1978, št. 3, str. 237—244.
- STANIĆ Gojko: Fluctuation of members — Indication of Political Efficiency of Slovene Communist League (SCL). Paper prepared for the 9th Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 330—345.
- STANIĆ Gojko: Social Stratification of Slovene Communist League Members. Paper prepared for the 9th Congress of Sociology, Uppsala, avg. 1978. V: YUGOSLAV Sociological Association, 1978, str. 346 do 359.
- 5. Mednarodni odnosi:*
- JANJIĆ Dušan: Savremena jugoslovenska naučno-teorijska misao o naciji i međunacionalnim odnosima. Marksistična misao, Bgd, 1978 št. 4, str. 279—286 (bibliografija).
- PERIĆ Ivan: Neke osnovne odrednice teorije »socijalističke nacije«. Naše teme, Zgb, 1977, št. 12, str. 2666—2678.
- TITO-HUA Kuo-feng: Zdravici. Komunist, Lj., 25. 8. 1978, št. 35.
- TITO: Preseneča nas reakcija v SZ na obisk Hua Kuo-fenga. Delo, Lj., 9. 9. 1978.
- VII. POLITICNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO**
- ČERNE France: Kako je z »apologetiko« ekonomske vede pri nas? Naši razgledi, Lj., 28. 7. 1978, št. 14.
- KRAŠOVEC Stane: V čem je japonski gospodarski čudež? Delo, Lj., 15., 21., 29. 7., 5., 12., 19., 26. 8., 2., 9. 9. 1978.
- VIII. SREDSTVA MNOŽICNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE**
- AMON Smilja: Časopisni monopoli in koncentracija jugoslovenskega tiska med dvema vojnama (1918—1941). Ljubljana, FSPN-Center za raziskovanje družbenega komuniciranja 1977. 1. del. II+44 f. str. (strojep. avtograf.) — sig. IV/2702-1.
- MARTELANC Tomo: Nesvrstani u borbi za novi medunarodni informativni napredak. Treći program, Bgd, 1977, št. 34/35, str. 191—200.

UDC 374.7(497.12):331.86(497.12)

VALENTANČIČ, Jože: Specialised professional training and education for part-time students
Teorija in praksa, Ljubljana 1978, Vol. 15, No. 9, p. 891—905

The new project of specialised professional training and education is designed as a unique system which will meet all the needs of regular full-time students, as well as the already employed part-time students. Its program and organizational scheme is designed to insure the permanence of training and education and to comply with the workers' needs for continuous complementary training required by their work in conditions of self-management. The implementation of the new program of education and training for the employed part-time students and its transformation requires new socio-economic relations, based on self-management and on the most recent scientific achievements in the field of education and training. The working people should be offered several ways to acquire education, they should be given the possibility to combine individual and collective study, intensive courses supervised by teachers with coached self-education, they newly acquired knowledge with previous experience and creative application of knowledge.

UDC 331.215.001(497.1):331.152.1(497.1)

MIHELČIČ, Miran: Personal Income bases on Past Labour (the establishment of labour contribution of workers in administrating and managing social resources)
Teorija in praksa, Ljubljana 1978, Vol. 15, No. 9, p. 906—919.

The Associated Labour Act has offered us — as one of its most important elements — the basis for the appropriation of workers' personal income based on past labour. In this field theory is ahead of practice since an elaborated theoretical solution of the problem of overcoming the gap between theory and the demands of practice is still lacking. The relation between accumulation — to which every worker has contributed — and the question of how efficient this accumulation has been, could prove a promising basis on which concrete solutions could be found. This may arouse the interest of the worker for the worker for the destiny of the created income and thus the quality of this participation in associated labour. Better participation and the awareness that his future socio-economic status depends on his present long-term decisions are thus becoming factors which decisively contribute to the abolition of the remnants of the old wage-earners mentality, as well as factors leading the worker to greater socialization of decisions concerning the investment of income and other forms of consumption.

UDK 374.7(497.12):331.86(497.12)

VALENTINČIČ, Jože: Usmerjeno izobraževanje ob delu
Teorija in praksa, Ljubljana 1978, let. 15, št. 9, str. 891—905

Novo zamisel usmerjenega izobraževanja in vzgoje oblikujemo kot enoten sistem izobraževanja za delo in ob delu, odprt in prilagojen tako mladini pred zaposlitvijo, kot odraslim, že zaposlenim delavcem. Po svoji programski in organizacijski zasnovi mora zagotoviti permanentnost izobraževanja in se odzivati tudi potrebam zaposlenih po nenehnem dopolnilnem izobraževanju za delo in samoupravljanje. Za uresničenje nove zasnove izobraževanja ob delu ter njegovo notranjo preobrazbo bo potrebno zasnovati vso to dejavnost na novih, samoupravnih družbeno-ekonomskih odnosih ter na novejših znanstvenih dosežkih na področju vzgoje in izobraževanja. Delovnim ljudem moramo odpreti več poti do izobrazbe, ki bodo uspešno povezovale individualno in kolektivno učenje, intenzivno učenje pod učiteljevim vodstvom z vodenim samoizobraževanjem, pridobivanje novih spoznanj s prejšnjimi izkušnjami in ustvarjalno uporabo znanja.

UDK 331.215.001(497.1):331.152.1(497.1)

MIHELČIČ, Miran: Osební dohodki na podlagi minulega dela (ugotavljanje delovnega prispevka delavcev pri gospodarjenju in upravljanju z družbenimi sredstvi)
Teorija in praksa, Ljubljana 1978, let. 15, št. 9, str. 906—919.

Zakon o združenem delu je kot eno svojih najpomembnejših prvin ponudil tudi osnovno za prisvajanje osebnega dohodka delavcev na temelju minulega dela. V praktičnem delu na tem področju zaostajamo med drugim tudi zaradi tega, ker med teoretskimi razmišljanji in zahtevami prakse ni podrobneje razdelanih teoretskih rešitev. Povezava med akumulacijo, h kateri je posamezni delavec prispeval, ter uspešnostjo pri uporabi te akumulacije bi utegnila pomeniti dobro osnovo za iskanje konkretnih rešitev. Delavec na ta način v večji meri postaja zainteresiran za usodo ustvarjenega dohodka, s tem pa se povečuje kakovost njegovega sodelovanja v združenem delu. Povečana kakovost sodelovanja in pogojenost njegovega bodočega družbeno-ekonomskega položaja tudi s sedanjimi dolgoročnimi odločitvami postajata tako tista dejavnika, ki odločilno prispevata k odpravi ostankov mezne miselnosti, pa tudi dejavnika, ki ga napotujeta k večji podružbljenosti odločitev o usmerjanju dohodka v posamezne naložbe in druge oblike porabe.

Spoštovani naročniki,

pri pregledu kartoteke naročnikov smo ugotovili, da je nekaj takih bralcev, ki niso plačali revije za leto 1977 ali pa celo za nekaj let nazaj. Zamudnike prosimo, da nam zaostalo naročnino nakažejo čimprej.

Uprava revije
Teorija in praksa

